

Stručná
MLUVNICE ČESKÁ

pro školu a dům.

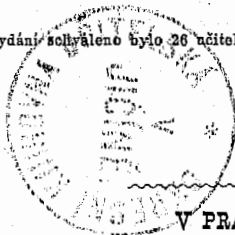
Sepsal

Josef Beran.

Druhé, opravené a rozmnožené vydání.

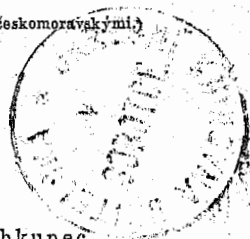
(První vydání schváleno bylo 26 učitelskými jednotami českomoravskými.)

V PRAZE.

Nakladatel Fr. A. Urbánek, kněhkupec.

1874.

3509.

P

ČISTĚ KNIHOVNA
PEDAGOGICKÉ FAKULTY
HRADEC KRÁLOVÉ

Signatura U 1356

Inventár. č. 202212

Předmluva k druhému vydání.

Povšimnutí, jakého se roku minulého v hojně míře dostalo slav. učitelskými jednotami českomoravskými prvému vydání mluvnice mé, jakož i přátelská pokynutí zkušených paedagogův a znalců nepředpojatých přiměla mne, že v druhém vydání spisku toho učinil jsem některé změny a opravy ve zvuko- i tvarosloví, hojněji příkladů přičinil ke všem pravidlům a cvičením, a větosloví poněkud rozšířil, aby mluvnice té užití se mohlo nejen v nejvyšších třídách škol obecných, ale i ve školách občanských a snad i vyšších dívčích. Při veškerých změnách, opravách a doplňcích co nejvíce šetřil jsem stručnosti, bedlivě hledě k mluvnickým pracím Dobrovského, prof. Hattaly, Zikmunda, Kunze a j.

Těše se nadějí, že i tomuto opravenému a rozmnoženému vydání hojného dostane se účastenství, a že spravedlivě a nestranně bude souzeno, přejí sobě, aby k poučení naší mládeže plnou měrou přispívalo.

V Praze, v květnu 1873.

J. B.

Následující jednoty učitelské

všele odporučily a schválily 1. vydání Beranovy Mluvnice:

Budeč Pražská (10. června 1870).
Okresní učit. spolek v hejtmanském
stvi Boskovickém (25. ledna 1872).
Učit. jednota Bučovsko-Slavkovská
(20. ledna 1872).
Budeč Přestická (8 února 1872).
Komenský v Náchodě (20. ún. 1872).
Budeč Ivančická (12. února 1872).
Budeč Jičínská (22. února 1872).
Budeč Mělnická (22. února 1872).
Učit. jednota v Telči (12. břez. 1872).
Učit. spolek okresu Prostějovského
(2. dubna 1872).
Budeč Rakovnická (2. dubna 1872).
Budeč Vysoká (2. dubna 1872).
Budeč Ledčeská (2. dubna 1872).

Budeč Novo-Bydžovská (2. dubna 1872).
Budeč Povitavská (2. dubna 1872).
Budeč Poděbradská (3. dub. a opět
11. červc. 1872).
Budeč Bechyňská (11. dubna 1872).
Budeč Libeňská (11. dubna 1872).
Budeč Hostivická (21. května 1872).
Učit. jednota hejtmanskvi Litovel-
ského (20. června 1872).
Budeč Libochovická (4. červc. 1872).
Budeč Blatenská (8. srpna 1872).
Budeč Velvarská (17. října 1872).
Mimo tyto jednoty ještě Budeč
Hořická, Prachatická a Chrudim-
ská, dno schválení jsme se nedočetli.

Zcela určitě mohu říci, že posud žádná česká kniha nebyla tolikem jednot učit. schválena, jako právě dílko p. Beranovo, jež i obecnstvo, řídíc se hlasem velect. našeho učitelstva, přijalo laskavě, tak že během roku 1. vydání skoro jest rozprodáno.

Kéž toto nové vydání aspoň stane se tak oblíbeným, jako vydání prvé!

Fr. A. Urbánek,
nakladatel.

Obsah.

Předmluva.	Strana
Úvod	1
Část I.	
Zvukosloví.	
O hláskách a jich rozdílech	1
O samohláskách a dvojhláskách	2
O souhláskách	2
O proměnách samohlásek	4
O proměnách souhlásek	5
O slabikách	6
O dělení slabik	7
O přízvuku slabik	7

Část II.

Tvarosloví.

O slovech	8
O částkách řeči	9

Ohebné části řeči.

<i>Podstatné jméno</i>	9
O tvoření podstatných jmen	10
Rod	11
Číslo	12
Pád	13
<i>Skloňování</i>	14
Skloňování podstatných jmen rodu mužského	14
Skloňování podstatných jmen rodu ženského	21
Skloňování podstatných jmen rodu středního	28
Skloňování podstatných jmen, ve dvojném čísle užívaných	33
Přídavné jméno	34
Skloňování přídavných jmen určitých trojího zakončení	35
Skloňování přídavných jmen určitých jednoho zakončení	37
Neurčitá jména přídavná	39
Stupňování přídavných jmen	41
<i>Zájmeno</i>	43
Zájmena osobná	44
Zájmena přisvojovací	46
Zájmena ukazovací	49
Zájmena tázací	51
Zájmena vztažná	52

Písmena *g* a *x* přicházejí jen v cizích slovech, a místo nich píše se nyní *kv* a *ks*, na př. kvitance, Aleksandr.

Hlásky dělí se na:

1. *samohlásky* a *dvojhásky*, 2. *souhlásky*.

§. 3. **○ samohláskách a dvojháskách.**

Samohlásky jsou hlásky, které samy o sobě vysloviti lze, a jsou

buď *krátké*: *a, e, ě, i, o, u, y*;

neb *dlouhé*: *á, é, í, ó, ů, ú, ý*.

Dlouhé samohlásky mají délku dvou krátkých samohlásek.

Dle zvuku jsou samohlásky

a) *široké*: *a, o, u, y*; b) *úzké*: *ě, i*; c) *obojetné*: *e*.

Původní dlouhé *ó*, nyní jen za citoslovce užívané (ó Bože!), přešlo později v *uo* a jest nynější *ů*, kde kroužek nad *u* jest pouze zmenšené a nad *u* postavené *o*, na př. Bólh — Buoh — Bůh; pánóv — pánuov — pánův.

Poznámka pravopisná. *ů* může státi jen u prostřed neb na konci slova, na př.: sůl, důchod, domů.

Místo dlouhého *ú* vyslovuje se nyní u prostřed a na konci slov *ou*, na začátku slova píšeme *ú* neb *ou*, na př.: sůd — soud, rybou, úloha, úřad — ouřad, úmysl — oumysl.

Úzké či měkké *ě* zní jako *je*.

Dvojhásky jsou dvě nestejně samohlásky najednou vyslovené. V jazyku českém máme dvojhásku *ou*, na př. chloubá, moudrost, bouře.

V cizích slovech vyskytá se též *au*, na př. August, Aurelie, Australie.

Úloha. Napište 20 slov s dlouhou, 20 s krátkou samohláskou a 10 slov s dvojháskou!

§. 4. **○ souhláskách.**

Souhlásky jsou hlásky, které toliko pomocí samohlásek zřetelně vysloviti lze.

Dle vyslovení jsou

1. široké či tvrdé: *h, ch, k, r, d, n, t*;
2. úzké či měkké: *c, č, j, ř, š, ž, ě, ň, ť*;
3. obojetné: *b, f, l, m, p, s, v, z*.

Podle místa, kde v ústech se tvoří, dělí se na

hrdelné: *g, h, ch, k*;

podnebné: *j*;

jazyčné: *l, n, r, ň, ř*;

zubné: *č, t, d, ě, c, č, s, š, z, ž*;

retné: *p, b, f, v, m*.

Souhlásky: *c, č, s, š, z, ž* zoveme také *sykavkami*.

Poznámky pravopisné. Po tvrdých souhláskách píše se vždy široké *y* neb *ý*, po měkkých úzké *i* neb *í*, na př.:

nohy, hýbatí, chytrý, chýše, kytka, kýta, ryba, ryč, dykyta, dýka, záhony, snadný, tyčka, týmě; cit, cíl, čistý, číše, jizba, jízda, říci, křik, široký, šije, žito, žíla, hadí, dílo, niť, nyní, tisk, tíže.

Souhlásky *d, ň, t* před *i, í, ě* háčkem se neznamenají.

Úloha. Vypište z čítanky 20 slov, v kterých po tvrdých souhláskách stojí *y* neb *ý*, a po měkkých *i* neb *í*!

Po obojetných souhláskách píše se dle toho, jsou-li tvrdé neb měkké, někdy úzké *i, í*, někdy široké *y, ý*, na př.: býti doma, holí někoho bítí, dobré bydlo (obydlí), dlouhé bidlo, těžký lis, lysý člověk, lisí (liščí) ocas, míti hlad, nádobí mýti, lískový ořech, černá lyska, zaječí pysk, pronikavý pisk, veliká síta, strava sytá, pes vyje, věnec vítí, nazývá se Josef, ospalostí zívá.

V následujících slovech a ve všech z nich odvozených píše se vždy po obojetných souhláskách *y* neb *ý*:
po *b*: by, býti, bych, aby, byt, obydlí, bydlo, bystrý, býlí (bylina), babyka, kobyła, obyčej, býk, Bydžov, Bystřice;

po *l*: lýko, lysý, lyska, mlýn, plyn, plýtvati, polykati, slynouti, slyšeti, blýskati se, lýtko, pelyněk, Volyň;

po *m*: my, mysl, myslivec, mýdlo, myš, mýti, mýtiti, mykati, smyk, smyčec, odmykati, mýlití se, mýto, hmyz, mys, hlemýžď;

po *p*: pych, pýcha, pýchavka, pýr, pýřiti se, pykatí, pyl, netopýr, pysk, pytel, zpytcovati, slepýš, ko-pyto, třpytiti se;

- po *s*: sychravý, syn, sypati, sýr, syrový, syčeti, sýkora, osyka, syrup, sysel, syt, osychati;
- po *v*: vy, vykati, vydra, výheň, výr, výskati, vysoký, výtí, vyza, vyžle, zvyk, povyk, žvýkati; pak všechna se slabikou *vy* složená slova: vyjeti, východ, význam;
- po *z*: brzy, jazyk, nazývati.

Souhlásky *l* a *r*, když stojí mezi dvěma souhláskama aneb na konci slov po jiných souhláskách, platí za samohlásky, jako: srp, mlč, srna, vlk, kapr, nesl.

Úloha. Napište následující věty a podtrhněte slova, v nichž po obojetné souhlásce nachází se *y*, *ý* neb *i*, *í*:

Babyka jest druh javoru. V zimě bývá od sněhu vše bílo. Mnoho dobytka hyně morem. Kočka chytá myši. Chlapci hrají míči. Lyska je vodní pták. Liška podobá se psovi pastýřskému. Pes k člověku se líká. Kdo lží poklesky své umývá, bláta do louže jen přilívá. Pýcha předchází pád. Mnohý v stáří pyká, že zanedbal z mládí školy. Prášek na květu slove pyl. Netopýr není pták. Kozípýsk jest bylina jedovatá. Ačkoliv má výr světlé, velké oči, přece ve dne skoro nic nevidí. Na velké vodě dělá se často vír. Vyza jest ryba až 24 střevice dlouhá. Vyšňobrod leží na nejjihnějším díle Šumavy. Kdo jest mezi vlky, musí s nimi výtí. Mys Dobré naděje jest na jižním cípu Afriky.

§. 5. **○** proměnách samohlásek.

Samohlásky nejčastěji mění se: a) *přehlasováním*, b) *stupňováním*, c) *stahováním*.

1. *Přehlasování* záleží v tom, že se samohlásky *a*, *o*, *u*, *ú* (ou) mění v *e*, *ě*, *i*, *í*, při čemž význam slova nijak se nemění; na př.: žal — žel, duša — duše, voňal — voněl; jezovec — jezevec, Vyšobrad — Vyšehrad; píšu — piši, cuzí — cizí, juž — již; miljou — miluj, pijou — pijí; výdaj — výdej, hraj — hrej atd.

2. *Stupňování* jest zaměňování slabších samohlásek silnějšími v tomto pořádku: *i*, *e*, *ě*, *y*, *o*, *u*, *a*, *á*; na př.: *e* stupňuje se v *ě*, *o*, *ú*: nesu — nosím — nůše, teku — útěk — točím — tok — tůčka, vezu — vozím — vůz, veletí — voliti — vůle atd.;

ě v a, á: hrab-ati, sad-iti, vláčeti a j., jež pošly od kořenů hrěb, sěd, vlěk;

y v u, o v a, á: tyji — tuk, hodím — házím, skočím — skákám, kloniti — klaněti se.

Mimo to stupňují se samohlásky *dloužením* a *připojováním* jiných samohlásek; na př.:

kladu — skládám, letím — létám, létám, vidím — vídám, zpěv — zpívám, rostu — vyrůstám, pustím — pouštím, kryji — krývám a j.;

bí-ti — boj, hnoj-iti — huňj, pí-ti — nápoj atd.

Stupňováním mění se význam slov.

3. Dvě krátké samohlásky, hláskou *j* oddělené, *stahují* se někdy v jednu dlouhou, při čemž význam slova se nemění; na př.: moja = má, tvoje = tvé, mojeho = mého, mojemu = mému, mojem = mém, oboje = obé, vojevoda = vévoda, znamenije (-ie) = znamení atd.

§. 6. O proměnách souhlásek.

1. Jasně souhlásky *b, d, d̄, g, h, v, z, ž* znějí na konci slov a před temnými jako temné; temné souhlásky *p, t, t̄, k, ch, f, s, š, c, č* před jasnými jako jasné, což nazýváme *spodobováním*; na př. krev zní jako křef, nůž — nůš, blízký — blíský, lehký — lechký a j.;

prosba zní jako prozba, kdo — gdo, hloubka — hloupka atd.

2. Změní-li se souhlásky tak, že na jejich místo nastoupí hlásky zvuku jiného, nazýváme to *rozlišováním*. Rozlišujet se

h v z, ž: druh — druzi — o druzích — družina — družba, váha — váze — vážiti, drahý — draze — dražší;

ch v š: jinoch — jinoši — o jinoších, sluch — slyšeti, vrch — vršek;

k v c, č: žák — žáci — o žácích, peku — pečeš — peče — pečeme — pec, oko — oči, ruka — ruce;

d v z: hoditi — hozen, hraditi — hrazen, hovado — hovězí;

t v c: drtiti — drcen, nutiti — nucen, usmrtiti — usmrcen;

kt a *ht* v *c*: pek-ti — péci, tek-ti — téci, moh-ti — moci,
vrh-ti — vrci;

dt a *tt* v *st*: krad-ti — krásti, met-ti — mésti;

ck v *čť*: anglický — angličtí, hradecký — hradečtí;

sk v *šť*: český — čeští, horský — horští, vojsko —
u vojště.

Před *ě*, *i*, *í*, *e* často tvrdé souhlásky *d*, *t*, *n*, *r* mění se v měkké a řidší sykavky *c*, *s*, *z* v hustší *č*, *š*, *ž*, což *změkčování* slove; na př.:

had — hadi — hádě, svatý — svatí — světější,
stín — stíniti, bratr — bratři — bratřích — bratře! ovce —
ovčí — ovčinec, vysoko — výše — výšina, svezu —
svážím atd.

Úkol. Napište 20 slov, v nichž se *k*, *h*, *ch*, *ck* a *sk* rozlišuje.

3. Vyrhování nejméně jedné hlásky ze skupených souhlásek slove *vsouvání*; na př.: šel m. šedl, prázny m. prázdný, obojek m. obvojek, kynu m. kyvnu atd.

Vkládání hlásek do neoblíbených skupenin sluje *vsouvání*. Nejčastěji vsouvají se *e*, *t*, *d*, *s*, *n*; na př.: jablko — jablek, sukno — suken, středa m. srěda, mázdra m. mázra, zábsti m. zábti, sněm m. sjem, od něho m. od jeho atd.

§. 7. O slabikách.

Jedna neb více hlásek najednou spolu vyslovených činí *slabiku*. Rozeznáváme slabiky *hlavní* čili základní a slabiky *vedlejší*.

Základní slabiky jsou, z nichž smysl slova lze poznati, na př.: zvěř-inec, roz-um, za-hrad-a, pi-ji, hod-ím, vy-met-ám, maz-ati, ply-nu, ved-u, lůž-ko, pa-řez, o-tok, chut-ný, muž-ský, bez-hlav-ý, noč-ní atd.

Vedlejší slabika, před slabikou základní stojící, slove *předpona*; stojí-li za ní, *přípona*; na př.:

před-čas-ný, při-véz-ti, po-les-ný, vz-nés-ti, o-slep-iti, na-jdu atd.

Úloha. Vypište z čítanky 30 slov a podtrhněte předpony a přípony!

§. 8. O dělení slabik.

Slabiky dělí se v písmě takto:

1. Souhláska, stojící mezi dvěma samohláskama, přibírá se k následující slabice, jako: ru-ka, ze-mě, bo-ží, no-sí-ti, ka-me-ní-ci, ze-le-ni-na.

2. Dvě nebo více souhlásek mezi dvěma samohláskama nedělí se od sebe, může-li jimi nějaké slovo začít, na př.: do-brý (bráti), sro-stly, ro-stlina (stláti), kru-ži-dlo, ti-skár-na, po-slí-ček, te-plo (plot), bá-sník (sníti), ce-li-stvý.

Vyjímku činí souhlásky *l, n, ň, r, ř*, které vždy se přibírají k samohlásce předcházející, na př.: sil-ný (lnouti), naháň-ka, kon-vice, bar-va (rváti), hoř-ký (řku), mlé-kař-ka.

Nikdy nedělí se též skupeniny *sl, ck, čk, sk, šk, st, št, mn*, na př. má-slo, něme-cký, ko-čka, če-ský, my-ška, ko-stel, hou-ští, te-mnota, je-mný.

3. Stojí-li vedle sebe souhlásky, jimiž slovo začít se nemůže, připojí se první souhláska k samohlásce předcházející, ostatní souhlásky k následující, na př.: ov-ce, ob-čan, křep-ký, pan-na, měk-ký, slad-kost, cu-krov-ka, škr-kav-ka, mo-dlit-ba, hu-deb-ník.

4. Složená slova dělí se dle částí, z nichž složena jsou, na př.: bez-bož-ný, noc-leh, oka-mžik, zá-rmutek, ob-očí, ob-raz, po-msta, roz-ličný.

5. Dvě samohlásky, nejsou-li dvojhlásky, dělí se od sebe, na př.: No-e, Jo-ab, farise-ové, po-ukázka.

Poznámka. Slova píšeme větším dílem tak, jak vznikla a nikoli, jak je vyslovujeme; proto pravopis český nazývá se *slovozpytným*.

Úloha. Rozdělte následující slova v slabiky:

Hrčeti, ornát, truhla, bohatství, archy, vinný, nevinn, okrouhlý, ničemný, mladistvý, kolečko, katolický, svíčka, postel, tríslo, ruský, podlaha, poduška, srdce, poučiti, přivést, Moabitě.

§. 9. O přízvuku slabik.

Vyslovení jedné slabiky povýšeným hlasem nazýváme *přízvukem*.

Přízvuk padá v českém jazyku vždy na prvou slabiku, na př. *síla, země, činiti, pořádek*.

Stojí-li před slovem předložka jednoslabičná, bere tato přízvuk na sebe, na př.: *na stromě, ve vodě, do města, pod kopcem, za branou*.

Předložky dvojslabičné a skrácené *skrz, krom, dle* (místo *skrze, kromě, vedle*) podrží na prvé slabice přízvuk, který též na prvé slabice slova následujícího zůstává, na př.: *mimo školu, podle pravidla, proti slunci, skrz bránu, krom duše, dle vzoru*.

Přízvuku nemají zájmena příklonná: *mi, mě, ti, tě, si, se, mu, ho*, která nikdy na začátku řeči státi nemohou, a spojky jednoslabičné *a, i, či, le, že, až, pak* a j. Tyto nabývají přízvuku ve složení: *či-li, pak-li, než-li, žeby* atd.

Část II.

Tvaroslovi.

§. 10. O slovech.

Jedna slabika neb více slabik dohromady, mají-li nějaký význam, činí *slovo*, na př.: *muž, les, země, nebe, měsíc, ovoce, spravedlnost, shromažďovati*.

Dle počtu slabik jsou slova *jednoslabičná, dvoj-, tři- i víceslabičná*: *lev, kost, ruka, oko, obilí, pracovati, nevyhnutelný, milosrdenství*.

Základem slova jest *kořen*, jenž, končí-li se samohláskou, sluje *otevřeným*; končí-li se souhláskou, *zavřeným*; na př.: *bi* (bíti), *pi* (píti), *vi* (víti) jsou kořeny otevřené; *ves* (véztí), *nes* (néstí), *kos* (kosa) jsou kořeny zavřené.

Z kořene povstává *kmen*, na př.: *kov* jest kmen od kořene *ku* (koutí), *boj* od *bi* (bíti).

Dle toho rozeznáváme:

1. *slova kmenová*, která z jiných slov odvoditi nelze, na př.: *já, ty, my, co, si, ač, on, um, syn, oř, čas, jih, vlk, rov, srst, lék, pět, len, syt, kost, peníz, ryba, topol, sokol, ořech* a j.;

2. *odvozená*, která tvoří se ze slov kmenových změnou základní samohlásky a pomocí předpon a přípon; na př.:

véztí — voziti — s-vážeti — při-vážeti, nésti — nůše — nositi — s-nášeti — při-nášeti, ryba — ryb-ník — ryb-í — ryb-ář — rybař-í — rybář-ství, péci — na-péci — při-péci — pek-ař — pekař-ství — pek-árna — peč-ivo — pečen-ý — pečen-ě — u-pečen-ý — ne-do-pečený atd.;

3. *složená*, jež z dvou neb více slov spojena jsou, na př.: země-pis, vlno-bití, vel-ryba, pivo-vár, Vele-hrad, Svato-pluk.

Úko I. Utvořte odvozená slova od: pán, dub, blud, kov, les, div, žal, sůl, noc, lid, píši, se-ji, ves, král, krýtí, vlek-u, tuk, čip, tělo, hřích, vína, vosk, zvon, čist, dům, stud, strom.

§. 11. O částkách řeči.

V českém jazyku jest devatero částek řeči:

1. *podstatné jméno*, 2. *přídavné jméno*, 3. *zájmeno*, 4. *číslovka*, 5. *časoslovo*, 6. *příslovka*, 7. *předložka*, 8. *spojka*, 9. *mezislovce* nebo *citoslovce*.

Jméno podstatné, jméno přídavné, časoslovo, zájmeno a číslovka mění v užívání koncovky a nazývají se proto *ohybnými*. Příslovky, předložky, spojky a mezislovce jsou *neohybné* částky řeči.

Ohýbání jmen podstatných, zájmen a číslovek sluje *skloňováním*; ohýbání časoslov slove *časováním*.

I. Ohebné části řeči.

§. 12. Podstatné jméno.

Podstatná jména jsou slova, jimiž jmenujeme osoby nebo věci, vlastnosti a činnosti.

Dle významu jsou: *srostitá* a *odtažitá*.

Srostitá naznačují osoby nebo věci smyslné, na př.: pták, syn, strom, matka, péro, ryba, dítě.

Odtažitá znamenají osoby nebo věci nadsmyslné, též vlastnost, činnost neb stav osob a věcí, na př.: Bůh,

anděl, čert, pilnost, radost, pýcha, pokora, ctnost, mdloba, hněv, klam, sedění, bití, blbost, závist, mír, hlad atd.

Srostitá podstatná jména dělí se na:

1. *jména vlastní*, kterými jmenujeme jednotlivé osoby, národy, země, města, řeky, hory, vrchy atd., na př.: Václav, Čelakovský, Procházka, Čechy, Morava, Praha, Vídeň, Labe, Vltava, Sněžka, Šumava, Bezděz atd.;

2. *jména obecná*, která více osobám neb věcem náležejí, na př.: pes, král, kůň, dvéře, lavice, voják, ryba, dřevo, kniha atd.

Úloha. Vyhleďte z čítanky (článek . .) podstatná jména a udejte, která jsou srostitá a odtážitá, která vlastní a obecná.

Obecná podstatná jména mohou býti:

a) *rodová*, naznačují-li jednotlivé osoby neb věci, k stejnému rodu nebo druhu patřící, na př.: žák, člověk, kůň, dům, had, myš, růže, jelen atd.;

b) *hmotná*, jimiž jmenujeme věci, jichž částka má totéž jméno, jako celek: maso, voda, mléko, zlato, pivo, olovo, víno, měď, plátno atd.;

c) *hromadná*, jimiž jmenujeme množství osob neb věcí stejného způsobu, na př.: lid, národ, vojsko, obilí, proutí, dříví, měšťanstvo, kamení, osení atd.

Úloha 1. Napište jména známých vám zvířat!

Úloha 2. Napište 10 podstatných jmen rodových, 10 hmotných a 10 hromadných!

§. 13. **O** tvoření podstatných jmen.

Podstatná jména tvoří se buď pouhým stupňováním samohlásek, aneb pomocí předpon a přípon; na př.: tok od tek- (téci), plot od plet- (plésti), vůz od vez- (vézti), boj od bi (bíti), lůj od li (liti), kov od ku- (kouti), dav od du- (douti) atd.

Z *předpon* nejčastěji vyskytují se u jmen podstatných následující: *o, od, do, u, vy, pa, po, pod, při, pro, na, pře, roz, s, z, za*; na př.: o-myl, o-kov, o-pak; od-kaz, od-pověď, od-klad; do-volení, do-bytek, dů-vod, dů-mysl; u-dálost, u-žitek, ú-čel, ú-dolí; vy-jímka, vy-davatel, vý-bor, vý-minka; pa-řez, pa-louk; po-koj,

po-větrí, pů-vod, pů-hon; pod-vod, pod-stata; při-činlivost, při-kázání, při-čina, při-klad; pro-spěch, pro-rok, prů-vod, prů-mysl; na-děje, na-těrač, ná-pis, ná-ručí; pře-stoupení, pře-lrší; roz-um, roz-cestí; sbírka, sbor, způsob; za-hrada, za-stupitelstvo, zá-klad, zá-ložna a j.

Přípony jsou tvarem troje: buď jest to jen jedna samohláska, neb souhláska, nebo jsou to souhlásky se samohláskami spojené; na př.: chvál-a, duš-e, zdrav-í, slov-o, kot-ě; by-t, da-r, strý-c, mos-t, se-n, za-d, zra-k, měšt-an, pan-ic, střev-ic, top-ič, ov-ce, pi-vo, dub-en, koz-el, met-la, čís-lo, vraž-da, ži-to, ži-vot, ot-ec, krej-čí, klub-ko, před-ek, bouř-ka, sedl-ák, tes-ař, kol-ář, pomah-ač, kol-áč, syn-áček, pis-árna, kuř-átko, slav-ík, ryb-ník, mal-iček, ovč-in, hřeb-ínek, mal-íř, suš-írna, slep-ice, duš-ička, byl-ina, peř-inka, kopř-iva, klad-ivo, prav-idlo, strn-iště, host-inec, podob-izna, hospod-yně, lid-stvo, panen-ství a j.

Úkol 1. Utvořte podstatná jména předponami: *ú, od, do, vý, na, po, pro, za, zá!*

Úkol 2. Utvořte podstatná jména příponami: *ák, ař, ář, an, ik, ník, iček, ek, eček, íček, ice, ce, ina, ička, ičko, idlo, ství, stvo.*

U podstatných jmen rozeznáváme:

1. *rod*, 2. *číslo*, 3. *pád*, 4. *sklonění*.

§. 14. Rod.

Rod jest trojí: *mužský, ženský a střední*.

Rod jmen lze určití dle *významu a zakončení*.

Dle významu jsou 1. *rodu mužského* jména osob nebo bytostí mužských a jména všech měsíců, na př.: rolník, vřdce, truhlář, krejčí, vozka, anděl, otec, kůň, muž, sluha, leden, únor, září, prosinec atd. ;

2. *ženského rodu* jsou jména ženských osob neb bytostí: sestra, matka, paní, kněžna, laň, tchyně a j. ;

3. *středního rodu* jsou jména mladých lidí a zvířat: dítě, pachole, kotě, holoubě, hříbě, ptáče, děvče, kůzle a j.

Jmenům mužského rodu může se přidati slůvko *ten*, ženského rodu *ta*, středního rodu *to*.

Dle zakončení jsou mužského rodu:

a) jména vycházející na tvrdou neb obojetnou souhlásku, jako: pstruh, hoch, rak, sýr, havran, sud, pot, holub, hrom, chlap, páv, les, vůz atd.;

b) jména s měkkými souhláskami, některá vycházející na *ce*, *a*, na př.: měsíc, hráč, koš, kroj, lhář, hlemýžď, sleď, plášť, kůň, oheň, kříž, nůž, vůdce, správce, starosta, vévoda atd.

Úloha 1. Napište 30 mužských jmen rozličnými samohláskami se končících!

Úloha 2. Napište 10 jmen mužských na *č*, *ň*, *ť*, *ž* vycházejících!

Rodu ženského jsou podstatná jména:

a) vycházející na samohlásky *a*, *e*, *ě*, *í*: ryba, žena, růže, země, hokyně, housle, paní atd.;

b) většina jmen končících se měkkými souhláskami a některá též na souhlásky obojetné ukončená: loď, ctnost, lež, daň, laň, obec, louč, myš, kolej, zvěř; hloub, ves, hráz, otep, hůl, církev, ozim, Čáslav.

Úloha. Napište 15 jmen ženských, která končí se samohláskami a 15 jmen vycházejících na měkké souhlásky!

Středního rodu jsou podstatná jména, která vycházejí na *o*, *e*, *ě*, *í*: olovo, slovo, pole, moře, plémě, kotě, bojiště, uhlí, psaní.

Úloha. Vyhledejte 15 podstatných jmen na *o*, *e*, *ě*, *í* vycházejících!

§. 15. Číslo.

Číslo jest dvoje:

1. *jednotné*, když se toliko o jedné osobě neb věci mluví, na př.: otec, stůl, matka, okno, loď, péro;

2. *množné*, když řeč jest o více osobách neb věcech, na př.: otcové, stoly, bratří, žáci, domy.

U několika podstatných jmen zachovalo se *číslo dvojné*, jímž naznačují se toliko dvě věci, na př. oči, uši, ruce, dvě stě atd.

Pouze v jednotném čísle užívá se jmen *vlastních*, některých *odtažitých*, *hromadných* a většiny *hmotných*, na př.: Praha, Labě, pokora, pilnost, vůle, potěšení, loďstvo, kamení, ptactvo. Jen v množném čísle užívá se:

a) některých mužských jmen na *y*: odpustky, parohy, ostatky, slevky, kníry, spodky a j.;

b) některých jmen ženských na *y*, *e* (*ě*): dudy, máry, nůžky, oddavky, varhany, křtiny, patoky, Čechy; plíce, dvěře, housle, brejle, kleště, saze, sáně, chřípě, vánoce, hromnice, kvasnice, Krkonoše, Pardubice atd.;

c) některých jmen středních na *a*: kamna, vrata, játra, nádra, povidla, sádka atd.

Úloha 1. Vyhledejte z čítanky (článek . .) všechna podstatná jména a udejte jejich rod a číslo!

Úloha 2. Napište 10 jmen jen v čísle jednotném a 10 jen v čísle množném užívanych!

§. 16. Pád.

Při proměňování čili skloňování jmen podstatných rozeznáváme *sedm pádův*.

Pády poznáváme z jistých otázek.

První pád stojí na otázku: *kdo? co?*

Strom kvete. Ptáci zpívají. Žáci byli pilní.

Druhý pád stojí na otázku: *čí? koho? čeho?*

Věž kostela jest vysoká. Žák od učitele byl pochválen.

Varuj se zlých lidí.

Třetí pád stojí na otázku: *komu? čemu?*

Daroval jsem příteli knihu. Dětem sluší poslušnost.

Zvykej práci.

Čtvrtý pád stojí na otázku: *koho? co?*

Otec miluje syna. Mám krásný obraz. Kain zabil Abela.

Pátý pád, když někoho *voláme*.

Ó Bože, buď nám milostiv! Žáci, učte se! Bratře, půjč mi pero!

Šestý pád stojí na otázku: (*v*) *kom? čem?*

V lesích a zahradách rostou stromy. Sestra ješť v kostele. Po zimě přichází jaro.

Sedmý pád stojí na otázku: (*s*) *kým? čím?*

Chlapec řízl se nožem. Matka leknutím onemocněla. Nechoď se zlými žáky.

§. 17. Skloňování.

Podstatné jméno měniti ve všech pádech pomocí koncovek slove je *skloňovati*. Skloňování podstatných jmen rozeznává se podle *rodu* a *zakončení*.

Dle těchto známek máme:

dvě sklonění pro podstatná jména mužského rodu,

tři sklonění pro podstatná jména ženského rodu,

tři sklonění pro podstatná jména středního rodu.

Při skloňování podstatných jmen mužského a středního rodu třeba rozdíli činiti mezi jmény bytosti živé a neživé, na př. voják, kůň, pes, kníže, kuře, holoubě; dub, chrám, trám, vůz, meč, moře, pole, koště a j.

Skloňování podstatných jmen rodu mužského.

§. 18. První sklonění.

K prvnímu sklonění náležejí podstatná jména mužského rodu, tvrdou neb obojetnou souhláskou ukončená, z nichž životná přibírají v 2. pádu jednotného čísla *a*, neživotná *u*: pták, druh, hoch, soused, bratr, syn, bažant, pes, čáp, orel, páv, jestřáb, otčím, manžel; suk, roh, strach, trn, bor, knot, stud, bez, klas, strop, zub, klam, rukáv, mozol, účel, týl atd.

Jednotné číslo.

Živočné.

1. holub
2. holub-a
3. holub-u, -ovi
4. holub-a
5. holub-e
6. holub-u, -ovi
7. holub-em

Neživočné.

- dub
- dub-u
- dub-u
- dub
- dub-e
- dub-ě, -u
- dub-em.

Množné číslo.

1. holub-i, -ové	dub-y, -ové
2. holub-ů, -ův	dub-ů, -ův
3. holub-ům	dub-ům
4. holub-y	dub-y
5. holub-i, -ové	dub-y, -ové
6. holub-ích, -ech	dub-ích, -ech
7. holub-y	dub-y.

Dle tohoto sklonění jdou též některá jména na *y*, jen v množném čísle užívaná: odpustky, hody, nešpory, Klatovy, Dolany, Rokycany. Jména osadní množn. čísla mají druhý pád bez *ů* (ův), na př.: do Klatov, Rakous, Dolan, Rokycan atd.

Poznámky k jednotlivým pádům.

Některá jména neživočná zachovala v 2. pádu jednotného čísla *a*, jako:

a) dobytek, hřbitov, chléb, klášter, kostel, kout, mlýn, oběd, ocet, oves, potok, sýr, svět, večer a j.;

b) jména měsícův a dní: ledna, února, srpna; do pondělka, čtvrťka, dneška. Jediné *pátek* má do *pátku*;

c) některá osadní jména vlastní, nejsou-li vypůjčena od jmen obecných: Beroun-a, Krakov-a, Řím-a, Jičín-a, Lvov-a atd.; avšak do Písku, Brodu, Chlumu a j.

V 3. pádu jedn. čísla mívají podstatná jména osobná příponu *ovi*, na př. bratrovi, Pavlovi, panu Janu Kotíkoví, Václavovi, k svatému Václavu.

V 5. pádu mají jména na *h, ch, k* vycházející *u*: vrah — vrahu! hoch — hochu! sládek — sládku! Vyjímku činí: Bůh — Bože! Duch — ó Duše svatý! člověk — člověče! Syn má v 5. pádu: synu! Jan — Jene! pán — pane!

V 6. pádu mají *u* jména životná, jména hrdelnými souhláskami ukončená a jména měsícův: o lvu, čápu, hadu, pstruhu, rohu, hochu, ve strachu, o člověku, na buku, v lednu, únoru, srpnu atd.; *ě (e)* mají obyčejně neživotná a jména svatých, když jimi svátky znamenáme, na př.: na dubě, v lese, v klášteře, v kožiše, na stole; o sv. Janě, po sv. Jakubě, po sv. Duše. Široké souhlásky před *ě (e)* se tu rozlišují.

Když řeč jest o svatých jakožto osobách, přibírá se v 6. pádu *u, ovi*; na př.: Kněz kázal o sv. Petru, -ovi, o sv. Havlu, -ovi.

V 1. a 5. pádu množného čísla rozlišují a změkčují se u jmen životných tvrdé souhlásky, kteráž proměna děje se též před koncovkou *ích* v 6. p. množného čísla, na př. koželuh — koželuzi — o koželuzích, lenoch — lenoši — o lenoších, pták — ptáci — o ptácích, bratr — bratři — o bratřích, pán — páni, medvěd — medvědi; na rozích, na vrších, o vojácích atd.

Koncovku *é* přibírají v 1. a 5. pádu množn. čísla jména osobná na *an, d, l* vycházející: Pražan-é, Slovan-é, měšťan-é, lid-é, soused-é, žid-é, anděl-é, konšel-é, manžel-é, manžel-ové = ženatí muži.

Vyjímku činí: děkan-i, kaplan-i, beran-i, skřivan-i; s jinými na *án*: cikán-i, Mohamedán-i, Indián-i atd.

Příponu *ové* má vždy slovo syn-ové, zvláště jednoslabičná životná a někdy i neživotná, na př.: Čech-ové, vrah-ové, div-ové, hřích-ové, les-ové atd.

V 6. pádu množ. čísla mají příponu *ech* jména na *d, n, t* vycházející, na př.: na hodech, zvonech, plotech atd.

Mnohá jednoslabičná jména podstatná, zvláště pak jména na *ek, el, em, en, et, ev* vycházející, vysouvají při skloňování *e*; na př. lev — lva, pes — psa, šev — švu, sen — su; sládek — sládka, desátek — desátku, orel — orla, osel — osla, nájem — nájmu, červen — června, počet — počtu, podešev — podešvu atd.

Člověk zní v množném čísle dle kmene *lid*: 1. pád lidé, 2. lidí, 3. lidem, 4. lidi, 5. lidé, 6. lidech, 7. lidmi.

Poznámky pravopisné. U podstatných jmen neživotných píše se v tomto sklonění i po obojetných souhláskách široké *y* v 1., 4., 5., 7. pádu, u životných ve 4. a 7. pádu množného čísla.

Úzké *i* jest vždy u životných v 1. pádu a *í* v koncovce 6. pádu množného čísla.

Jednoslabičná zkracují často samohlásku v pádech dvojslabičných, na př. hrách — hrachu, mráz — mrazu, chléb — chleba, dvůr — dvora, Bůh — Boha, sněh — sněhu, vítr. — větru.

Slovo „pán“, stojí-li samo o sobě, *krátí a* jen v 5. pádu: pane; stojí-li před jinými jmeny, *krátí je* ve všech pádech jedn. čísla: pán bratr, pana bratra, panu Bílkovi, s panem Šťastným atd.

Dlouhé zůstává v čísle množném a před slovy: Bůh, Ježíš, vyjma 5. pád, na př. pánové, páni bratři, Pán Bůh, Pána Ježíše, Pane Bože!

Dlouze též píšeme je za slovy: císař pán, kníže pán, země pán; taktéž: pán z Růže, český pán.

V titulech na prvním místě jest dlouhé, na druhém krátké: Pánu panu Josefu Kazdovi.

Cvičení.

Nový klobouk bratrovi dobře sluší. Pes na dvoře hlídá. Srbové povstali proti Turkům. Ve vinohradech pěstuje se réva vinná. Silné větry působí v lesích vývraty. Císař Josef zrušil mnoho klášterův. Zahradník pěstuje rostliny všeho druhu. Ovoce dubu jsou žaludy. Římané byli modloslužebníci a neznali pravého Boha. Sysel podobá se v mnohém křečkovi. Václav šel s otcem do kostela. Naši spolkové darují mnoho k dobročinným účelům. Sv. apoštolé učili všechny národy. Vojáci udatně bránili se bodáky. Andělé a lidé jsou nejdokonalejší tvorové Boží. Bojové byli za Marobuda od Markomanů vypuzeni. V trojhranu jsou tři uhly. Předě třemi roky zemřeli mému strýci oba synové. Dělníci pomáhali tesařům tahati krovy na nově vystavěné domy. Skřivani časně z jara k nám přiletují. Hoši hráli si na vojáky. Lenocho, jdi k mravenci a uč se pracovati! Lenochoy u židlic jsou nové. U Slavkova byli Rusové poraženi. Statek i život nasadil národ za milovaného svého krále.

Úloha 1. Skloňujte ve větách následující podstatná jména!
 Hoch, pes, dar, chléb, pstruh, páv, kožich, voják, vůl,
 kotel, buk, anděl, účel, roh. Ku př. Žák se pilně učí. Věci
 žáka mají býti čisté. Žáku půjčil jsem knihu. Učitel žáka po-
 chválil. Ó žáku, uč se pilně! O žáku jsme mluvili. Bratr stal
 se žákem atd.

Úloha 2. Napište předcházející a následující věty v množ-
 ném čísle!

Strom se větrem klátí. Óp na rybníce hledá potravu.
 Synu, buď poslušen! Pes a vlk vyje. Učitel zklamal se v žáku.
 Hoch chytil v potoce pstruha. Kohout zpívá. Stál jsem na
 břehu potoka. Had noh nemá. Pštros jest největší mezi ptáky.
 Smrtohlav jest motýl večerní. V lese roste buk, dub, habr, smrk.
 Rolník orá pluhem. Soused pohrdl darem. Zahradník sádl na
 záhoně strom. Vítr na vrchu fíčí. Pan učitel ukazuje žáku vý-
 kres. Žid i Mohamedán není křesťanem. Čech jest Slovan.
 Člověk jest k obrazu božímú stvořen. Viděl jsem na dvoře
 kohouta, páva a holuba, v lese bažanta, jelena a havrana. Drvo-
 štěp vrážel klín do pařezu. Slavík v hájku líbezně tluče.

§. 19. Druhé sklonění.

K druhému sklonění náležejí podstatná jména
 životná i neživotná mužského rodu, ukončená měkkou
 souhláskou, pak některá na *n, t, z, el, ce* vycházející,
 když v 2. pádu přibírají *e*, na př.: zajíc, tchoř, hlídač,
 panoš, kraj, zeť, zloděj, plášť, papež, klíč, střevíc, hle-
 mýžď, vězeň, chmel, korbelt, trupel, zřetel, kachel, učitel,
 král, vítěz, loket, vůdce.

Jednotné číslo.

Životné.	Neživotné.
1. muž	1. meč
2. muž-e	2. meč-e
3. muž-i, -ovi	3. meč-i
4. muž-e	4. meč
5. muž-i	5. meč-i
6. muž-i, -ovi	6. meč-i
7. muž-em	7. meč-em.

Množné číslo.

Životné.	Neživotné.
1. muž-i, -ové	meč-e, -ové
2. muž-ů, -ův	meč-ů, -ův
3. muž-ům	meč-ům
4. muž-e	meč-e
5. muž-i, -ové	meč-e, -ové
6. muž-ích	meč-ích
7. muž-i	meč-i.

Poznámky k jednotlivým pádům.

V 2. a v ostatních pádech jedn. a množn. čísla, vyjma 4. jedn. čísla u neživých, přechází *ů* do *o*, a u mnohých vysouvá se *e*; na př.: nůž — nože, lůj — loje, kůň — koně, vrabec — vrabce, pytel — pytle, oheň — ohně, švec — ševce, loket — lokte.

V 5. pádu jedn. čísla mají *e* jména na *ce*, *ec*, *ic*; poslední mění *c* v *č*, na př.: tvůrce, zrádce, správce; otec — otče, chlapec — chlapče, ujec — ujče; strýc — strýče, biřic — biřiče, dědic — dědiče, panic — paniče. — Bezživotná na *ec* mají *i*: očištec — očištcí, věnec — věnci atd.

V 1. a 5. pádu množn. čísla mají koncovku *ové* zvláště jednoslabičná živých bytostí, někdy též neživotná a jména na *ce*, *ec*: král-ové, muž-ové, meč-ové, vůdce — vůdcové, zrádce — zrádcové, otcové.

Příponu *é* přijímají jména na *tel* od časoslov odvozená: obyvatel-é, vychovatel-é, učitel-é.

Přítel, *nepřítel* má v 1. a 5. pádu množn. čísla přátelé, nepřátelé, v 2. pádu přátel, nepřatel; ostatní pády pravidelně dle vzoru „muž“. Ve 4. a 7. pádu množn. čísla má též: přátel-y, nepřatel-y.

Jména: *kořen*, *loket*, *tisíc* mívají 2. pád množný též bez *ů* (ův), na př.: dvěře do kořán (kořen) otevřeně, šest loket, třicet tisíc.

Jména: *kámen*, *ječmen*, *plamen*, *řemen*, *krápet*, *loket* a podobná skloňují se nyní větším dílem dle 1. sklonění.

Peníz, znamená-li jednotlivé kusy mince, skloňuje se podle „*meč*“; znamená-li peníze vůbec, skloňuje se takto: 1., 4. a 5. pád peníze, 2. pád peněz, 3. pád penězům, 6. pád penězích, 7. pád penězi.

Den skloňuje se následovně:

Jednotné číslo.	Množné číslo.
1. den	1. dni, -ové
2. dne	2. dní, -ů, -ův
3. dni, -u	3. dnům
4. den	4. dni, -y
5. dni	5. dni, -ové
6. dni, -u, -e	6. dnech
7. dnem	7. dni, -y (ěmi).

V slově *týden* skloňují se buď obě částky, aneb *tý* zůstává nesklonným: *Jedn. číslo*: 1. týden, 2. tého-dne, 3. tému-dni, 4. tý-den, 5. tý-dni, 6. tém-dni, 7. tým-dnem, aneb: týden, tý-dne, tý-dni atd. *Množ. číslo*: 1. té-dni, tí-, -ové; 2. tých-dní, -ů, -ův; 3. tým-dním, -ům; 4. té-dni, -y; 5. té-dni, tí-, -ové, 6. tých-dnech, 7. tými-dni, -y; aneb: týdny, týdnů, týdnům, týdny atd.

Kůň má v 1. a 5. pádě množ. čísla: koně, koni, koňové, v 2. pádě koní, koňův, v 3. pádě koním, koňům, v 4. pádě koně, v 6. pádě koních, v 7. pádě koni, koňmi.

Kněz má v 5. pádě jedn. čísla: knězi, kněže; v množn. čísle: 1. a 5. pád knězi, -ové, kněží, 2. knězů, kněží, 3. knězům, kněžím, 4. kněze, kněží, 6. knězích, kněžích, 7. knězi, kněžimi.

Poznámky pravopisné. Přípony *i*, *ové*, *é* jsou v 1. a 5. pádu množ. čísla u jmen životných; *e* v 1., 4. a 5. p. u neživotných a ve 4. p. u životných; v 7. p. u obou vždy *i*. V 2. a 3. p. množ. čísla jest jako u prvního skloňování *ů*.

Děšť krátí v dvojslabičných pádech samohlásku: děšť, deště, dešti, děšť atd.

Úloha 1. Skloňujte následující jména podstatná ve větách: Otec, král, kříž, míč, vůdce, zeť, nůž, peníz, pytel, dědic, děšť, bič, umělec, strýc, šindel, kužel, mandel.

Úloha 2. Vyhledejte v následujících větách podstatná jména mužská a udejte jejich pád, rod a dle kterého vzoru se skloňují; věty, které jsou v čísle jedn., proměňte v množné!

Ujec za týden se vrátí z cesty. Chlapec řízl se nožem. Žnec byl hadem uštknut. Štír má na konci ocasu osten. Nožič zhotovuje z ocele nože. Malíř maluje obraz štětcem. Jezdec dává na koně sedlo. Zajíc vřeští. Císař jel do města se šesti koňmi. Bratr utřil mnoho peněz za statek. Rybář přinesl na prodej pstruha, kapra, ouhoře a mnoho raků. Chlapci spadl míč do sklepa. U zlomků rozeznáváme čitatele a jmenovatele. Ježíš se modlil za své nepřátele. Čechové bývali v bojích často vítězi nad nepřáteli. Svědkové byli od soudce voláni. Tři králové přišli do Betléma. Vůdce vedl do boje mnoho tisíc vojákův a stal se vítězem. Zámečnick v ohni klíč kove. Sup, orel, jestřáb, krahujec, luňák jsou draví ptáci. Hospodář zaprahuje koně a vola do vozu a pluhu. Kněz v kostele káže. Otec se strýcem šel do lesa a setkal se s myslivcem a dřevařem. Ó strýče, dej mi ten peníz! Važ si věrného přítele! Zrádce byl k smrti odsouzen. Sv. Václav jest patron a dědic země české. Synu, miluj rodiče své!

Skloňování podstatných jmen rodu ženského.

§. 20. První sklonění.

K tomuto sklonění náležejí podstatná jména ženského rodu samohláskou *a* ukončená, která v 2. pádě jednotného čísla přibírají *y*: sláma, svíčka, noha, chyba, žena, sova, husa, voda, pleva, cesta, skála, stopa a j.

Jednotné číslo.

1. ryba
2. ryb-y
3. ryb-ě
4. ryb-u
5. ryb-o
6. ryb-ě
7. ryb-ou

Množné číslo.

1. ryb-y
2. ryb
3. ryb-ám
4. ryb-y
5. ryb-y
6. ryb-ách
7. ryb-ami.

Dle sklonění toho jdou též: a) podstatná jména mužského rodu na *a*, toliko v jedn. čísle, přibírajíce v 3. a 6. pádu příponu *ovi*. V množném čísle jdou podle prvního sklonění jmen mužských a přijímají v 1. a 5. pádu koncovku *ové, é*, na př.: vévoda, -ové; sluha, -ové; Žižka, -ové; Husita, -é; b) podstatná jména ženského rodu na *y*, jen v množném čísle užívaná, jako: obžinky, nůžky, křtiny, necky, vážky, Benátky, Čechy, Tatry a j.

Poznámky k jednotlivým pádům.

V 3. a 6. pádu jedn. čísla rozlišují a změkčují se tvrdé souhlásky: kniha — knize, moucha — mouše, ruka — ruce, čára — čáře. Dcera má v 3. a 6. pádu *dceři* od starého 1. p. *dci*.

V 2. pádu množ. čísla vsouvá se mezi dvě souhlásky *e*: barva — barev, matka — matek, panna — panen. Vyjímku činí: křivda — křivd, hvězda — hvězd, vražda — vražd, cesta — cest, pošta — pošt, slza — slz, srna — srn a j.

Dvojslabičná jména srostitá, která mají jen jednu souhlásku za kmenovou samohláskou, krátí tuto v 7. pádě jedn. čís., v 2., 3., 6. a 7. pádu množ. čísla, na př.: kráva — kravou, krav, kravám, v kravách, kravami; míra — měrou, měř atd.; síla — silou, silami atd.

Kmenovou samohlásku *nekrátí* dvojslabičná jména odtazitá, pak srostitá, mající za kmenovou dlouhou samohláskou dvě neb tři souhlásky, na př.: krása, sláva, vláda, láska, sázka, lávka, mázdra; pak ještě srostitá: blána, káva, kláda, páka, spála, váza.

Ou krátí se jen v 2. pádě množ. čísla: houba — hub, moucha — much, louka — luk, strouha — struh.

Poznámky pravopisné. Široké *y* vyskytuje se v tomto sklonění v 2. pádě jedn. č., v 1., 4. a 5. pádě mn. čís. Koncovka 3. pádu *ám* a 6. p. *ách* množ. čís. jest vždy dlouhá. Slovo jáhly zkracuje *á*: jáhel.

Úloha 1. Skloňujte některá z následujících slov ve větách a udejte, která z nich kmenovou samohlásku krátí:

Brána, rada, vrána, sláma, pára, vráska, víra, síra, brázda, sázka, liška, tráva, starosta, vévoda, máry.

Úloha 2. Vyjádřete některé z následujících vět v množném čísle, vyhledejte v nich podstatná jména a udejte jich rod, pád a číslo!

Žezulka kuká. Kopřiva pálí. Lev, tygr, vlk, medvěd, liška, kuna, tchoř, jezovec náloží k dravcům. Ryba žije ve vodě. Sekáč seče kosou. Drvoštěp užívá pily a sekery. Láska lásku plodí, pomsta za mstou chodí. Dělník pákou zdvíhal kámen. Chlapec na lávce se smekl a spadl do vody. Žába, ropucha, jestřerka a had přebývají na suché zemi i ve vodě. Vozka nemohl s velikým vozem branou projeti. Holka na louce trhala květiny. Včela staví z vosku plástve. Sestra miluje světlou barvu. Matka se loučila se synem a dcerou. U prostřed řeky vyčnívá skála. Sestra zemřela spálov. Mléko od té krávy jest velmi chutné. Rolník vykopal na louce strouhu. Umiš na zпамěť bajku o vráně a lišce? Dceruška plakala pro matku. V Africe nevědí ani o zimě ani o sněhu. Pilný žák rád chodí do školy. Jezdec vzal koně na ostruhu. Žižka položil se táborem před Prahou.

§. 21: Druhé sklonění.

K druhému ženskému sklonění náležejí podstatná jména, končící se v *e* neb v *ě*: růže, neděle, říše, bouře, vůně, krmě, koupě, houně.

Jednotné číslo.

1. zem-ě
2. zem-ě
3. zem-i
4. zem-i
5. zem-ě
6. zem-i
7. zem-í

Množné číslo.

1. zem-ě
2. zem-í
3. zem-ím
4. zem-ě
5. zem-ě
6. zem-ích
7. zem-ěmi.

Podle tohoto sklonění jdou též jména ženského rodu na *e*, *ě*, jen v množném čísle užívaná, jako: dvěře, housle, jesle, vidle, kleště, sáně, hrábě, saze, žíně, chřípě, pomyje, hromnice, vánoce, letnice atd.

J
Poznámky k jednotlivým pádům.

Některá dvéslabičná krátí kmenovou samohlásku v 7. pádě jedn. čísla, v 2., 3., 6. a 7. pádě množ. čísla, jako:

kůže, koží, kožím, kožích, kožemi; *práce*, prací, pracím, pracích, pracemi.

Z množných krátí kmenovou samohlásku:

dveře, dveří, dveřím i dveřům, dveřích, dveřmi; *sáně*, saní, saním, saních, saněmi.

Jména na *ice*, *yně* a *trojslabičná* na *te* nepřijímají v 2. pádě množ. čísla *í*: *lavice* — *lavic*, *lvíce* — *lvic*, *hromnice* — *hromnic*, *Litoměřice* — *Litoměřic*, *hokyně* — *hokyň*, *jeskyně* — *jeskyň*, *košile* — *košil*. Z *dvoslabičných* skracojí kmenovou samohlásku v 2. pádu množném: *chvíle* — *chvil*, *míle* — *mil*, *lžice* — *lžic*, *plice* — *plic*, *svíce* — *svic*, *kštice* — *kštic*.

Košile má v 2. p. *košil*, *neděle* — *neděl* (týdnů) i *nedělí*.

Ovce má v 2. pádě množ. čísla *ovec* neb *ovcí*.

Jména svátkův mají v 3. pádě množ. čísla *ům*: *vánoce* — *vánocům*, *hromnice* — *hromnicům*, *letnice* — *letnicům*.

Vlastní jména osadní, jen v množ. čísle užívaná, přeskakují v 3. i 7. pádě do 2. sklonění mužského: *Netolice* — *Netolicům* — *Netolici* (-emi), *Budějovice* — *Budějovicům* — *Budějovici* (-emi).

Poznámky pravopisné. Dlouhé úzké *i* vyskytuje se v tomto sklonění v 7. p. jedn. č. a v 2. pádě množ. čísla, pak v koncovce 3. a 6. pádu množ. čísla *ím*, *ích*. — Krátké úzké *i* jest v 3., 4. a 6. pádě jedn. čísla.

Úloha 1. Skloňujte ve větách některá z následujících slov!

Krmě, duše, příze, svíce, kuchyně, vůle, slepice, neděle, koule, židla, holubice, žákyně, role, naděje.

Úloha 2. Napište některé z následujících vět v množném čísle!

Vojsko vtrhlo do nepřátelské země. Hlemejžd žije v zahradě, ve vinici, na stráni a v lese. Žebrák stojí za dveřmi. V komíně chytily saze. V létě máme šest neděl prázdniny. Děti se těší na vánoce. Sklenice horkem pukla. Letos bylo mnoho třešní. Hokyně nesla z vesnice naši hrušek. Rybář chytil na udici štika. Děvečka přinesla z kuchyně do světnice židli, talíř, lžíci, vidličku a nůž. Ráže vydává libou vůni. Služka před nedělí ve světnici všecko čistí. Pan učitel žákyňi pochválil. Velbloud za hodinu tři míle uběhne. Člověk dýchá plicemi. Před radnicí jezdec slezl s koně. Postav hůl ke dveřím. Řezník koupil ve dvoře stádo ovec. Na zemi bydlí lidé a zvířata. Vichřice poráží stromy. V kostele nalézá se křtitelnice a zpovědnice. Země má tvar koule. Arabie jest půlostrom na jižní straně Asie. V zimě jel jsem na saních. Jsem prací zanešen. Kolik jest v třídě lavic? Manželem císařovny Marie Teresie byl císař František I. Za den ušel jsem šest mil. Pšenice rostla bujně. Labe teče od Mělníka k Litoměřicům. V Čechách přibývá stále železnic.

§. 22. Třetí sklonění.

K třetímu sklonění náležejí jména ženského rodu, měkkou neb obojetnou souhláskou ukončená: věc, noc, chuť, sůl, hůl, mysl, ves, vlast, obuv, dlaň, poušť, lázeň, mládež, církev, postel.

Dle vzoru „kost“ skloňují se jména, která v 2. pádě jedn. čísla přibírají *í*, a dle vzoru „daň“ jména, která v 2. p. přibírají *e*, *ě*.

Jednotné číslo.

1. kost	1. daň
2. kost-i	2. dan-ě
3. kost-i	3. dan-i
4. kost	4. daň
5. kost-i	5. dan-i
6. kost-i	6. dan-i
7. kost-í	7. dan-í.

Množné číslo.

1. kost-i	1. dan-ě
2. kost-í	2. dan-í
3. kost-em	3. dan-ím
4. kost-i	4. dan-ě
5. kost-i	5. dan-ě
6. kost-ech	6. dan-ích
7. kost-mi	7. dan-ěmi.

Podle vzoru *kost* skloňují se:

1. *Všecka* vycházející na *b*, *p* a *s*: hloub, loub; otep, slup, step; hus, os (osa), směs, ves, náves.

2. Kromě *klec*, *obec*, *had*¹⁾, *hřaď*²⁾, *labuť*, *náruť*³⁾, *prť*⁴⁾, *vrť*⁵⁾, *vývrať* a *zem*, *všecka* ostatní na *c*, *d*, *t*, *sť* a *m*: *moc*, *noc*, *věc*; *čeled*, *káď*, *měď*, *odpověď* a j.; *česť*, *hrst*, *bolest*, *milost* a j.; *ozim*, *Chrudim*, *Kouřim* atd.

3. Z vycházejících na *č*, *š*, *ž*, *z*, *l*, *ň*, *ř*, *v*: *léc*, *louč*, *moč*, *řeč*, *seč*, *průseč*, *tluč*, *žluč*; *myš*, *spraš*, *veš*; *lež*, *otěž*, *rež*; *haluz*, *kolomaz*, *mosaz*; *hůl*, *mysl*, *sůl*, *ocel*, *podběl*; *pláň* (pláňka); *pláň* (rovina), *zeleň*; *jař*, *sběr*, *tvář*, *zďěr*, *zvěř*; *obuv*, *ohlav* a jména místná: *Boleslav*, *Čáslav*, *Vratislav* atd.

Též v množ. čísle podstatná jména: *děti*, *smeti*, *lidé* a *hosté*.

Podle *daň* skloňovati budeme tudíž: *chatř*, *kleč* (křivé držadlo); *peleš*, *výš*; *mládež*, *stráž*; *hráz*, *tvrz*, *mláz*; *báseň*, *stráň*, *kázeň*, *píseň*, *tíseň*; *koudel*, *postel*, *koupel*, *petržel*; *šíř* atd. Pak *všecka* na *j*, *šť* a *v* neb *ev*: *chvoj*, *kolej*, *krůpěj*, *šlapěj*, *závěj*; *poušť*, *tloušť*, *Pešť* a j.; *obrv*, *krev*, *církev*, *kotev*, *mrkev*, *větev* atd.

Poznámky k jednotlivým pádům.

V 2. a v ostatních pádech vysouvá se u některých jmen *e*: *lež* — *lži*, *lest* — *lsti*, *ves* — *vsi*, *zeď* — *zdi*, *kázeň* — *kázně*, *píseň* — *písně*, *Choteč* — *Chotče*, *Plzeň* — *Plzně* a j.; *česť* má *cti* (m. *čsti*). *Hůl* a *sůl* krátí *ů*: *holi*, *solí*.

¹⁾ dřevko k boření zdí, ²⁾ posada, ³⁾ nárt, ⁴⁾ záseka, ⁵⁾ prut kroucený k uvazování.

Užívá-li se jmen „milost“ a „jemnost“ za titul, jest 5. pád roven 1. pádu: Vaše milost! Jemnost pane!

V 3. a 6. pádě množ. čísla mají některá podstatná jména přípony *ím* a *ích* místo *em* a *ech*: hus, lež, myš, směti, veš, hus-ím, vším, lžím atd.

V 7. pádě množ. čísla klade se někdy pro lepší výslovnost přípona *emi* nebo *ěmi*: lež — lžemi, zeď — zděmi.

Máti (matka), v 1. a 5. pádu jednotném užíváné, má 2. p. matere, 3. a 6. p. mateři, 4. p. máteř, 7. p. mateří; množné číslo: 1., 4. a 5. p. matere, 2. p. mateří, 3. p. mateřím, 6. p. mateřích, 7. p. mateřmi.

Poznámky pravopisné. I v tomto sklonění jest *í* v 7. pádě jedn. čísla a v 2. p. množ. čísla. Odtud plyne pravidlo:

Jména ženského rodu s měkkým zakončením mají *í* v 7. pádě jedn. čís. a v 2. pádě množ. čísla.

Úloha 1. Skloňujte ve větách některá z následujících slov a udejte o všech, dle kterého vzoru každé z nich jde!

Obec, louč, průpověď, sůl, otep, obuv, žluč, hráz, věž, krůpěj, klec, mříž, pašť, ozim, hůl, mosaz, niť, mysl, pouť, Příbram, Čáslav, Vídeň.

Úloha 2. Vyhledejte z následujících vět podstatná jména, udejte jejich rod, pád, číslo a dle kterého vzoru se skloňují!

Loď uvázla na mělčině. Horacius Kokles nasadil život za vlast. Můj bratranec usadil se nedaleko Čáslavi. Národové divocí přebývají buď v jeskyních anebo v bídných chatrčích. V oděvu miluj čistotu a okrasu a ne skvostnou nádhernost. Kdo se za vlastní řeč stydí, hoden potupy všech lidí. Právodkyně ctnosti a dobroty jest radost. Bázeň Boží jest počátek moudrosti. Stříbro nejhojněji nachází se u Příbrami. S poctivostí nejdál dojdeš. Pilnost a pozornost ve škole jest povinností každého žáka. Varuj se zlých společností! Mnohý v mladosti oddává se příliš světským radostem a rozkošem. Pevnost jest silnými zděmi obehnaná. Lepší vrabec v hrsti, nežli zajíc v chrasti. V kostech jest lýk. Vrchní část hlavy jest těmeno. Myš piští. Rtuť jest tekutá. Kmen se rozvětňuje ve větve a haluze. Postav stál ke zdi. Čerstvá voda nejlépe uhasí žízeň. U přítomnosti tří svědkův uzavřena byla smlouva. Matka bude užívati statku až do své

smrti. Pilností a poctivostí mnozí dobyli si cti. Jsem veselé myslí. O pouti měli jsme mnoho hostí. Z mědi se dělají kotly, pánve a rozličné nádoby.

Skloňování podstatných jmen rodu středního.

§. 23. První sklonění.

K prvnímu sklonění náležejí podstatná jména středního rodu samohláskou *o* ukončená; dřevo, olovo, maso, péro, okno, čelo, právo, město, vojsko.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

1. slov-o	1. slov-a
2. slov-a	2. slov
3. slov-u	3. slov-ům
4. slov-o	4. slov-a
5. slov-o	5. slov-a
6. slově, -u	6. slov-ích, -ech
7. slov-em	7. slov-y.

Dle tohoto sklonění jdou též jména středního rodu, jen v množném čísle užívaná: kamma, nádra, játra, ústa, vrata, oblaka, záda; pak jména vlastní mužských osob na *o*, která v 3. a 6. pádě jedn. čísla mají *ovi*, a v množ. čísle jdou dle vzoru *holuů*; na př.: pan Křídlo, pana Křídla, panu Křídlovi atd.

Poznámky k jednotlivým pádům.

Při jmenech středních jest 1., 4. a 5. pád stejný. V 6. pádě jedn. čísla jest *u* po tvrdých souhláskách *h*, *ch*, *h*, *r*: jho — ve jhu, ucho — v uchu, oko — v oku, vedro — ve vedru. Též říká se: po ránu, po stu, ve jménu, ve druhém kolenu (pokolení).

Po ostatních souhláskách i po *r* bývá častěji *ě* (*e*) než *u*: jaro — na jaře, hnízdo — hnízdě, město — městě, písmo — písmě, roucho — rouše, maso — mase, koleno — v kolene cítím bolest; *mnoho* má vždy *na mnoze*.

Slova na *čko* a *sko* mají raději *u*: v Hradecku, na Slovensku, ve vojsku i u vojště.

V 2. pádě množ. čísla vsouvá se mezi dvě souhlásky *e*: sklo — skel, jablko — jablek, vědro — věder, jádro — jader, sukno — suken, játra — jater, hrdlo — hrdel, sto — set atd.

Jména: játra, luka, muka, lejtka, sádka mají dle tohoto sklonění jenom 1., 4. a 5. pád množ. čísla, ostatní pády dle vzoru „*ryba*“.

V 6. pádě množ. čísla přibírá se po *d*, *t*, *n* a *l* pravidlem přípona *ech*: v stádech, letech, kamnech, hrdlech; po *h*, *ch*, *k*, *r* vyskytá se též přípona *ách*: jhách, uchách, jablkách, bedrách, jezerách a j.

Slovo *dítka* jest v množ. čísle rodu ženského *dítky* a skloňuje se dle vzoru „*ryba*“.

Poznámky pravopisné. Široké *y* jest v tomto sklonění v 7. pádě množného čísla.

Léto krátí *é* v 2., 3., 6. a 7. pádě množného čísla: let, letům, v letech, lety. Podobně krátí kmenovou samohlásku: jádro — jader, jméno — jmen — jmenům — jmenech, dílo — děl, játra — jater, péro — per.

Úloha 1. Skloňujte následující jména ve větách: vojsko, město, péro, dřevo, plátno, železo, sklo, písmo, pan Hromádko, kamna, Slovensko.

Úloha 2. Vypište z následujících vět jména 1. středního sklonění a udejte jejich pád a číslo; napište též v množném čísle věty, které lze změnit!

Na jaře vrací se čáp k svému hnízdu. Jakým pérem píšeš? Řemeslo má zlaté dno. Jaké dílo, takový plat. Čas k dílu, čas k jídlu. Praha jest hlavní město v Čechách. Sochař tesá dlátem sochu. Včela žihadlem bode. Zámečník kuje ze železa zámky, kliky, závory a stěžeje ke dveřím a oknům a klíče k zámkům. Vlaštovka z bláta dělá hnízdo. Známe rozličné druhy jablek. Topol má křehké dřevo. Po zimě následuje jaro, po jaře léto a po letě nastává podzim. Po řekách plaví se dřeva v polenech a vorech. Jablko má mnoho jader. Víno roste na vinici. Kolo běží kolem nápravy. Sklo připravuje se z křemene a drasla. U prostřed města bývá náměstí. Ze zlata razí se dukáty. Labuť plove po jezeře. Kolik je ti let? Pan Sluníčko koupil mnoho věder vína. Tři léta jsem neviděl přítele.

§. 24. Druhé sklonění.

K druhému střednímu sklonění náležejí všechna podstatná jména středního rodu, vycházející na *e* neb *ě*: kníže, hoře, lože, líce, moře, slunce, Labe, poupě, hrabě, kotě, ptáče, símě.

Jednotné číslo.

Životné.	Neživotné.
1. holoub-ě	1. pol-e
2. holoub-ěte	2. pol-e
3. holoub-ěti	3. pol-i
4. holoub-ě	4. pol-e
5. holoub-ě	5. pol-e
6. holoub-ěti	6. pol-i
7. holoub-ětem	7. pol-em.

Množné číslo.

Životné.	Neživotné.
1. holoub-ata	1. pol-e
2. holoub-at	2. pol-í
3. holoub-atům	3. pol-ím
4. holoub-ata	4. pol-e
5. holoub-ata	5. pol-e
6. holoub-atech	6. pol-ích
7. holoub-aty	7. pol-i.

Poznámky k jednotlivým pádům.

U podstatných jmen životných a některých neživotných na *ě*, *e* objevuje se před samohláskovými příponami kmenové *t*: kotě — kotěte — kofata, tele — telete — telata; doupě — doupěte — doupata, poupě — poupěte — poupata, koště — koštěte — košťata, vole — volete — volata.

Podobně u podstatných jmen: břímě, písmě, plémě, rámě, síně, týmě, výmě kmenové *n* v obou číslech oživuje; na př.: břemene — břemeni — břemenem — břemena — břemen atd.

Jména ta mají též tvar: břemeno, písmeno, rameno, semeno atd. a skloňují se pak dle „*slovo*“.

Jména na *íště* odvrhují v 2. pádě množ. čísla *í*, na př.: pastviště — pastvišť.

Dítě — dítěte má v množ. čísle *děti* a skloňuje se dle „*košť*“.

Nebe má v množ. čísle *nebesa*, jež skloňuje se dle „*slovo*“.

Vejce má v 2. pádě množ. čísla *vajec*, jinak skloňuje se dle „*pole*“.

Poledne má v 6. pádě množ. čísla *o polednách*.

Kníže a *hrabě* mají v jedn. čísle 4. pád rovný 2. pádu; na př.: viděl jsem hraběte, knížete.

Poznámky pravopisné. Dlouhé úzké *í* objevuje se v tomto sklonění u středních jmen neživotných v 2. pádě množného čísla, v koncokách *ím* a *ích* v 3. a 6. pádu; v ostatních pádech jest *i*.

Úloha 1. Skloňujte některá z následujících jmen podstatných ve větách!

- Slunce, vejce, dítě, ptáče, děvče, srdce, moře, Labe, ovoce, hrabě, poupě, house, koště.

Úloha 2. Vyhledejte v následujících větách podstatná jména středního rodu na *e* a *ě* a změňte některé věty v množné číslo!

Dítě pláče. Děvče utrhlo růžové poupě. Kuře sedí pod křídlem slepice. Ve vejci nalézají se bílek a žloutek. Právě o polednách přijel do zámku hrabě s malým děvčetem. Čeledín vede kobyly s hřibětem na pole. Pachole sbírá na střišti klasy. Zameť koštětem! Ovce a tele bečí. Dravé zvíře skrývá se v doupěti. Ssavci rodí živá mláďata. Člověk jest nejprve nemluvně, potom pachole. Evropané náležejí k plemeni kavkazskému. Byli jsme až na temeni hory. Hoch hnal kozu s kůzletem do pole na pastvu. Utrhni děvčeti růži! Kníže přijel do města. Vojín má silné rámě. Otec má mnoho pastvišť. Dělník nesl břímě dne i horka. Naši položili se polem před Domažlicemi. Nenasel jsi na poli dobrého semene?

§. 25. Třetí sklonění.

K třetímu sklonění náležejí podstatná jména středního rodu, končící se v *í*: znamení, údolí, kopí, bití, bohatství, umění, kamení, panství, veselí atd.

Jednotné číslo.

1. psan-í
2. psan-í
3. psan-í
4. psan-í
5. psan-í
6. psan-í
7. psan-ím

Množné číslo.

1. psan-í
2. psan-í
3. psan-ím
4. psan-í
5. psan-í
6. psan-ích
7. psan-ími.

Dle tohoto sklonění jdou též jména ženského rodu: paní, Máří, lodí (loď), biblí (bible) a j., podržující v 7. pádě jedn. čísla *í*; pak jména mužského rodu: sudí, pondělí, září; v množ. čísle: bratří, kněží, koní.

Tři jména mužská: Brikcí, Jiljí a Jiří jdou dle vzoru toho jen ve spojení s přídavným jménem, jinak jdou dle vzoru jmen přídavných, na př.: k svatému Jiří, o svatém Jiljí.

Cvičení.

Údolí táhne se až k řece. Rak klepetem štípe. Role nese obilí. Největší poříčí v Evropě má řeka Volha. Hrabě honil v okolí hradu zvěř. Místy jest osení řídké. Děd můj byl nejvyšším sudím. Řeka při ústí svém dělí se ve dvě ramena. V Krkonoších se žije obyvatelstvo z větší částky tkalcovstvím. Otec platí úrok k svatému Jiří. Bratří Josefovi přišli do Egypta. Ve válce bylo postřeleno mnoho koní. Matka četla ráda v biblí. Strýc má šedesát korců polí. Mlynář koupil na trhu mnoho obilí. Již z mládí měl jsem zálibu ve čtení. Spojením více pramenů povstává potok.

Úloha. Vyhledejte z následujících vět jména podstatná středního sklonění a udejte jejich pády a číslo!

Cvičení a zkušeni vede k umění. Dobré mlčení lepší špatného mluvení. Moře má mnoho tisíc mil zdělí a zšíří. Vedle cesty rostě bodláčí a trní. Pohoří jest řada hor souvislých. Obilí jest veliký dar boží. Kamenné uhlí kopá se v dolech. Pythagoras cvičil žáky své v mlčení a poslouchání. Bůh dal na hoře Sinai desatero božích přikázání. Přišli k nám dva páni s jednou paní. Nalichvené jmění požehnané není. Při koupání třeba opatrnosti. Buď vždy střídmý v jídle, v pití, prodloužíš své životy. Žnec žne zralé obilí. U vody roste vrboví. U každé hory rozeznáváme týmě, úbočí a úpatí.

§. 26. Skloňování podstatných jmen, ve dvojném čísle užívaných.

Dvojně číslo zachovalo se úplně neb z části u jmen podstatných, jimiž dvojité části těla lidského jmenujeme: oči, uši, ruce, nohy, prsa, rty, ramena, kolena.

Význam jiný mají tvary množné, jako: *ruky* u hodin; *oka* u síti, na polívce; *ucha* u nádob, jehel a p.

Jména ve dvojném čísle užívaná skloňují se takto:

1. oči	uši	ruce	nohy	prsa
2. očí	uší	rukou	nohou	prsou
3. očím	uším	rukám	nohám	prsům
4. očí	uši	ruce	nohy	prsa
5. očí	uši	ruce	nohy	prsa
6. očích	uších	rukou	nohou	prsou
7. očima	ušima	rukama	nohama	prsoma.

Třetí pád na *oum*: rukoum, nohoum atd., v řeči obecné užívaný, místo pravidelných tvarů: rukama, nohama atd. jest méně správný, a proto užívati jest v 3. pádu tvarů množných: rukám, nohám, prsům.

Úloha. Vyhledejte v následujících větách podstatná jména dvojného čísla a určete jejich rod a pády!

Dělník žíví se prací rukou svých. Na nohou stojíme a nohama s místa na místo se pohybujeme. Vystěhovalci přišli do Ameriky s holýma rukama. Husa o jedné noze stává. Stál,

stolice, postel mají více noh. Očima vidíme, ušima slyšíme. Rukama věci ohmatáváme a potězkáváme. Zločinec byl spoután na nohou i na rukou. Zahaleč mívá ruce založené. Rodiče vedli dítě pod pažema. Vysloužilý voják nosí na prsou záslužný kříž. Matka měla oči plné slz. Děvče postavilo matce stoličku k nohám. Pytlák kladl oka na koroptve. Otec má těžkost na prsou. Rtoma jejíma pohrával libý úsměv. Obchodník vyplatil za zboží dvě stě zlatých. Rodiče jsou po Bohu našimi největšími dobrodinci.

§. 27. Přídavné jméno.

Jména přídavná jsou slova, která naznačují vlastnosti osob neb věcí. S podstatnými jmeny shodují se v rodu, čísle a pádu, na př.: spravedlivý člověk, široká řeka, poslušné dítě.

Dle významu jsou přídavná jména:

1. *jakostná*, jimiž se vlastnosti osob neb věcí znamenají, na př.: udatný voják, studená voda, úrodné pole;
2. *přisvojovací*, která ukazují, komu co náleží, na př.: bratrův kůň, sousedova zahrada, tetino pole;
3. *vztahná*, která naznačují, od koho neb od čeho co pochází, na koho neb nač se co vztahuje, na př.: zlatý prsten, hlíněná nádoba, husí peří, rybí kost, dnešní den.

Dle zakončení jsou přídavná jména:

1. *určitá*, končící se v mužském rodě na *ý*, v ženském na *á*, ve středním na *é*, aneb na *í* pro všechny tři rody: hluchý -á -é, dlouhý -á -é, boží -í -í, vnitřní -í -í;
2. *neurčitá*, vycházející v mužském rodě na souhlásku, v ženském na *a*, v středním na *o*, na př.: zdrav -a -o, vesel -a -o, otcův -ova -ovo.

Při jmenech přídavných pozorovati třeba *skloňování* a *stupňování*.

Úloha 1. Přidejte k následujícím podstatným jmenům přiměřená přídavná jména!

Strom, matka, žák, ovoce, zlato, skála, pivo, hoch, měsíc, jablko, světnice, paměť, les, růže, město, zrak, mocnost, naděje, psaní, kotě.

Úloha 2. Vyhledejte z čítanky (článek . .) přídavná jména a určete jejich rozdíl dle významu i zakončení a jejich rod!

§. 28. Skloňování určitých jmen přídavných trojího zakončení.

Jednotné číslo.

Mužský rod.	Ženský rod.	Střední rod.
1. prav-ý	prav-á	prav-é
2. prav-ého	prav-é	prav-ého
3. prav-ému	prav-é	prav-ému
4. prav-ého, -ý	prav-ou	prav-é
5. prav-ý	prav-á	prav-é
6. prav-ém	prav-é	prav-ém
7. prav-ým	prav-ou	prav-ým.

Množné číslo.

1. prav-í, -é	prav-é	prav-á
2. prav-ých	prav-ých	prav-ých
3. prav-ým	prav-ým	prav-ým
4. prav-é	prav-é	prav-á
5. prav-í, -é	prav-é	prav-á
6. prav-ých	prav-ých	prav-ých
7. prav-ými	prav-ými	prav-ými.

Dle vzoru tohoto skloňujeme také vlastní jména osob a míst a některá jména obecná: Čelakovský, Dobrovský, Světlá, Hluboká, Jílové, hajný, hospodský, ponocný, zlatý, komorná, králová, kupcová, krámská, vstupné, vkladné, atd.

Poznámky k pádům.

Čtvrtý pád jedn. čísla rovná se u životných jmen 2. pádu, u neživotných 1. pádu, na př.: bratr má nového koně, nový kabát.

V 1. a 5. pádě množ. čísla mají přídavná jména při mužských jmenech životných *í*, při neživotných *é*; dostane-li neživotné jméno podstatné koncovku *ové*,

musí mítí přídavné *í*, na př.: hodní hoši, udatní vojáci, mladé stromy, silné větry, veliké divy, velicí divové, staří hříchové, zemští stavové.

V množném čísle rozlišuje se v těchto pádech před *í*: *h* v *z*, *ch* v *š*, *k* v *c*, *sk* v *šť*, *ck* v *čť* a souhlásky *d*, *t*, *n*, *r* se změkčují; na př.: mnohý člověk — mnozí lidé, hluchý žebrák — hluší žebráci, veliký pán — velicí páni, slovanský národ — slovanští národové, katolický kněz — katoličtí kněží, chudý žák — chudí žáci, krutý nepřítel — krutí nepřátelé, hodný hoch — hodní hoši, dobrý otec — dobří otcové.

Úloha 1. Skloňujte následující přídavná jména ve větách!

Pilný žák, vzácný host, silný kůň, stříbrný peníz, vysoká jablň, růžové poupě, poslušná dcera, kulaté vejce, česká vlast, malé dítě, dobrá máti, těžké břímě.

Úloha 2. Napište následující věty v množném čísle!

Pes jest věrné zvíře. Myslivec zastřelil na rybníce divokou kachnu. Učitel pochválil pilného žáka. Řemeslník schopný má vždy hojnost práce. Dobrý přítel jest nad zlato. Potměšilý člověk tajně zlé koná. Prudký vítr vyvrátil z kořene starou lípu. Silný trám spadl se střechy při stavbě vysokého domu. Pilná včela sbírá na květnaté louce z květů sladkou šťávu a ukládá ji v oule do voskové buňky. V Alpách žije bázlivý a plachý kamzík. Muchomůrka jest jedovatá. Poslušné a mravné dítě působí rodičům radost. Hlemýžď má tělo velmi měkké a sliznou koží pokryté. Věrný a pracovitý sluha u každého hospodáře obstojí. Český bažant má velmi chutné maso. Nemocný přijal tělo Páně. Hospodář měl zlého psa. Hrabě chová ve své sbírce mnohý vzácný peníz. Matka se těší dobrému zdraví. Nebuď lenivý a rozmařilý při práci své! Čáp jest pták přelétavý.

Přídavná jména určitá trojho zakončení odvozují se pomocí rozličných přípon:

a) od podstatných jmen a časoslov, na př.: moc-ný, želez-ný, hlad-ký, tma-vý, mas-itý, nálež-itý, vlas-atý, stoj-atý, jed-ovatý, lid-natý, dub-ový, vis-utý, žert-ovný, učitel-ský, syn-ovský, če-ský, něme-cký, řezni-cký, srostl-ý, zmrzl-ý, býval-ý, učen-ý, pražen-ý, useknut-ý, zajat-ý, chvali-tebný, spasi-telný atd.;

b) z neurčitých jmen přídavných a složením jmen podstatných s přídavnými, číslovkami a předložkami; na př.: zdrav-ý, vesel-ý, živ-ý, bos-ý, černo-oký, bohabojný, cti-hodný, čaro-krásný, bystro-žraký, zlo-pověstný, sto-letý, čtver-nohý, dvoj-slabičný, bez-hlavý, u-bohý, ná-božný, po-zemský, stel-ná, při-hluchlý, ob-starožný, ná-kyslý, pře-dralý atd.

Úloha. Utvořte přídavná jména trojího zakončení z následujících slov:

Kámen, měď, roh, lid, hlína, len, růže, malina, otec, mech, panna, hněv, vosk, kruh, sklo, muž, sukno, vápno, Rus, Praha, Turek, živ, zvald, upocen, pomínul, tek-u, syt, darován, učarován, osm noh, modré oko, bez ruky, vděk, s cesty, po Bohu.

§. 29. Skloňování přídavných jmen určitých jednoho zakončení.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

Mužský rod.	Ženský rod.	Sřřední rod.	Pro všechny tři rody.
1. dnešn-í	dnešn-í	dnešn-í	dnešn-í
2. dnešn-ího	dnešn-í	dnešn-ího	dnešn-ích
3. dnešn-ímu	dnešn-í	dnešn-ímu	dnešn-ím
4. dnešn-ího, -í	dnešn-í	dnešn-í	dnešn-í
5. dnešn-í	dnešn-í	dnešn-í	dnešn-í
6. dnešn-ím	dnešn-í	dnešn-ím	dnešn-ích
7. dnešn-ím	dnešn-í	dnešn-ím	dnešn-ími.

Podlé tohoto vzoru sklánějí se všechna přídavná jména na *í*: letní, vnitřní, zadní, lví, hovězí, hraběcí, cizí atd.;

přídavná jména v 2. a 3. stupni: moudřejší, nej-moudřejší, vyšší, nejvyšší, nižší, nejnižší;

podstatná jména na *í*: bližní, kočí, krejčí, výběřcí, příchozí; pak: sudí, markrabí, Brikcí, Jiljí, Jiří, nestojí-li před nimi přídavné jméno.

V mužském rodě rovná se u životných čtvrtý pád druhému pádu, u neživotných prvnímu.

Úloha 1. Skloňujte ve větách následující přídavná jména s podstatnými!

Jarní čas, zadní stěna, hovězí maso, školní nářadí, rybi kosť, dnešní den, cizí kočí, nejvyšší sudí, parní mlýn.

Úloha 2. Vypište z čítanky 10 vět, v nichž jsou přídavná jména jednoho zakončení!

Přídavná jména jednoho zakončení odvozují se:

a) pomocí přípon *í, ní, ovní*, z jmen podstatných a spojením jich s přídavnými a předložkami: jelen-*í*, hus-*í*, koz-*í*, ryb-*í*, had-*í*, vlč-*í*, hověz-*í*; večer-*ní*, ran-*ní*, národ-*ní*, jar-*ní*, církev-*ní*, svato-duš-*ní*, každo-den-*ní*, ná-rož-*ní*, přes-pol-*ní*, po-boč-*ní*; dom-*ovní*, duch-*ovní*;

b) od časoslov příponou *í* a sice z obou přechodníkův a z neurčitého způsobu, kdež kořenová samohláska se zkrátí a *t* změní v *e*, na př.: budouc-*í*, sedíc-*í*, pracovavší; bicí (bítí) hodiny, psací (psátí) papír atd.;

c) z nesklonných částek řeči, jmenovitě z příslovek, příponou *ní*: bliž-*ní*, hor-*ní*, letoš-*ní*, zad-*ní*, vnitř-*ní*, před-*ní* a *j*.

Při tvoření těchto přídavných jmen z podstatných jmen bytostí životných rozlišují se hrdelné souhlásky v *č, ž, š* a hlásky *e, d, n, t, r* se změkčují, na př.: pták — ptačí, Bůh — boží, moucha — muší, ovce — ovčí, had — hadí, jelen — jelení, kohout — kohoutí, kura — kuří atd.

Úloha. Utvořte z následujících podstatných jmen přídavná jména jednoho zakončení!

Liška, orel, potok, páv, kostel, kníže, týden, svátek, léto, rok, hora, slepice, hříbě, pták, dvůr, srna, lev, pes, sokol, kočka, vlaštovka.

Cvičení.

Ranní ptáče dále skáče. Poručníkem mladého krále českého Václava II. byl markrabí Otto braniborský. V Praze nalézají se Jelení příkop a Lví ohrada. Jinoch klesl v kvetoucím věku do hrobu. Černochové mají větším dílem kadeřavé vlasy. Žízniví pocestní nabírali

vody z potoka. Velryba, největší ze ssavců, dává rybí tuk. Hlavní město Dolních Rakous jest Vídeň, Horních Rakous Linec. Rukopis Kralodvorský nalezen byl Václavem Hankou v Králové Dvoře. Lykurg byl věhlasný zákonodárce spartský. Staří Slované klaněli se nepravým bohům. Každý člověk jest náš bližní. Uvítal jsi příchozí k nám hosti? Kočí donesl pánu svému oděv ke krejčímu. Ryby mají červenou, studenou krev. Rybí košť uvázla mi v krku. Padaly kroupy jako holubí vejce veliké. Zloděj zadními dveřmi vedral se do domu. Popeleční středou počíná se čtyřicetidenní půst. Ve vroucí vodě kliš se rychle rozpustí. Čechové Jiřího z Poděbrad za krále zvolili. Parní kotel bývá železný. Žáci se učí z kněh školních. Stromy jehličnaté mají obyčejně šišky.

Úloha. Vyhledejte v předcházejících větách všecka přídavná jména, určete jejich rozdíl dle významu a zakončení a udejte jejich rod, pád a číslo!

§. 30. Neurčitá jména přídavná.

Neurčitá jména přídavná skloňovala se druhdy jako jména podstatná příslušného rodu a zakončení, na př.: zdrav, vesel, mocen skloňovalo se dle vzoru „holub“; zdráva, vesela, mocna dle vzoru „ryba“; zdrávo, veselo, mocno dle vzoru „slovo“. V největší části pádů zachovaly se koncovky podstatných jmen u přídavných jmen přisvojovacích. Nyní užívá se přídavných jmen neurčitých jen v přísudku: jest vesel -a -o, hotov -a -o, bos -a -o atd. Týž tvar mají přičestí činná i trpná, na př.: minul -a -o, množné číslo minuli -y -a, trestán -a -o, množné číslo trestání -y -a.

Přisvojovací jména přídavná skloňují se dle vzorů „holub“, „ryba“, „slovo“, vyjímaje 5. pád jednotného čísla, jenž jest roven prvnímu, pak 7. pád jednotného čísla a 2., 3., 6. a 7. množného čísla, které jdou podle vzoru „pravý“.

Jednotné číslo.

Mužský rod.	Ženský rod.	Střední rod.
1. králův	králov-a	králov-o
2. králov-a	králov-y	králov-a
3. králov-u	králov-ě	králov-u
4. králov-a, -ův	králov-u	králov-o
5. králův	králov-a	králov-o
6. králov-ě, (-u)	králov-ě	králov-ě, (-u)
7. králov-ým	králov-ou	králov-ým.

Množné číslo.

1. králov-í, -y	králov-y	králov-a
2. králov-ých	králov-ých	králov-ých
3. králov-ým	králov-ým	králov-ým
4. králov-y	králov-y	králov-a
5. králov-í, -y	králov-y	králov-a
6. králov-ých	králov-ých	králov-ých
7. králov-ými	králov-ými	králov-ými.

Dle vzoru toho skloňují se všechna přisvojovací jména přídavná, odvozená z jmen mužských příponou: *ův, ova, ovo* a z jmen ženských příponou: *in, ina, ino*.

Ve 4. pádě jednotného čísla, v 1. a 5. pádě množ. čísla sluší pozorovati, stojí-li přisvojovací jména přídavná u jmen životných nebo neživotných, na př.: Viděl jsem bratrova syna. Otec koupil sousedův statek. Bratrovi holubi jsou krásní. Královny statky jsou rozsáhlé. Mnozí divové se dáli. — Přídavné jméno „páně“ zůstává vždy nesklonné: léta *páně*, chrám *páně*, dům *páně* Součkův.

Úloha 1. Skloňujte následující přídavná jména ve větách!

Bratrův syn, tetina dcera, sousedovo pole, matčin dům, Jindřichův Hradec, sestřina věc, Mnichovo Hradiště.

Úloha 2. Napište některé z následujících vět v množném čísle, vyhledejte ve všech neurčitá přídavná jména a určete jejich rod, pád a číslo!

Bratrův kůň jest černý. Lenocho není hoden útrpnosti. Stará jablona v Krásově zahradě byla plna květu. Sousedova

stodola vyhořela. Měšťané oslavili příchod králova syna. Strýcív sad jest veliký. Po smrti Samově rozpadla se první říše slovan-ská. Řeč tvá známa tebe činí. Rolníkův dubový les byl vykácen. Vidím jíti do města kupcova syna a tetino děvče. Měj mne u otce svého omluvena. Po smrti Žižkově vévodil vojám husitským Prokop Holý. Dům páně Strakův byl lacino prodán. Na Karlově náměstí v Praze jest ústav pro hluchoněmé. Sestřino dítě onemocnělo. Buď tak laskav a půjč souseďovu synovi knihu bratrovu. Buď rodičů svých poslušen! Tělo bez duše jest mrtvo. Jest na bíledni, že jsi sám z hádkou vinen. Kupcův chlapec za chladna bós běhal a nastudil se. Pán přesvědčil se o věrnosti služebníkově. Bože, spasena mne učiň! Libušin soud jmenuje se staročeská báseň Rukopisu Zelenohorského.

Poznámky pravopisné. 1. U přídavných jmen přisvojovacích píše se *i* jen v 1. a 5. pádu množ. čísla, patří-li k jmenům životným, a u neživotných s příponou *ové*, na př.: souseďovi psi, královi hradové.

2. Příjmení ženských mají dvojí koncovku:

a) *krátkou* pro ženské nevdané; panna Zahradníková, Čermáková, Holíková a j., a skloňují se dle přisvojovacích přídavných jmen;

b) *dlouhou* pro vdané, na př.: paní Zahradníková, Čermáková, Stuchlíková a j., a skloňují se dle přídavných jmen určitých trojího zakončení.

Správně píše se: paní Černá, Malá, Záhorská, panna, slečna Černých, Záhorských, Pokorných i slečna Černá, Malá atd.

§. 31. Stupňování přídavných jmen.

Větší neb menší míru vlastnosti při osobách neb věcech vyjadřujeme *stupňováním* přídavného jména.

Přídavná jména mají *tři stupně*.

1. *První stupeň* neb *položitel* přisuzuje nějakou vlastnost předmětu beze všeho srovnávání a vyjadřuje se prostým přídavným jménem, na př.: kámen jest tvrdý; kůň jest silný, těžké olovo.

2. *Druhý stupeň* neb *srovnávatel* naznačuje větší neb menší míru vlastnosti, přirovnáme-li jeden před-

mět s druhým, jako: Železo jest tvrdší než dřevo. Labe má delší tok než Vltava.

Druhý stupeň tvoří se z prvního proměnou koncovky *y* do *ší*, *ějši* a *i*: tvrdý — tvrdší, bledý — bledší, starý — starší; nový — novější, silný — silnější, bílý — bělejší; lehký — lehčí, křehký — křehčí.

3. *Třetí stupeň* neb *svrchovatel* znamená největší neb nejmenší míru vlastnosti, přirovnáme-li jeden předmět s několika jinými a tvoří se z druhého stupně předponou *nej*, na př.: Sněžka jest nejvyšší hora v Čechách. Diamant jest nejtvrdší a nejdražší kámen.

Před příponami *ší* a *ějši* rozlišují a změkčují se tvrdé souhlásky: tuhý — tužší, tichý — tišší, hořký — hořčejší, chytrý — chytřejší, panský — panštější.

Přídavná jména na *ký*, *cký*, *oký* přijímají srovnací slabiku *ší* k samému kmenu a dvojslabičná krátí první slabiku dlouhou: krátký — kratší, blízký — bližší, daleký — další, hluboký — hlubší, vysoký — vyšší; divoký má divočejší; řídký má řídkší.

Nepravidelné stupňování mají následující přídavná jména: dobrý — lepší, zlý — horší, malý — menší, veliký — větší, dlouhý — delší, svatý — světější.

Třetí stupeň opisuje se též předponami, předložkami a příslovkami, které se k položiteli přičiní, jako: vele-, pře-, arcí-, pra-, velmi, tuze, nejvýš, vše, nad míru a p., na př.: velevážený, předrahý, arciskoupý, prastarý, velmi dobrý, tuze potřebný, všemocný, nejvýš dobrotivý, nad míru krásný atd.

Jména přídavná, znamenající vlastnosti, jichž vyšší neb nižší stupeň mysliti nelze, nestupňují se, na př.: mrtvý, slepý, němý, moučný, dnešní, dřevěný, školní, písemný, celý, věčný, ústní, papírový atd.

Úloha 1. Vyhledejte v následujících větách všecka přídavná jména a udejte jejich rod, číslo, pád, sklonění a stupeň!

Dílo kvapně není platné. Slon jest největší pozemní ssavec. Vlastní zkušenost jest nejlepší přítel. Sparta a Athény byly nejmocnějšími státy řeckými. Učení jest kořen hořký, ale plod sladký. Pilnost u mládeže v dospělejším věku chutného ovoce přináší. Bůh jest nejvyšší spravedlivý a moudrý. Povol-

nou, stálou prací vždy mnohem více spůsobí, než urputným hněvem a úsilným namáháním. Hovězí dobytek jest ze všech zvířat nejužitečnější. Vyšším a moudrým osobám hled se zalíbí ctností, nižším zdvořilostí. Lev jest silnější než tygr (jest silnější tygra). Hedvábí jest všech tkanin nejjemnější. Zlato, stříbro a platina jsou kovy nejvzácnější. Hlad jest nejlepší koření. Když jest nouze nejvyšší, Bůh jest nejbližší. Hlodavci mají v hořejší a dolejší čelisti dva dlouhé přední zuby. Drobný déšť jest polím prospěšnější, nežli liják. Sukno jest na líci hladší, nežli na rubu. Učitel nedbalému žáku dlouho po dobrém domlouval. Věž na kostele jest vyšší, než na radnici. Přelétaví ptáci stěhují se na podzim do teplejších krajin. Sklo vzdoruje nejtvrdší oceli. Strýc po delší již dobu u nás nebyl. Orel má velmi bystrý zrak. Vaše zahrada jest překrásná. Vyšší skála, dále do moře sahající, slove mys. Kůň jest nejkrásnější domácí zvíře.

Úloha 2. Srovnejte dle vlastností následující podstatná jména!

Hbitý, zdlouhavý — kůň, osel; košatý — lípa, vrba; tlustý, tenký — dub, jabloň; malý, štíhlý — kamzík, kozorožec; jedovatý — boolehav, kozí pysk; laciný, drahý — kráva, kůň; krátký, dlouhý — loket, sáh; divoký, krotký — vrabec, holub; sladký — med, cukr; potřebný — žito, ječmen; chytrý — liška, jiná zvířata; ostrý, tupý — nůž, břitva. Břitva jest ostřejší než nůž; nůž jest tupější než břitva.

§. 32. Zájmeno.

Zájmena jsou slova, která zastupují místo jmen podstatných, aby se tato opakovati nemusila. Dle významu jsou zájmena:

1. osobná: *já, ty, on, ona, ono* a zvrátané *se*;
2. přisvojovací: *můj, tvůj, svůj, náš, váš, jeho, její, jejich*;
3. ukazovací: *ten, tento, onen, týž, tentýž, taký, takový, sám*;
4. tázací: *kdo? co? kým? čím? který? jaký? kteraký?*

5. vztažná: *jenž, jenžto, který, kdo, co*;

6. neurčitá: *někdo, něco, něčí, některý, nějaký, kdosi, cosi, každý, všeliký, kdokoliv, všelijaký* a j.

§. 33. Zájmena osobná.

Zájmena osobná kladou se na místě jmen osob neb věcí, na př.: Karel prosil otce, aby *mu* koupil čítanku. *My* nebyli včera doma. Dnes *mně*, zítra *tobě*. *Já jí* dal knihu a ne *ty*.

Rozeznáváme tři osoby: *první*, která mluví: já, my; *druhá*, ku které se mluví: ty, vy; *třetí*, o které se mluví: on, ona, ono; oni, ony, ona.

Zájmena *já, ty* a zvrátané *se* neznají rozdílu v rodě a skloňují se takto:

Jednotné číslo.

1. já	ty	—
2. inne	tebe	sebe
3. mně, mi	tobě, ti	sobě, si
4. mne, mě	tebe, tě	sebe, se
5. —	ty	—
6. mně	tobě	sobě
7. mnou	tebou	sebou.

Množné číslo.

1. my	vy	—
2. nás	vás	sebe
3. nám	vám	sobě, si
4. nás	vás	sebe, se
5. —	vy	—
6. nás	vás	sobě
7. námi	vámi	sebou.

Zájmeno třetí osoby skloňuje se takto:

Jednotné číslo.

Mužský rod.	Ženský rod.	Střední rod.
1. on	ona	ono
2. jeho, ho	jí	jeho, ho
3. jemu, mu	jí	jemu, mu
4. jej (jeho, ho)	jíž	je
5. —	—	—
6. (v) něm	(v) ní	(v) něm
7. jím	jí	jím.

Množné číslo.

1. on-i, -y	on-y	on-a
2. jich	jich	jich
3. jim	jim	jim
4. je	je	je
5. —	—	—
6. (v) nich	(v) nich	(v) nich
7. jimi	jimi	jimi.

Poznámky.

Širších tvarů *mně, tobě, sobě, jemu, mne, tebe, sebe, jeho* užíváme, když mluvíme s důrazem, aneb když stojí před nimi předložka, na př.: *Mne* přišel navštívit a ne *tebe*. *Jemu* jsem knihu daroval. Vojska stála proti *sobě*.

V třetí osobě předsouvá se před *j* po předložkách *n*, jež pak změkne, na př.: od něho (m. njeho), za ní (m. njí), s ním, před nimi.

Čtvrtý pád *jej* klade se o věcech i osobách mužského rodu; *ho, jeho* říká a píše se o osobách; na př.: Viděl jsem *jej* (bratra, dům), viděl jsem *ho, jeho* (Josefa, syna).

Ve čtvrtém pádě třetí osoby mužské užívá se po předložkách zkráceného tvaru *ň*: naň (na něj), oň (o něj), proň (pro něj), zaň (za něj), skrzeň (skrze něj) atd.

Zájmeno *se* sluje zvrtné, poněvadž vždy k podmětu *se* vztahuje; užívá se ho v jedn. i množ. čísle stejně u všech tří osob, na př.: Těšil jsem se na tvůj příchod. Dej si pokoj. Nedali se přemluvití.

On má v I. pádě množ. čísla u životných *oni*, u neživotných *ony*, na př.: Oni (žáci) šli do školy. Ony (domy) shořely.

Poznámky pravopisné. Ve sklonění zájmena 3. osoby jest v jedn. čís. úzké *i* všady *dlouhé (í)*, vyjma 4. pád ženského rodu; v množném čísle jest veskrz *krátké*.

V dopisech píšeme zájmena, vztahující se k osobám, kterým list píšeme, velikým písmenem, na př.: Bratr Tě pozdravuje. Na brzké s Tebou shledání se těším.

Úloha. Napište následující věty v množném čísle!

3. Doufej v Boha a On ti pomůže. Miluj rodiče své, neb oni ti mnoho dobrodiní prokazují. Pojď se mnou do města, já podruhé půjdu s tebou. Otec přimlouval se za tebe. Vyřiď mu, aby na večer k nám přišel. Netrýzni zvířete, neboť ono také cítí holest jako ty. Zklamal jsem se v něm. Co ti udělal, že se naň hněváš? Neublížuj sestře, ani se na ni nehněvej. Když Bůh se mnou, kdo bude proti mně? Ty máš laskavou matku a málo si jí vážíš. Prosím tě, půjč mi knihu, já ti ji zítra vrátím. Neopovrhuj jím. Spoluzák vypůjčil si ode mne čítanku a dlouho mně jí nevrací. Slzy jí kanuly po lících. Spěchej za nimi, ať jich dohoníš. Hlava mne bolí. V ústech jest jazyk, nad ním ponobí a před ním zuby.

§. 34. Zájmena přisvojovací.

Zájmena přisvojovací udávají, které osobě co náleží, a srovnávají se s podstatným jménem, ku kterému patří, v rodu, čísle i pádu.

Můj, tvůj, svůj skloňují se takto:

Jednotné číslo.

Mužský rod.	Ženský rod.	Střední rod.
1. můj	má, moje	mé, moje
2. mého	mé, mojí	mého
3. mému	mé, mojí	mému
4. mého, můj	mou, mojí	mé, moje
5. můj	má, moje	mé, moje
6. mém	mé, mojí	mém
7. mým	mou, mojí	mým.

Množné číslo.

1. moji -e, mí, -é	mé, moje	má, moje
2. mých	mých	mých
3. mým	mým	mým
4. mé, moje	mé, moje	má, moje
5. moji -e, mí, -é	mé, moje	má, moje
6. mých	mých	mých
7. mými	mými	mými.

Prisvojovacího *svůj*, má-li s 1. pádem stejnou osobu, užívá se ve všech třech osobách, na př.: Mám svůj statek. Miluj své rodiče. Smiloval se nad svým bratrem. Žáci i žákyně úkoly své odvedli.

Náš a *váš* skloňují se podle osobného zájmena *on, ona, ono*.

Jednotné číslo.

Mužský rod.	Ženský rod.	Střední rod.
1. náš	naše	naše
2. našeho	naší	našeho
3. našemu	naší	našemu
4. našeho, náš	naši	naše
5. náš	naše	naše
6. našem	naší	našem
7. naším	naší	naším.

Množné číslo.

Mužský rod.	Ženský rod.	Střední rod.
1. naši, naše	naše	naše
2. našich	našich	našich
3. našim	našim	našim
4. naše	naše	naše
5. naši, naše	naše	naše
6. našich	našich	našich
7. našimi	našimi	našimi.

Její skloňuje se jako přídavné jméno „*dnešní*“, na př.: *Její* syn, *jejího* syna, *jejímu* synu, *jejího* syna, o *jejím* synu, s *jejím* synem; *její* synové, *jejích* synů, *jejím* synům atd. Oblékla se do *jejích* šatů (do šatů dceřiných). Moli dali se do *jejích* šatů (do šatů více osobám náležejících).

Jeho, jejich, druhého to pádu osobného zájmena, užívá se též jakožto zájmena přisvojovacího, a obé zůstává nesklonným; na př.: Navštívím svého bratra a jeho dceru. Rodiče *jejich* (těch dětí) dávno již zemřeli. To jsou *jejich* (chlapců) kabáty, *jejich* (děvčat) šátky. Nenalezl jsem věcí *jejich*, ani svých, ani jeho, ani *jejích*.

Poznámky.

Ve 4. pádu jedn. čísla a v 1. pádu množ. čísla rozdíl se činí u životných a neživotných jmen, na př.: Znam tvého, vašeho bratra. Prodal můj, tvůj, náš kabát. Moji, tvoji, vaši bratři jsou zdraví. Mé, moje, tvé, vaše peníze se ztratily. Naše vozy odjely.

Poznámka prav. U přisvojovacích zájmen jest rovněž v jedn. čís. *í* dlouhé, vyjma 4. pád ženského rodu; v množ. čís. veskrz krátké *i*.

Úloha 1. Skloňujte ve větách následující podstatná jména s přisvojovacími zájmeny!

Tvůj plášť, naše zahrada, její vnuk, tvé péro, můj dobrý přítel, její malé dítky.

Úloha 2. Vyhledejte v následujících větách osobná a přisvojovací zájmena a určete jejich pád, rod a číslo!

Miluj bližního svého jako sebe sama. Každý jest štěstí svého strážce. Vaše děti nebyly ve škole. Nepotkal jsi cestou mého otce? V naší zahradě uschly tři stromy. Měj matku svou v uctivosti a poslechni vždy její moudré rady a jejích napomenutí! Sám se do ok chytá, kdo je na jiného splítá. Cti otce svého i matku svou a buď jich vždy poslušen! Jest to jeho kniha? Hleď si své práce! Tvůj list mne nedošel, mé psaní snad jsi obdržel? Pilný žák má své školní věci v pořádku. Čiňte pokání, a hříchové vaši budou vám odpuštěni. Dříve dívej se na své chyby než na cizí. Naši rodičové jsou staří, avšak ještě čerství a zdraví. S naší strany stala se chyba. Na své oči jsem to viděl. Kníže dal opravití svůj zámek. Každý nechť mete před svými dveřmi. Viděl jsi naši zahradu? Modlíme se každodenně: Odpuť nám naše viny, jakož i my odpouštíme svým vinníkům. Moji přátelé mě navštívili. Řeč tvá známa tebe činí. Mladík odvážil se svého života, aby zachránil dítě z ohně.

§. 35. Zájmena ukazovací.

Zájmena ukazovací s určitostí ukazují na jednotlivé osoby neb věci. *Ten-to — ta-to — to-to* ukazuje na osobu neb věc bližší, *onen — ona — ono* na osobu neb věc vzdálenější, na př.: Kain a Abel byli bratří; onen byl rolníkem, tento pastýřem.

Ten, onen, ten-to, ta-to, to-to, onen-no, ona-no, ono-no skloňují se takto:

Jednotné číslo.

Mužský rod.	Ženský rod.	Střední rod.
1. ten	ta	to
2. toho	té	toho
3. tomu	té	tomu
4. toho, ten	tu	to
5. —	—	—
6. tom	té	tom
7. tím	tou	tím.

Množné číslo.

Mužský rod.	Ženský rod.	Střední rod.
1. ti, ty	ty	ta
2. těch	těch	těch
3. těm	těm	těm
4. ty	ty	ta
5. —	—	—
6. těch	těch	těch
7. těmi	těmi	těmi.

Týž, táž, též, takový, -á, -é, taký, -á, -é skloňují se jako přídavná jména trojího zakončení; na př.: 1. pád jedn. č.: týž, táž, též; 2. pád: téhož, též, téhož; 3. pád: témuž, též, témuž; 4. pád: téhož, touž, též; 6. pád: témž, též, témž; 7. pád: týmž, touž, týmž. Množ. č. 1. pád: tíž, též, táž; 2. pád: týchž; 3. pád: týmž; 4. pád: též, též, táž; 6. pád: týchž; 7. pád: týmiž.

V zájmeně *ten-týž, ta-táž, to-těž*, jež složeno jest ze dvou částek, skloňuje se každá část pro sebe, jako: 2. pád jedn. čísla: toho-těhož, té-těž, toho-téhož; 3. pád: tomu-témuž, té-těž, tomu-témuž atd.

Množného čísla 1. pád: ti-tíž, ty-těž, ta-táž atd.

Zájmena toho užívá se obyčejně jen v 1. pádě obou čísel. V ostatních pádech lépe jest užívati prostého *týž*.

Sám, sama, samo skloňuje se v 1. a 4. pádu jedn. i množ. čísla dle vzoru „*králův*“, v ostatních pádech dle vzoru „*pravý*“.

Úloha 1. Vyhleďte z následujících vět zájmena ukazovací a udejte jejich pády, číslo a rod!

Není ten moudrý, kdo mnoho ví, ale ten, kdo ví, čeho je třeba. Touž cestou vrátili jsme se domů. Mne sama mrzí jeho neslušné chování. Co si naseješ, to žítí budeš. Nechoď s těmito chlupci. Tento žák jest pilný, onen nedbalý. Máme kabáty z též látky. Zastal jsem ji samu doma. Takového zboží nemůžeme užiti. Oněch společníků se varuj! Tyto dva domy náležejí mému bratranci. Děvečky šly samy do kostela. S takým

člověkem nic neměj. Co nechceš sobě samému, nečiň druhému. V tom kraji nedaří se víno. Komu svědčí to psaní? Celé vydání této knihy jest už rozebráno. Tento strom jest vyšší než onen. To víno jest kyselé. Nechceš-li sám jíti, pošli někoho jiného na svém místě. Bydlím na samém konci města.

Úloha 2. Skloňujte v jedn. i množ. čísle:

Ten váš obraz, táž látka, toto moje dílo, onen tvůj slib, toto vaše pole.

§. 36. Zájmena tázací.

Zájmena tázací jsou ta, jimiž po osobách neb věcech se tážeme. Zájmenem *kdo?* tážeme se po osobě, zájmenem *co?* po věci.

Zájmena *kdo* a *co*, jež jsou zároveň vztažná, nemají množného čísla a skloňují se takto:

1. kdo	co
2. koho	čeho
3. komu	čemu
4. koho	co
5. —	—
6. kom	čem
7. kým	čím.

Tak skloňujeme i záporné *ni-kdo* a *nic*: ni-koho, ni-čeho; ni-komu, ni-čemu; ni-koho, nic; (v) ni-kom, ni-čem; (s) ni-kým, ni-čím.

Který, která, které? jaký, jaká, jaké? skloňují se jako přídavné jméno „pravý“.

Přisvojovací tázací *čí?* skloňuje se dle přídavného jména „dnešní“.

Ký? užívá se v obecné mluvě v 1. a 4. pádu, na př.: ký blázen to povídal? kýho (m. kého) kozla strojil?

Na místě *co* říkalo se dříve *če*, odtud zachovaly se tvary: nač, oč, proč, zač, místo: na co (na če), o co, pro co, za co; načež, pročež, začěž.

§. 37. Zájmena vztažná.

Vztažná zájmena jsou ta, která na dříve jmenovanou osobu neb věc se vztahují, na př.: Strom, který nenese dobrého ovoce, bývá vyfat.

Který, která, které skloňuje se jako přídavné jméno „pravý“.

Jenž (jenž-to), *jež* (jež-to), *jež* (jež-to) skloňuje se v jednotném i množném čísle jako osobné zájmeno *on, ona, ono*, toliko přidá se ve všech pádech *ž*, jako: 2. pád jedn. čísla: jehož, jíž, jehož; 3. pád: jemuž, jíž, jemuž; 4. pád: jejž, jíž, jež; 6. pád: (v) němž, níž, němž; 7. pád: jímž, jíž, jímž. Množného čísla 1. pád: již, jež, jež; 2. pád: jichž; 3. pád: jimž; 4. pád: jež; 6. pád: jichž (v nichž); 7. pád: jimiž.

Cvičení.

O které hodině počne se vyučovati? Muž, jež jsi včera potkal, zemřel. Víš dobře, čemu se mám dnes učiti. Zač koupil otec ono pole? Člověka, jenž o sobě příliš mnoho myslí a jinými pohrdá, nazýváme pyšným. Čeho oči nevidí, toho srdce neželí. Čí jest to zahrada? Při práci jest člověku nejmilejší světlo, jež padá s hůry dolů. Pověz, s kým zacházíš, povím ti, jaký jsi. Kniha, kterou jsi mně půjčil, jest velmi poučná. Čím jsi se provinil proti svému příteli? Nezapomínej nikdy na dobrodiní, jež jsi od rodičů svých přijal. Kdo se práce štítí, zaslouhuje bití. Zlé, kterým tě zlosyn stíhá, nad jeho hlavou se zdvíhá. Co's po celý týden dělal? Jedovatí hadové mají dva duté zuby, jež stojí na žlázách jedem napuštěných. Nerozuměl jsem, o čem byla řeč. Jaká otázka, taková odpověď.

Úloha. Vyhledejte v předcházejících větách zájmena a určete jejich rod, pád a číslo!

§. 38. Zájmena neurčitá.

Zájmena neurčitá udávají osobu neb věc jen neurčitě a tvoří se většinou z ostatních zájmen pomocí

přípon a předpon, jež ve skloňování se nemění, jako: *ně-kdo, ni-kdo, ně-co, nic, ně-čí, leda-kdo, ně-který, leč-který, kdo-koliv, leda-jaký, kdo-si, jaký-si, každý, žádný, jaký-koli, všeliký, všeli-jaký* a j.

Úloha 1. Skloňujte ve větách: někdo, některý člověk, jakási žena, mnohý žák, některé ovoce, každé zvíře.

Úloha 2. Vyhledejte z následujících vět zájmena, určete, jaká jsou, a udejte jejich pády!

Komu se nelení, tomu se zelení. Každá ctnost jest chvály hodna. V čem kdo zalíbení mívá, hned mu na jazyku bývá. Kdo stvořil svět? S kým jsi, takový jsi. Jaký kdo sám jest, s takým rád obcuje. Kdo si přiosobuje čest, která mu nenáleží, hanby neujde. Co kdo rád slyší, tomu rád věří. Čemu se chceš učit? Kovář štěstí nekuje, každý je sobě hotuje. Nikdo z nás neví, jakou smrtí zemře. Čím srdce nadchnuto, tím ústa jsou naplněna. Tím dále od Boha, čím hlouběji v nepravostech. Řídicí jsou lidé, jichž víchř zisku neb škody neunáší. Věz, že láska k sobě samému více tobě škodí, než kterákoli věc tohoto světa. Komu se máme klaněti? Kdo umí všemi jazyky mluvit? Nejhodnější bývá, kdo se s ctností skrývá. Nebyl zde nikdo? Ne každý jest, čím se zdá.

§. 39. Číslovka.

Číslovky naznačují počet osob nebo věcí. Udávají-li počet určitě, zevrubně, slovou *určitými*, na př.: jeden, dva, tisíc, pátý, třináctý, desatero, stonásobný atd. Naznačují-li počet *neurčitě*, slují číslovkami *neurčitými*, na př.: mnoho, málo, několik, všecken atd.

Určité číslovky jsou:

1. *základné* na otázku: kolik? Jeden, dva, tři, pět, dvacet šest, devadesát, dva tisíce, pět tisíc, sto tisíc, čtyři sta tisíc, milion, bilion atd.;

2. *řadové* na otázku: kolikátý? První, první, druhý, pátý, sedmý, dvanáctý, patnáctý, devatenáctý, dvacátý první, dvacátý třetí, třicátý, čtyřicátý, sedmdesátý, devadesátý, stý, dvoustý, třístý, šestistý, tisící, tisící druhý, čtyřtisící, desítitisící, stotisící, pětistotísící atd.;

3. *druhé* na otázku: kolikerý? Dvojí, trojí, čtverý, osmerý, jedenáctý, patnáctý, dvacaterý, čtyřicaterý, sedmdesaterý, sterý, dvousterý, tisícový, stotisícový, milionový atd.;

4. *násobné* na otázku: kolikonásobný? Jednoduchý, dvojnásobný, trojnásobný, pateronásobný, desateronásobný, třicateronásobný, stonásobný, tisíc násobný, stotisíc násobný, stotisíc násobný atd.

§. 40. Skloňování určitých číslovek.

1. Základná číslovka *jeden, jedna, jedno* skloňuje se jako *ten, ta, to*.

Dva (oba) pro rod mužský, *dvě (obě)* pro ženský a střední rod, skloňují se ve dvojném čísle.

Tři a čtyři mají své zvláštní skloňování.

1. dva, dvě	tři	čtyři	čtyry
2. dvou	tří	čtyř	čtyr
3. dvěma	třem	čtyřem	čtyrem
4. dva, dvě	tři	čtyři	čtyry
5. dvou	tří	čtyři	čtyry
6. dva, dvě	třech	čtyřech	čtyrech
7. dvěma	třemi	čtyřmi	čtyrmi.

Čtyři užívá se ve všech rodech, *čtyry* toliko u mužských jmen neživotných, u jmen ženských a středních, jako: čtyři chlapci, čtyři dcery, čtyři křídla, čtyři hadové, čtyry stromy, čtyry tváře, čtyry okna.

Sto skloňuje se dle „*slovo*“ a zachovalo s číslovkou dvě v 1. a 4. pádu dvojně číslo: dvě stě.

Tisíc jde podle „*meč*“ a má v 2. pádě množ. čísla *tisíců* neb *tisíc*, na př.: Padlo v boji pět tisíc vojska.

Milion skloňuje se dle vzoru „*dub*“.

Číslovky *pět, šest, sedm, jedenáct až devadesát devět* přijímají v 2., 3., 6. a 7. pádu příponu *i*, v ostatních pádech se nemění.

V 1. a 4. pádu mají za sebou vždy 2. pád, v ostatních pádech srovnávají se jako jména přídavná s jménem

svým; na př.: Otec pěti dítek poručil jmění šesti dědicům. Jsem dlužen padesát zlatých. Po šesti měsících vrátil se domů. Spokojil se devíti zlatými.

Sto let skloňuje se: 1. pád: sto let, 2. pád: do sta let, 3. pád: ke stu letům, 4. pád: za sto let, 6. pád: ve stu letech, 7. pád: před stem let = před jedním stem let, před sty lety = před několika sty lety.

Číslo od 11 až do 19 povstala předrážením jednotek k desítce pomocí předložky *na*; na př.: jedenáct = jeden na deset, dvanáct = dva na deset atd.

Číslo, která od dvaceti až do sta mezi desítkami jsou, tvoří se tak, že se buď menší číslo za větší číslo postaví se spojkou *a* i bez ní, jako: dvacet a sedm, devadesát a šest; dvacet sedm, čtyřicet pět; aneb se spojkou *a* předloží, jako: jeden a dvacet, tři a šedesát. — V první příčině skloňují se obě části, jako: po třiceti třech letech, do dvaceti a dvou dnů; — v druhé příčině skloňuje se jen druhá část, jako: (2. pád) jedenadvaceti, dvašedesáti.

Úloha. Skloňujte následující slova!

Bratry dva nové kabáty, dvě stě zlatých, jeden stříbrný peníz, čtyry dřevěné nohy, obě mé sestry, dvanáct mil.

2. *Číslovky řadové* skloňují se jako určitá přídavná jména a odvozují se od základných s malou proměnou ve kmenu.

První, třetí, tisící, třítisící, pětitisící, stotisící, dvoustisící atd. skloňují se dle „*dnešní*“; ostatní dle vzoru „*pravý*“, jako: *druhý, čtvrtý, pátý, osmý, sedmnáctý, dvacátý, čtyřicátý, šedesátý, stý, dvoustý, třístý, osmístý, milionný* atd.

Řadové číslovky skloňovaly se za starodávna jako neurčitá přídavná jména a dosud zbyl po nesklonné číslovce *půl* v mužském a středním rodě 2. pád na *a*, 3. a 6. pád na *u*, na př.: Zde jest půl sedma zlatého. Matka koupila půl páta lokte plátna. K půl pátu stu jich zahynulo. Platil korec po půl sedmu zlatém.

Stojí-li půl v 7. pádu, klade se číslovka řadová do 2. pádu a věc rozpolená do 7., na př.: Nebyl s půl páta zlatým spokojen.

V ženském rodě užívá se určitého tvaru, na př.: půl páté kopy, po půl šesté hodině, přes půl čtvrté stopy.

3. *Číslovky druhové*: dvojí, obojí, trojí skloňují se jako „*dnešní*“; ostatní jdou dle „*pravý*“: čtverý, paterý, šesterý, padesaterý, devadesaterý, sterý, dvousterý, tisícový atd.

Číslovky druhové odvozují se od řadových pomocí přípony *erý*, zkracující dlouhé *á* vyjímaje čísla od jedenáctý do devatenáctý.

Číslovky ty skloňovaly se dříve dle přídavných jmen neurčitých, a zachoval se 1. a 4. pád množného čísla v rodě mužském a ženském; ostatní pády též u rodu středního, na př.: pateri národové, devatery hony, čtvery šaty, sedmery knihy. Mluvil o desateru Božím přikázání; povstali proti desateru pokolení israel-skému atd.

Střední tvar *čtvero*, *patero*, *desatero* atd. skloňuje se též jako hromadné podstatné jméno dle „*slovo*“ a pojí se vždy s 2. pádem množ. čísla, na př.: Bůh dal na hoře Sinai desatero Božích přikázání. Tento učenec zná patero jazykův.

Sedmý pád nahrazuje se obyčejně prvním, na př.: přišel se čtver-o syny (m. čtver-em synů).

Číslovek: *dvé*, *obé*, *tré*, stažených z dvoje, oboje, troje a majících vlastností podstatných jmen, nejčastěji užíváme místo základných dva, oba, tři, když rod osob a věcí počítaných označiti nechceme, na př.: Dvě lidí zemřelo. Dvě růží rozkvetlo. Maria obětovala dvě holoubátek.

4. Všecky *číslovky násobné* skloňují se dle „*pravý*“, na př.: Bratr obdržel darem dvouduchý dukát. A símě jedno padlo v zemi dobrou a přineslo užitek stonásobný.

Přípona *duchý* přivazuje se k 2. pádu základných číslovek: dvou-duchý, tří-duchý, pěti-duchý atd.

Přípona *násobný* připojuje se k číslovkám druhovým i základným: dvojnásobný, pateronásobný, tisíc násobný atd.

Přípony *atý* a *itý* vyskytují se jen ve: dvoj-atý a dvoj-itý, troj-atý a troj-itý.

Poznámky. Příslovky číselné jsou na otázku *kolikrát?* a tvoří se z číslovek základných pomocí *-krát, -kráté*, na př.: dvakrát, čtyřikrát, pětkrát, stokrát, tisíckrát atd.

U zlomků pronáší se čítatel základní číslovkou a jmenovatel podstatným jménem, jež tvoří se od řadových číslovek příponou *ina*; na př.: $\frac{1}{4}$ = jedna čtvrtina, $\frac{3}{5}$ = tři pětiny, $\frac{5}{7}$ = pět sedmin, 5·362 = pět celých zlatých, tři desetiny, šest setin a dvě tisíciny atd.

Cvičení.

Sto krejcarů jde na jeden zlatý. Čtyři dělníci nemohli trámem hnouti. Jeden čte, druhý píše. Článků víry jest dvanáctero. Čechy mají přes pět milionů obyvatelův. Roku 874. byli Bořivoj a Ludmila od sv. Metoděje pokřtěni. Nejmladšímu synovi jde na sedmý rok. Korec ovsy jest za půl páta zlatého. Kupec položil na hotových penězích tisíc zlatých. Turci dvakrát hnali útokem na Viedeň. Dvěře byly dvěma zámky opatřeny. Ke čtvrté hodině přijdu domů. Všickni padli až do jednoho muže. Člověk má patero smyslův. Dej almužny těmto čtyřem nuzným žebrákům. Roku 1458. byl Jiří Poděbradský zvolen za krále českého. Mám u pokoje dvojité dvěře. Karel IV. založil vysoké školy pražské. Jednou do roka svrhá jelen parohy. Matka moje zemřela v padesátém roce věku svého. Vůz poštovní táhli tři koně. Páni čeští v sedmi stech koních vyjeli. Rakousko skládá se z osmnácti zemí. Slovanů jest přes osmdesát šest milionův. S Václavem III. vymřel po meči rod Přemyslovcův, který po šest set let nad Čechy panoval. Stříbrné doly v Příbrami dávají ročně až 50.000 hřiven zlata. Decimetr jest desátý díl jednoho metru. Liter má dva a čtyři pětiny ($2\frac{4}{5}$) žejdlíku. Hektar obsahuje sto arů, a jeden ar má sto čtvercových metrů. V půl hodině zde budu.

§. 41. Skloňování neurčitých číslovek.

Číslovky neurčité *mnoho, málo, koliko* (kolik), *několiko* (několik), *toliko* (tolik) a j., užívá-li se jich jakožto jmen podstatných, skloňují se ve všech pádech dle „slovo“ a jiné podstatné jméno stojí u nich v 2. pádu, na př.: Kdo si mála neváží, po mnohu ať nebaží.

Piva bylo na mále. Mnoho žáků ve škole scházelo. Soused má málo peněz.

Užívá-li se číslovek těch jakožto jmen přídavných, pak přibírají v 2., 3., 6. a 7. pádu příponu *a*, vyjma „*málo*“, jež zůstává nezměněno, na př.: Přítel inůj pobyl v mnoha zemích. Vojáci stáli kolika řadami. Psal jsem o knihu několika kněhkupcům. Otec před několika měsíci zemřel. Obchodník v málo dnech se vrátí. Vůdce s málo lidem táhl do boje.

Všecek, všecken, všečen skloňuje se takto:

Jednotné číslo.

Mužský rod.	Ženský rod.	Střední rod.
1. všecek, všecken, všečen	všecka, všeckna, všechna	všecko, vše, všeckno, všechno
2. všeho	vší	všeho
3. všemu	vší	všemu
4. všeho, všecek, všecken, všečen	všji, všecku, všecknu, všechnu	všecko, vše, všeckno, všechno
5. všecek, všecken, všečen	všecka, všeckna, všechna	všecko, vše, všeckno, všechno
6. všem	vší	všem
7. vším	vší	vším.

Množné číslo.

1. všicci, všickni, všichni	všecky, všeckny, všechny	všecka, všeckna, všechna
2. všech, všechných	všech, všechných,	všech, všechných
3. všem, všechněm	všem, všechněm	všem, všechněm
4. všecky, všeckny, všechny	všecky, všeckny, všechny	všecka, všeckna, všechna
5. všicci, všickni, všichni	všecky, všeckny, všechny	všecka, všeckna, všechna
6. všech, všechných	všech, všechných,	všech, všechných
7. všemi, všechněmi	všemi, všechněmi.	všemi, všechněmi.

Veškeren, veškera, veškero má v 1. a 4. pádu obou čísel přípony krátké jako *všecek*; v ostatních pádech skloňuje se dle „*pravý*“: vešker-ého -ému -é atd.

V 1. pádu množ. čísla činí se u *všecek, všecken, všečen* rozdíl mezi životnými a neživotnými jmeny: všickni žáci, všecky stromy, všichni stavové, všechny lesy.

Úloha 1. Skloňujte následující slova!

Veškeren sestřin nábytek, tři zlatí vlasové, všecko tvrdé dřevo, pateré čerstvé ovoce, čtvrtý letní měsíc, váš jednoduchý oděv, třetí lavice, dvě bílé labutě, dvacet tři zlaté, vesmír.

Úloha 2. Vyhledejte z následujících vět všechny číslovky a udejte, jakého jsou druhu a v kterém pádu stojí!

Žák sedí ve škole v páté lavici. Otec koupil černého koně za sto a třicet zlatých. Pán Ježíš nasýtil pět tisíc lidí pěti chleby a dvěma rybičkami. V druhé polovici sedmého století žil v Čechách věhlasný starosta Krok, jenž měl tři dcery. Petr zapřel třikrát Pána Ježíše, dříve než kohout dvakrát zazpíval. Proto příroda jeden jazyk, dvě oči a dvě uši tobě udělila, abys více slyšel a viděl, nežli mluvil. Kníže moravský Svatopluk měl tři syny. Roku tisícého, třístého, čtyřicátého šestého dosedl Karel IV. na trůn český. Asi sedm set let před narozením Krista Pána vystavěn byl Řím. Po smrti Josefa II. panoval bratr jeho Leopold II. jen dvě léta. Rolník koupil statek za sedm tisíc zlatých a k půl osmu stu zlatých zůstal dlužen. V sousedově zahradě několik stromův uschlo. Kolik hlav, tolik smyslů. Všickni vykřikli jako jedněmi ústy. Málo penězi mnoho nepořídíš. Před několika nedělni zemřel můj přítel. Přestoupil jedno z desatera božích přikázání. Ježíš vypravoval sedmero podobenství o království nebeském. U vašeho bytu jsou dvojité dveře a každé jsou třemi zámky zamčeny. Mám ročně osm set zlatých služného. O vánocích byly všem dětem koupeny nové šaty. První místo mezi malíři českými šestnáctého století náleží Karlu Škretovi. Praha byla založena kolem roku sedmistého dvacátého třetího.

§. 42. Časoslovo čili sloveso.

Časoslova čili slovesa jsou slova, jež ukazují, že osoba neb věc něco činí, neb že se s ní něco děje, na př.: Žák píše. Dítě spí. Pták byl chycen. Sestra byla pochyálena.

Rozeznáváme časoslova *podmětná*, *předmětná*, *svratná*, *neosobná* a *pomocná*.

1. *Podmětná* časoslova naznačují, že činnost u podmětu zůstává a k žádné jiné osobě neb věci se ne-

vztahuje, na př.: Ležím, běhám. Růže kvete. Voda teče. Chlapec běží. Ryby leky. Dvěře vrzají.

2. *Předmětná* časoslova vyjadřují činnost, která na jinou osobu neb věc se vztahuje, na př.: Děst občerstvuje rostliny. Vzduch obklopuje zemi. Učitel pochválil žáka. Nevěř pochlebníkům. Důvěřuj v Boha.

Předmětná časoslova jsou buď a) *přechodná*, buď b) *nepřechodná*.

Přechodná mají u sebe 4. pád bez předložky, aneb jsou-li záporná, 2. pád, na př.: Rolník vzdělává pole. Ženci vážou snopy na poli. Učitel nechválí nedbalých žákův.

Nepřechodná mají u sebe 4. pád s předložkou, nebo některý jiný pád buď s předložkou, buď bez předložky, na př.: Důvěřuj v Boha. Nepohrdej bližnímu svým. Zvykej pořádku, ujdeš zmatku na statku. Hodné děti poslouchají svých rodičův. Lakomec baží po bohatství.

3. *Zvratná* časoslova naznačují, že činnost k podmětu se vrací, a mají u sebe vždy zvratné zájmeno, jako: Modli se a pracuj. Bůh se smilovává nad hříšníky. Závistivý raduje se z cizího neštěstí.

4. *Neosobná* časoslova vyslovují, že se vůbec něco děje bez ohledu na osobu neb věc, od níž děj pochází, na př.: Blyská se, hřmí, prší, svítá, chumelí se, rozednívá se, tmí se atd.

5. *Pomocná* časoslova pomáhají k časování jiných časoslov; v češtině jen: býti, na př.: Žák byl potrestán, že nebyl při vyučování pozorný. Lučiny jsou z jara kvítím posety. Budu psáti.

Poznámka. Ne všechna časoslova, u nichž stojí se, jsou zvratná; vyjadřujeť se pomocí se i rod trpný, na př.: Prádló se věší. Ústřice se jedí.

Úloha 1. Připojte k následujícím podstatným jmenům přiměřená časoslova!

Rolník, strom, dům, otec, ovce, slovo, (oko, papír, ovoce, dům, slepice, děvče, vítr, zahradník, pes, kočka, konev, laň, radost).

Úloha 2. Vyhledejte z následujících vět všecka časoslova a udejte, jaká jsou!

Zahradník sází stromy. Lité železo jest křehčí než kujné. Král Vácslav často lovil na Křivoklátě. Houby nalézáme na vlhkých místech. V zahradách a sadech rostou stromy ovocné. Pravdu každý chválí, ale ne každý jí brání. Napověz moudrému, dovtipí se všemu. Za parných letních dnů často se blýská a hřmí. Kočka chytá myši. Kdo pokradmo něco brává, k žalostem si základ dává. Budeš-li se pilně učití, mnohým věcem se naučíš. Kdo ve zlém setrvá, záhuby neujde. V zimě se chumelí a mrzne. Hrom uhodil do stromu. Pavouk plete pavučinu. Chroust sežírání listí stromův. Z vody vystupuje pára. Páv pyšní se lesklým peřím. Dobře-li činíš, sebe obveselíš. Kdo se Boha bojí, vítězí v boji. Zachováš-li srdce čisté, v nebi užíš Boha jistě. Trest a hanbu děti za to mají, když se starým lidem posmívají. Byli jsme v širém poli, když bouřka se strhla. Šest hodin odbilo. Prorok Jeremiáš bědoval nad zříceninami Jerusalémskými. Na nebi vidíme slunce, měsíc a hvězdy.

Při časoslovech sluší pozorovati: *rod* čili *mysl*, *čas*, *číslo*, *osobu*, *spůsob* a *časování*.

§. 43. Rod.

Rod čili *mysl* jest dvojí:

1. *činný*, když osoba neb věc sama něco činí: Chlapec chytá ryby. Pták zpívá. Bůh stvořil svět;
 2. *trpný*, když s osobou neb věcí něco se děje: Nedbalý žák bývá trestán. Jelen byl zastřelen. Dům byl obílen. Vězňové jsou střeženi. Dříví se poráží.
- Činný i trpný rod mají toliko časoslova přechodná.

§. 44. Čas a trvání děje.

Čas naznačuje dobu, do které děj vyslovený padá.

Čas jest trojí: *přítomný*, *minulý* a *budoucí*.

Časem *přítomným* vyjadřuje se, že se nyní něco děje: Volám, píše. Pes štěká. Rolník oře. Pilný žák jest chválen.

Čas *minulý* vyjadřuje, že se již něco stalo: Volal jsem, psal jsem. Pes štěkal. Pták uletěl. Pilní žáci byli chváleni. (§. 54, 1.)

Čas *budoucí* vyjadřuje, že se teprv něco stane: Dám, koupím, snese, zavoláme, napišeš. Bůh bude nás všechny souditi. Pilní žáci budou chválení. (§. 54., 2.)

Časoslova označují také, jak dlouho děj vyslovený trvá (jakost děje), a dle toho rozeznáváme:

1. časoslova *dokonavá* a 2. *nedokonavá*.

Dokonavá časoslova vyjadřují děj jakožto výkon okamžitý, ukončený.

Časoslova ta jsou:

a) *okamžitá* (jednodobá), jichž děj v okamžiku vzniká a hned přestává; na př.: dám, bodnu, řeknu, seknu, lehnu, střelím, kročím, hodím, lapím, skočím, pustím a j.;

b) *končící*, jež vyjadřují, že děj ve svém trvání se uzavírá; na př.: napiši, dopíšeš, snesu, zavařím, zahodím, zastřelím, umyji, zavolám, uvidím, okradu, přeletu, vy-mnu, porazím a j.

Nedokonavá časoslova znamenají stav a působení podmětu, které buď bez přestání trvá aneb s přestávkami se opakuje. Jsou

a) *počínací*, znamenající stav, který se teprv počíná: hluchnu, blednu, schnu, chřadnu, bělám, žlutnu, plechatím, šedivím, červenám atd.;

b) *trvací*, jež vyjadřují děj bez přestání trvajících: jedu, nesu, mnu, vinu, sedím, běžím, trpím, učím se, želím, rozumím, závidím, dělám, žádám, důvěřuji, raduji se, jmenuji a j.;

c) *opětovací* čili *pokračovací*, jež naznačují děj, jenž bez obmezení se opakuje: lehám, říkám, čítám, házím, střelím, věším, sháším, sázím, vypůjčuji, obhajuji, ochraňuji, přeřkávám, zabívám a j.;

d) *víceřdobá*, jimiž naznačuje se děj v rozličných delších dobách se opětvující: běhávám, sedávám, házívám, střelívám, pouštívám, říkávám, klekávám, čítávám atd.

Poznámka. *Dokonavá* časoslova stávají se *nedokonavými* a naopak stupňováním kmenových samohlásek (§. 5.) a pomocí předpon; na př.: střelím — střelím — střelívám — *za*-střelím; hodím — házím — házívám — *za*-hodím; nesu — *do*-nesu — *po*-nesu — *za*-nesu — *při*-nesu — nosím — *s*-náším — *pře*-náším, *za*-píji, *u*-mru, *o*-hluchnu, *od*-vezu atd.

Úloha. Utvořte opětovací, vícedobá a končící časoslova z následujících trvacích: čtu, slyším, táhnu, vidím, píši, liji, nesu, šíji, kryji, deru, melu, bodu, vleku, stelu, zuji.

Cvičení.

Bratr kupoval koně, avšak nekoupil ho. Myslivci na honbě dlouho stříleli a ničeho nezastřelili. Otec můj šediví. Chlapci chytali v potoce ryby, ale málo jich chytili. Matka říkává: „Jak si kdo ustele, tak si lehne“. Na podzim listí na stromech žlutne a opadává. Dopí a dej nalíti! Krok založil školu Budečskou. Čechy hraničí na východě s Moravou. Jezdec bodl koně ostruhou. Sup lítá vysoko. Otupělé nože se brousí. Staří Egypťané stavěli ohromné budovy chránové a pyramidy. Tesař otesává širočinou dřevo. Draví ptáci vyznačují se lehkým letem. Modré skalice potřebuje se mnoho v barvířství. Kujné železo v ohni měkne, dá se kouti, ohýbatí, stloukati i svářeti.

Úkol. Vyhledejte v předcházejících větách všecka časoslova, určete jejich čas a jaká jsou dle trvání děje!

§. 45. Číslo a osoba.

Číslo jest dvoji:

a) *jednotné*, když časoslovo vyjadřuje činnost jedné osoby neb věci, na př.: Strom kvete. Kámi spěcháš? Bůh všecko stvořil. Kámen byl na kusy roztlučen;

b) *množné*, když časoslovo vyjadřuje činnost více osob neb věcí, na př.: Vojáci bojovali. Ryby žijí ve vodě. Děvčata si hrála. Stromy v lese byly pokáceny.

Osoba v jedn. i množ. čísle jest trojí: *první*, jež mluví: já, my; *druhá*, ku které se mluví: ty, vy; *třetí*, o které se mluví: on -a -o, oni -y -a; na př.: Chodím do školy. Špatně napsals úlohu. Žáci byli pilni. Budeš bit, neposlechněš-li.

Úloha. Vyhledejte v následujících větách všecka časoslova a udejte, jaká jsou dle trvání děje, v jakém nacházejí se rodu, čase, osobě a čísle!

My píšeme, vy počítáte. Varuj se zahálky! Země naše otáčí se o svou osu a pohybuje se okolo slunce. Nevím, kdy se otec domů vrátí. Půjdeš-li do města, řekni mi. Nebudete-li žáci pilní, ničemu se nenaučíte. Mnohý v stáří pykal, že v mládí školu zanedbával. Nuznému kdo uděluje, Pánu Bohu zapůjčuje. Jak nabyl, tak pozbyl. Dítka, jež se dobře chovají, ode všech milovány bývají. Povrch naší země jest z větší části vodou pokryt. Prudkému větru říkáme vichr. Z příze dělá se plátno. Pravdu svobodně mluvití nestyď se aniž mluvití se boj! Žák, který za domluvu se nestydí, špatnou pověst mítí bude u lidí. Střídmě jezte a píte, a budete dlouho živi. Loď uvázla na mělčině. Voda v kašně přestala téci. Král Otakar prohrál bitvu na Moravském poli. Denně sedáváme pod lipou. Dvěře jsou otevřeny. Vina obžalovaného jest dokázána. Lhář sám si škodí. Matka dítě opatruje a vychovává. Mnozí ptáci líbezně zpívají. Po práci rádi odpočíváme. Josef Jungmann narodil se v Hudlicích.

§. 46. Spůsob.

Spůsob rozeznáváme:

1. *Oznamovací*, jenž vyjadřuje, že skutečně se něco děje, na př.: Slunce svítí. Žák se učí. Vojsko nepřátelské bylo poraženo.

2. *Spojovací* nebo *žádací*, jímž pochybnost, podmínka nebo přání se vyjadřuje, na př.: Přemýšlej, jak by nejlépe bylo to provést. Šel bych s tebou, kdybych měl kdy. Kéž bych byl zdrav! Mohl bys mnoho dobrého konati, jen kdybys chtěl. Aby se Pán Bůh smiloval! (§. 54., 3.)

3. *Rozkazovací*, když nějaký rozkaz neb žádost se vyjadřuje, na př.: Cti otce svého i matku svou! Varuj se zlého! Přemysli dobře, začni rychle, konej pilně. (§. 54., 4.)

4. *Neurčitý*, když se vyjadřuje činnost bez udání osoby neb věci. Končí se na *ti*, jen u několika časoslov na *ci*, na př.: mluvití, zpívání, lítí, plésti, minoutí, pobízeti, kralovati, vázati, seděti, tlouci, péci, moci atd.

5. *Přechodníky* jsou dva: 1. *přítomný*, 2. *minulý*.

Přítomný přechodník končí se buď v muž. rodu jedn. čísla na *a*, v žen. a střed. rodu na *ouc*, množně ve všech třech rodech na *ouce*, neb na (*ě*) *e*, *-íc -íce*, na př.: ved-a, ved-ouc, ved-ouce, nes-a, nes-ouc, nes-ouce; bij-e, bij-íc, bij-íce; slyš-e, slyš-íc, slyš-íce; sed-ě, sed-íc, sed-íce.

Minulý přechodník končí se po samohláskách v muž. rodu jedn. čísla na *v*, v žen. a střed. na *vši*, v množ. číslu pro všechny tři rody na *vše*, na př.: sedě-v, sedě-vši, sedě-vše; piv, pivši, pivše. Po souhláskách *v* se vysouvá: plet, plet-ši, plet-še atd. (Viz §: 54., 5. a §. 72.)

6. *Příčestí*, pomocí jehož tvoří se složené časy, jest dvojí: *činné*, vycházející na *l*: chválil -a -o, chválili -y -a; *trpné*, končící se na souhlásku *n* nebo *t*: chválen -a -o, chvaleni -y -a, bit -a -o, hozen -a -o, zajat -a -o atd. Soused nebyl nucen, nýbrž z dobré vůle to učinil. Kupec vážil zboží. Zajatci byli na svobodu puštěni. Slavnost odložena jest na jinou dobu. (§. 54., 6.)

7. *Dostižný způsob*, jehož užívá se po časosloveh naznačujících pohybování, tvoří se od neurčitého způsobu, když se odvrhne v příponě *ti* samohláska *i* a kmenová samohláska na mnoze se zkrátí. U časoslov přechodných stojí po tomto způsobě podstatné jméno v 2. pádě, na př.: Šel jsem brzy spat. Bratr šel lovit ryb. Ježíš Kristus přijde soudit živých i mrtvých.

Cvičení.

Všickni lidé jsou smrtelní. Přemáhati zlost — ó jak pěkná ctnost! Dívka zpívajíc česala len. Ode všech stran táhlo vojsko na nepřítele. Ó kéž by otec brzo se pozdravil! Pozoruj, kolikrát kolo v minutě se otočí. Marně bys naň čekal, on se dnes nevrátí. Hoši šli chytat rakův. Přišel bych k vám, ale nemám kdy. Samuel pomazal Saula na království. Pro mdlobu nemohli jsme jíti. Krupobití spustošilo pole. Utrí svíčku, abych lépe viděl. Kupec položil zboží na váhy. Hleď, abys v mládí svého času dobře užil. Nepřítel doraziv k mě-

stu, jal se je obléhati. Za řekou rozestaveny byly nepřátelské stany. Prvý kostel křesťanský založen jest Bořivojem na Levém Hradci. Přátelství zlých nemá dlouhého trvání. Kniha skládá se z listů. Kníže Arioch vyšel zabíjet mudrců babylonských. Potok jest pískem zanesen. Jdi spat! Více pevností bylo zrušeno. Buď na smrt vždycky připraven. Ve dvoře bylo dříví narovnáno. Pronásledovaný zloděj vida nezbytí, nechal se zatknouti. Bůh dopouští, ale neopouští.

Úloha 1. Vyhledejte z čítanky (článek . .) všechna časoslova a udejte, v jakém nacházejí se čase, způsobu, rodu, čísle a jaká jsou dle trvání děje!

Úloha 2. Napište pět vět v oznamovacím, pět v žádacím a pět v rozkazovacím způsobu!

§. 47. Třídy časoslov.

Dle toho, jak připojuje se přípona neurčitého způsobu *ti* ku kořenům nebo kmenům časoslovným, dělíme časoslova na *šestero* tříd.

1. Časoslova *první třídy* přibírají v neurčitém způsobu ku kmeni bezprostředně koncovku *ti*, dloužice kmenovou samohlásku, vyjma *jeti* a *moci*. Časoslova ta jsou buď s kmenem *zavřeným*, t. j. zakončeným souhláskou, aneb s kmenem *otevřeným*, t. j. zakončeným samohláskou, jako: *nés-ti*, *véz-ti*, *vés-ti* (m. *ved-ti*), *krás-ti* (m. *krad-ti*) *més-ti*, (m. *met-ti*), *péci* (m. *pek-ti*); *bí-ti*, *pí-ti*, *ší-ti*, *krý-ti*, *dou-ti*, *mýti* atd.

Časoslova třídy této jsou *trvací* a *končící*, složí-li se s předložkami.

2. Časoslova *druhé třídy* vsouvají mezi kmen a příponu neurčitého způsobu *ti* slabiku *nou*, na př.: *boď-nou-ti*, *pad-nou-ti*, *ply-nou-ti*, *mi-nou-ti*, *zašláp-nou-ti*, *poklek-nou-ti*, *mrz-nou-ti*, *hluch-nou-ti* atd.

Sem náležejí časoslova *okamžitá*, *trvací*, *končící* a *počínací*.

3. Časoslova *třetí třídy* mají před *ti* samohlásku *e* neb *ě*, jako: *slyš-e-ti*, *mlč-e-ti*, *sed-ě-ti*, *uvid-ě-ti*,

um-ě-ti, ház-e-ti, vál-e-ti, zapij-e-ti, poušt-ě-ti, kamen-ě-ti, bubř-e-ti, šediv-ě-ti a j.

Některá časoslova této třídy náležela prvotně k páté třídě, jako: vrac-e-ti (m. vrac-a-ti), shán-ě-ti (m. shán-a-ti), snáš-e-ti (m. snáš-a-ti) a j.

Časoslova třídy té jsou *trvací, končící, počínací a opěťovací*.

Poznámka. Dvojslabičné spůsoby neurč. dlouží *ě* v *i*: bděti (bděti), tlěti (tleti), dlěti (dleti), rděti (rděti) a j.

4. Časoslova *čtvrté třídy* mají před *ti* samohlásku *i*, jako: čin-i-ti, lov-i-ti, kouř-i-ti, střel-i-ti, hod-i-ti, váb-i-ti, umín-i-ti, zkus-i-ti, chod-i-ti, nos-i-ti a j.

Jsou to časoslova *trvací, okamžitá, končící* a několik *opěťovacích*.

Poznámka. Časoslova té třídy, jsou-li v rozkaz. spůsobu jednoslabičná, krátí kmenovou samohlásku, na př.: chrániti — chraň, brániti — braň, kouřiti — kuř, chváliti — chval, řídití — řiď atd.

5. Časoslova *páté třídy* vsouvají mezi kmen a koncovku neurčitého spůsobu *a*, na př.: vol-a-ti, zavol-a-ti, chyt-a-ti, bod-a-ti, žád-a-ti, běháv-a-ti, zaklín-a-ti, nosív-a-ti, nasek-a-ti, hledáv-a-ti, pyk-a-ti, červen-a-ti a j.

Časoslova třídy té jsou *trvací, opěťovací, vicedobá, končící a počínací*.

6. Časoslova *šesté třídy* vsouvají mezi kmen a koncovku neurčitého spůsobu slabiku *ova*, na př.: kral-ova-ti, mil-ova-ti, zažal-ova-ti, učar-ova-ti, slib-ova-ti, vyhaz-ova-ti, zavin-ova-ti a j.

K třídě té náležejí časoslova *trvací, končící a opěťovací*.

Poznámky. Časoslova této třídy a slova od nich odvozená mají krátkou kmenovou samohlásku, na př.: chrániti — ochraňovati — ochraňovaný; kříž — ukřížovati — ukřížovaný, síliti — sesřlovati, říditi — vyřizovati atd.

Dvojslabičná časoslova kmenů otevřených krátí kmenovou samohlásku, kdykoli s předponami se složí; na př.: bráti — vybrati — dobrati — nebrati; dáti — vydati — podati — nedati; psáti — napsati — dopsati — nepsati; píti — vypiti, krýti — zakryti a j.

Vyjimku činí časoslova, u nichž samohláska dlouhá povstala stažením, na př.: utěti (m. utati), dostáti (m. dostojati), umřěti (m. umřieti) a j., pak odvozená od *jáu*: přijíti, dojíti atd.

Samohláska *u* zůstává obyčejně dlouhou: na-douti, pře-plouti, u-kouti atd.

Slabiky *nou, ova* a samohlásky *a, e, ě, í* slují *známkami třídnými*.

Úloha 1. Vyhledejte z čítanky (článek . .) všechna časoslova a určete, do které třídy náležejí!

Úloha 2. Vyhledejte z následujících vět všechna časoslova a určete jejich způsob, čas, rod, osobu, třídy a jaká jsou!

Cesta vede okolo pole. Řeka hučí. Kapr chová se v rybnících. Zahradník dal trávu vypleti. Děti stály u potoka a myly si ruce. Kdybys byl pilným, otec by tě pochválil. Kdyby věděl, čeho si přeješ, snad by ti to učinil. Otec se mne tázal, potkal-li jsem přítele. Maje Boha všude přítomného, nebojím se pádu žádného. Dítě, jež si rodičů svých váží, radost působiti jim se snaží. Přestávej na mále, šťastným budeš stále. Kdo se dobře modlívá, síly k ctnosti nabývá. Jdi hostí uvítat. Zanech skutku hříšného, Pán Bůh — vidí, boj se ho! Ó kéž by se onen nedbalý žák polepšil! Těším se na jaro; kéž by jen brzo přišlo! Hospodář nařídil čeledínovi, aby osedlal koně. Dítě kvílelo. V zahradě byly dva stromy poraženy. Nevěř každému, kdo ti pochlebuje. Čas rychle ubíhá. Otec značně sešedivěl. Železo musí se za horka kouti. Pes střeže statek pána svého. Jirchář vydělavá tenší kůže.

§. 48. Časování.

Časoslova měniti dle rodu, způsobu, času, čísla a osoby slove je *časovati*.

Všecka časoslova nemohou se ve všech časech a způsobech sama o sobě časovati, nýbrž potřebují pomocného časoslova *býti*.

Všecka časoslova možno dle přípon času přítomného, rodu činného, rozdělit na *tři vzory* časovací.

Dle *prvního vzoru* jdou všechna časoslova, která v 1. osobě přítomného času jedn. čísla vycházejí na *u* neb *í* a v 2. osobě přibírají *eš*, na př.: vedu, piji, vinu, miluji.

Dle *druhého vzoru* jdou časoslova, která v 1. osobě přítomného času mají příponu *ím* a v 2. osobě přibírají *íš*, na př.: sedím, hořím, házím, volím, činím.

Dle *třetího vzoru* jdou časoslova, která v 1. osobě přítomn. času mají příponu *ám* a v 2. osobě přibírají *áš*, na př.: sedám, čítám, volám, říkávám.

Pomocné časoslovo *býti* časuje se takto:

§. 49. Časoslovo „býti“.

Čas	Spůsob					
	oznamovací	spojovací	rozkazovací	přechodník	příčestí	ne-určitý
přítomný	1. jsem 2. jsi 3. jest	bych bys by	2. buď	muž. r.: jsa žen. r.: jsouc stř. r.: jsouc		býti
	1. jsme 2. jste 3. jsou	bychom byste by	1. budme 2. buďte	jsouce		
minulý	byl jsem jsi (jest)	byl - a - o	{ bych bys by	muž. r.: byv žen. r.: byvši stř. r.: byvši	byl - a - o, - i - y - a	
	byli jsme jste (jsou)	byli - y - a	{ bychom byste by	byvše		
budoucí	budu budeš bude			buda budouc budouc		
	budeme budete budou			budouce.		

Poznámka. Záporné časoslovo *ne-býti* časuje se v přítomném čase takto: nejsem, nejsi, není, nejsme, nejste, nejsou. *Minulý čas*: nebyl jsem atd. zcela jako „býti“.

Druhá osoba *jsi* často se skrácuje v *s* a spojuje s předcházejícím slovem, na př.: Napsals již úlohu?

V 3. osobě jedn. čísla užívá se též zkráceného *je* neb *dá*-*razného jesti, jestiž*.

Poznámky. Časoslova první třídy s kmeny na *h* a *k*, pak jednoslabičná na *r* mění ve všech osobách krom 3. množ. čís. *h* v *ž*, *k* v *č*, *r* v *ř*; mohu — můžeš — může — můžeme — můžete — mohou; střelou — střežeš — střeže atd., 3. osoba množ. čísla střelou; vleku — vlečeš — vleče atd., 3. osoba množ. čísla vlekou; peku — pečeš — peče atd., 3. osoba množ. čísla pekou; mru — mřeš — mře atd., 3. osoba množ. čísla mrrou; tru — třeš — tře — tře — tře — tře — trou; řku má rceš — rce — rceme — rcete — řkou.

Časoslova první třídy zakončená v kořeni na *d*, *t*, rozlišují tyto souhlásky v neurčitém způsobě v *s*: klad-u — klásti, ved-u — vésti, kvet-u — kvésti, mat-u — másti a *j*.

Některá časoslova první třídy přeskakují do jiných tříd, na př.: žíti, jíti, títi, číti přeskakují do druhé třídy: žnouti, jmouti, tnouti, čnouti, jichž tvary jen v obecné mluvě se vyskytují.

Jiná přeskakují do třetí třídy, na př.: chvítí (chvěti) — chvějí a chvím, skvítí — skvějí a skvím, tkvítí — tkvějí a tkvím a *j*.

Kouti, plouti, slouti, žíti mají v přít. čase: kuji, kovu; pluji, plovu; sluji, slovu; žiji, živu.

Jmu (jiti) ve složení s předložkou *vs* neb *ves* ztrácí *j*, na př.: vezmu (m. vez-jmu), vzítí (m. vz-jítí). U složených s předložkami *od*, *s*, vsouvá se v neurčitém způsobu a tvarech od něho utvořených mezi kmen a předložku *n*, které s *j* se změkčuje v *ň*: odnítí, odňal, odňat, snítí, sňal, sňat; avšak odejmu, sejmu, přijmu atd.

Některá časoslova páté třídy mají přítomný čas také dle I. vzoru, na př.: skákati — skáči — skákám; hrabati — hrabu — hrabám; zobati — zobu — zobám; třeštati — třešci — třeštám; bráti — bern, klamati — klamu, stláti — stelu, hřáti — hřeji, smáti se — smějí se, řezám — řeži, kousám — kouši, tázati se — táži se, plakati — pláči, kázati — káži, vázati — váži, psáti — píši a *j*.

§. 51. Vzor II.

Dle druhého vzoru časují se všechna časoslova *třetí a čtvrté* třídy.

Rod činný.

Čas	Spůsob						
	oznamovací	spojovací	rozkazovací	přechodník	příčestí	neurčitý	do- stížný
přítomný	umím, honím umiš, honíš umí, honí	uměl a - a - o - o - i - i - y - a	bych bys by	uměj, hoň	uměje, honě umějíc, honíc umějíc, honíc		
	umíme, -íme umíte, honíte umějí, honí	bychom byste by	umějme, hoňme umějte, hoňte	umějíce, -íce		uměti, honiti	umět, honit
minulý	honi jsem honi jsi uměl jsem honi jsi uměl jsi honi jsme honi jste uměl jsem honi jsme	byl byl byl byl byl byl byl byl	honi a - a - o - o - i - i - y - a		uměv, honiv uměvši, -ši uměvši, -ši uměvše, -še	činné: uměl -a - o, uměli -y -a honi -a - o, honi -y -a trpné: uměn -a - o, uměni -y -a honěn -a - o, honěni -y -a	
budoucí	budu budeš bude budeme budete budou	uměti, honiti.					

Časoslova *třetí* třídy mají v 3. osobě množ. čísla v čase přítomném buď *í* neb *ejí*. To pozná se z 2. osoby rozkazovacího způsobu jedn. čísla, ku které se přidá *í*, na př.: ležím, rozkazovací způsob lež, 3. osoba množ. čísla leží; házím — házej — házejí.

Příponu *ejí* většinou přijímají stupňováním povstala časoslova *třetí* třídy, na př.: vodí — svádějí, nosí — snášejí, myslí — přemýšlejí, — chodí, vycházejí, pustí — pouštějí atd.

Časoslova *báti se, státi* mají přítomný čas: bojím se, stojím; rozkaz. způsob: boj se, stůj; příčestí činné: bál se, stál.

§. 52. Vzor III.

Dle vzoru toho časují se všechna časoslova *páté* třídy.

Rod činný.

Čas	Spůsob					
	oznamovací	spojovací	roz- kazovací	pře- chodník	příčestí	ne- určitý do- stížný
přítomný	volám voláš volá voláme voláte volají	volal bych -a-0, -i- -y-a by bychom byste by	volej volejme volajte	volaje volajíc volajíc volajíce		volati volat
minulý	volal jsem -a-0, -i- -y-a jsem jsi jest jsme jste jsou	byl bych -a-0, -i- -y-a bys by bychom byste by	volal -a-0, -i- -y-a	volav volavši volavši volavše	činné: volal -a-0, -i -y -a trpné: volán -a-0, -i -y -a	
budoucí	budu budeš bude budeme budete budou					volati.

§. 53. Rod trpný.

Trpný rod tvoří se stejně u všech tří vzorů z trpného příčestí a pomocného časoslova *býti*.

Čas	Spůsob				
	oznamovací	spojovací	rozkazovací	přechodník	neurčitý
přítomný	jsem jsi jest jsme jste jsou volán -a -o, -i -y -a	byl bych bys by bychom byste by volán -a -o, -i -y -a	buď volán -a -o, buďme voláni -y -a buďte voláni -y -a	jsa volán jsouc volána, voláno jsouce voláni, -y -a	1. volán -a -o, -i -y -a býti. 2. volánu býti.
minulý	byl jsem jsi jest jsme jste jsou volán -a -o, -i -y -a	byl bych bys by bychom byste by volán -a -o, -i -y -a		byv volán byvši volána byvši voláno byvše voláni, -y -a	
· budoucí	budu budeš bude budeme budete budou volán -a -o, -i -y -a				

V rod trpný lze převést věty činné, v nichž nacházejí se přechodná časoslova. — Osoba neb věc, od níž činnost vychází, položí se do 2. pádu s předložkou *od*, neb do pouhého 7. pádu; předmět, na nějž činnost se vztahuje, stojí v 1. pádu, na př.: Otec miluje syna; syn od otce jest milován. Sv. Methoděj pokřtil knížete Bořivoje; kníže Bořivoj byl od sv. Methoděje (sv. Methodějem) pokřtěn. Karel IV. založil pražské Nové město; pražské Nové město bylo od Karla IV. (Karlem IV.) založeno.

Rod trpný vyjadřujeme někdy spůsobem zvrátným, na př.: Nádobí se myje (m. nádobí jest myto); dům se staví (m. jest stavěn) atd.

Úkol. Převedte následující činné věty v rod trpný!

Učitel pochválil pilného žáka. Luňák honí kuřata. Bouře poráží stromy. Kolumbus objevil Ameriku. Marnotratník všecko promrhal. Koně táhnou vůz. Podvodníka trápí zlé svědomí. Samuel pomazal Saula - na království. Děti mají rodiče ctíti a milovati. Jidáš zradil Pána Ježíše. Pštrosem peřím ozdobujeme klobouky. Braniboři domy drancovali a kostely loupili. Roku 1431. porazili Čechové Němce u Domažlic. Král assyrský Salmanassar vyvrátil říši israelskou. Války křižácké způsobily mnohé proměny v Evropě. Magnet přitahuje železo. Císař německý Jindřich IV. uznal Vratislava II. za dědičného krále českého. Oheň rozněcujeme sirkou. Dobří rodičové napomínají a vedou ke všemu dobrému své dítky. Král Václav I. podporoval vědy a umění.

§. 54. Poznámky o tvoření některých časův a způsobův.

I. Minulý čas.

Minulý čas tvoří se z činného přičestí a pomocného časoslova *býti* přítomného času: nesl-a-o jsem — nesli-y-a jsme; honil-a-o jsem — honili-y-a jsme; miloval-a-o jsem — milovali-y-a jsme atd.

V 3. osobě jedn. a množ. čísla pomocné časoslovo *jest* a *jsou* obyčejně se vynechává, na př.: Chlapec chytil motýly. Žáci se pilně učili. Dům se sbořil.

Z minulého času tvoří se *dávnominulý* připojením pomocného časoslova *byl* k času minulému, a značí činnost dávno skončenou; na př.: Přišli jsme do města, kde byli nepřátelé zle hospodařili. Nevím, že bys byl býval od něho haněn.

2. Budoucí čas.

Budoucí čas časoslov *nedokonavých* skládá se z pomocného časoslova budu, budeš atd., a z neurčitého způsobu; naznačuje se jím děj, jenž v budoucnosti trvá neb se opakuje; na př.: Budu psát; budete střílet; budete v zahradě sedávat.

U časoslov *dokonavých* má přítomný čas význam budoucího a naznačuje děj v budoucnosti okamžitý nebo skonaleý, jako: dám, koupím, skočím, strčím, dohoním, dovezu, učiním, vejdu, domluvíím, zavolám, vyplatím, přivezu.

3. Žádací čili spojovací způsob.

Žádací neb spojovací způsob *přítomného času* tvoří se z činného přičestí a pomocného časoslova bych, bys, by, bychom, byste, by: psal bych, psal bys atd. zpívali bychom.

Přidá-li se k žádacímu způsobu přítomného času ještě přičestí pomocného časoslova byl -a -o, utvoří se žádací způsob *minulého času*; na př.: Byl bych vezl, byli bychom se učili, byl bys onemocněl.

4. Rozkazovací způsob.

Rozkazovací způsob tvoří se z 1. osoby přítomného času, když místo koncovky 1. osoby přidá se známka rozkazovacího způsobu *i*, které se u mnohých časoslov odsouvá, změkčujíc předcházející samohlásku, a u některých po samohláskách v *j* se přestrojuje, na př.:

Sedni, tni, bdi, lži, tři, sekni, stihni; nes, pec, střež, hoň, běž, seď, hled, pleť; koupej, volej, házej, šij, pij = pí, panuj.

Když v rozkazovacím způsobu *ž* pro větší důraz se přidává, přichází *i* opět na jevo: veziž, hlediž, vediž, budiž, račiž.

Chci (chtít) má rozkaz. způsob: *chtěj, řku* (řici) — *rci, vím* (vědět) — *věz, vidím* (vidět) — *viz, беру* (brát) — *ber, deru* (drát) *der*.

5. Přechodník.

Přechodník čili způsob přestupný *přítomného času* tvoří se z 3. osoby množ. čísla přítomného času, když koncovka *ou* promění se v jedn. č. pro mužský rod v *a*, pro ženský a střední rod v *ouc*, v množ. č. pro všechny tři rody v *ouce*: nes-ou, nes-a, nes-ouc, nes-ouc,

nes-ouce; vedou, ved-a, -ouc, -ouce; sednou, sedu-a, -ouč -ouce; vlekou, vlek-a, -ouc, -ouce.

Končí-li se časoslovo v 3. osobě množ. čísla na *í*, mění se toto v jed. č. pro mužský rod do *e*, *ě*, pro ženský a střední rod do *íe*, v množ. čísla pro všechny tři rody do *íce*; na př.: sedí, sedě, -íc, -íce; hazejí, házeje, -íc -íce; myslí, myse -íc -íce; pijí, pije, -íc -íce.

Nepravidelně tvoří přechodník časoslova: viděti — vidí — vida -ouc -ouce; věděti — vědí — věda -ouc -ouce.

Od přechodníku přítomného tvoří se příponou *í* přídavná jména: vezouc-í, kvetouc-í, milujíc-í, která skloňují se dle vzoru „*dnešní*.“ (§. 29. b.)

Přechodník minulého času tvoří se od přičestí činného, když se koncovka *l* promění pro mužský rod jedn. č. do *v*, pro ženský a střední rod do *vši*, pro všechny tři rody množ. čísla do *vše*, na př.: mluvil — mluviv — mluvivši — mluvivše; věděl — vědév -ši -še; vracel — vracev -ši -še; hřál — hřáv -ši -še; psal — psav -ši -še; kupoval — kupovav -ši -še atd.

U časoslov s kmeny souhláskou zavřenými jest přechodník pro mužský rod kmen sám, pro ženský a střední jedn. č. přidá se *ši*, v množ. č. pro všechny tři rody *še*: nesl — nes, nes-ši, -še; vezl — vez, vez-ši, -še; pekl — pek, pek-ši, -še; šel má šed-ši, -še; dotek-ši, -še; usech-ši, -še.

I od tohoto přechodníku tvoří se příponou *í* přídavná jména: pracovavší (t. j. kdo kdysi před tím pracoval, než se to o něm vyřklo), seděvší, pozbyvší a j., která skloňují se dle „*dnešní*.“ (§. 29.) Přídavných těchto jmen jen zřídka se užívá.

5. Přičestí.

Rozeznáváme dvoje přičestí minulého času: *činné* a *trpné*.

Přičestí činné tvoří se od kmene neurčitého spůsobu, když se pro mužský rod přivěsí *l*, pro ženský *la*, pro střední *lo*, na př.: nes-u, nesl -a -o, nesli -y -a; kry-ji, kryl -a -o; se-ji, sel -a -o; ku-ji, kul -a -o; slyšetí,

slyšel -a -o; volati, volal -a -o; bodnouti, bodnul i bodl -a -o; trhnouti, trhnul i trhl -a -o; milovati, miloval -a -o.

Příčestí trpné tvoří se z činného proměněním *l* v *t* neb *n*. Příponu *t* přijímají časoslova kořene na *i*, *y*, *u*, *m*, *n*; ostatní přijímají *n* pomocí *a* (*á*) neb *e* (*ě*), na př.: bil — bi-t -a -o, bi-ti -y -a; kry-t -a -o; bodnu-t -a -o; jat -a -o; tat -a -o; rozpjat -a -o.

Nes-e-n -a -o, nes-e-ni -y -a; přemož-e-n -a -o; kop-á-n, vez-e-n, hou-ě-n, milov-á-n, kaž-e-n, hrazen, třen, pečen, brán, psán, ctěn atd.

Při tvoření trpného příčestí minulého rozlišují se před sponou *e* souhlásky *h*, *ch*, *k*, *d*, *t*, *sk* v *ž*, *š*, *č*, *z*, *c*, *šť*, a *s*, *z*, *st*, *sl* se změkčují; na př.: vrhnu — vržen, nadchnu — nadšen, zamknu — zamčen, souditi — souzen, platiti — placen, tisknu — tištěn, prositi — prošen, zkaziti — zkažen, pustiti — puštěn, mysliti — myšlen atd.

Obojí příčestí se skloňuje dle neurčitých přídavných jmen, na př.: Mužové pracovali; ženy plakaly; lesy byly sporáženy; větrové v sadě stromy vyvrátili; děvčata si hrála; pole byla povodní spustošena.

Z příčestí činného i trpného tvoří se přídavná jména trojího zakončení; na př.: minul — minulý -á -é, rodil — rodilý -á -é, uschl — uschlý -á -é, rozen — rozený -á -é, sušen — sušený -á -é, skryt — skrytý -á -é. (§. 28. a.)

Též podstatná jména na *ik*, *ec*, na př.: uprchl-ik, rozen-ec.

Od příčestí trpného tvoří se též jména podstatná příponou *i*: loven — lovení, klenut — klenutí, sřat — sřetí, myšlen-í, ctěn-í, nadšen-í atd.

Úloha 1. Vyhledejte v následujících větách všecka časoslova, udejte jejich způsob, čas, rod, osobu, jaká jsou dle významu, dle trvání děje a do které třídy náležejí!

Nepřítel dobyv města zajal mnoho vojska. Nic se nedá ve světě skrýti, musí vše na jevo jíti. Vysoké školy v Praze byly založeny Karlem Čtvrtým. Otec šel se podívat na pole. Co neumíš, nech toho, nedávej se do toho. Bratr a sestra střídavě zpívali. Za císaře Tita byl Jerusálém vyvrácen. Otec i

syn za vlasť bojující, rekovnou smrtí padli. Chceš-li mnoho věděti, musíš pilně čítati. Kdo nepřeje sobě, bohdejž by přál tobě. Co se vleče, neuteče. Od Boha činme počátek, a bude dobrý pořádek. Sv. Cyrill zemřel v Římě. Války husitské zemi českou velice zhubily. Ovcím stíhává se vlna. Sv. Ludmila byla na rozkaz Drahomíry zavražděna. Vchod do zahrady byl zahrazen. Lékař nařídil nemocnému, aby pilně užíval léku. Práce a rozkoš jsou přirozeně spolčeny. Tyto dva domy jsou nově vystavěny. Pluhem země se rozrývá, proměšuje a kypří. Rolník vysil mnoho žita. Ježíš visel na kříži. Na kvetoucím stromovi žíví se včely. Teplo jest po celé zemi rozšířeno. Konopné semeno nazýváme semencem. Za Jana Lucemburského byly raženy v Čechách první zlaté mince. Bůh stvořiv člověka, přikázal mu pracovati. Rozhodni se, co myslíš činiti. Honící pes sleduje zvěř po stopě. Stavové zemští shromáždili se na královském hradě. Na podzim přesadíme jabloň do zahrady. Kníže byl na rytíře pasován. Démantem dělí se sklo.

§. 55. Časování nepravidelné.

Nepravidelně časují se následující časoslova:

Jeti — přít. č.: jedu -eš -e atd. rozk. sp.: jeď, jeď-me, -te, přech. přít.: jeda -ouc -ouce; přičestí č.: jel -a -o; přič. trp.: jet -a -o; přech. min.: jev -ši -še.

Jísti — přít. č.: jím, jíš, jí, jíme, jíte, jedí; rozk. sp.: jez, jez-me -te; přech. přít.: jeda -ouc -ouce; přič. č.: jedl -a -o; přič. trp.: jeden -a -o; přech. min.: jed -ši -še.

Jíti — př. č.: jdu -eš -e atd.; rozk. sp.: jdi, jdě-me -te; přech. přít.: jda -ouc -ouce; přič. č.: šel, šla, šlo; přech. min.: šed -ši -še.

Chítiti — přít. čas: chci, chceš, chce, chceme, chcete, chtí aneb chtějí; rozkaz. sp.: chtěj, chtěj-me, -te; přech. přít.: chtě -íc -íce, neb chtěje -íc -íce; přičestí č.: chtěl -a -o; přičestí trpné: chtěn -a -o; přech. min.: chtěv -ši -še.

Míti — přít. č.: mám, máš, má, máme, máte, mají; rozk. sp.: měj, měj-me -te; přech. přít.: maje

-íc -íce; příč. č.: měl -a -o; příč. trp.: jměn -a -o; přech. min.: mēv, -ši, -še.

Spáti — přít.: spím, spíš, spí, spíme, spíte, spí (spějí); rozk. sp.: spí, spě-me -te; přech. přít.: spě -íc -íce; příč. č.: spal -a -o; přech. min.: spav -ši -še.

Stanouti (státi se) časuje se na základě dvou kmenů: *stan*, *sta*: přít. č.: stanu -eš -e atd.; rozk. sp.: staň, staň-me, -te; přech. přít.: stana, -ouc -ouce; příč. č.: stal, -a -o; přech. min.: stav, -ši -še.

Věděti — přít. č.: vím, víš, ví, víme, víte, vědí; rozk. sp.: věz, -me -te; přech. přít.: věda, -ouc -ouce; příč. č.: věděl -a, -o; přech. min.: věděv, -ši -še.

Viděti — přít. č.: vidím, -íš, -í, -íme, -íte, -í; rozk. sp.: viz, -me, -te; přech. č.: vida, -ouc -ouce; příč. č.: viděl -a -o; příč. trp.: viděn -a -o.

§. 56. Časování kusé.

K časování kusému počítají se časoslova, která jen některé časy neb osoby mají, jako:

Díti = praviti; užívá se ho pouze v přítomném čase: dím, díš, dí, díme, díte, dějí; ve smyslu = stává se, jest neosobné: děje se, dějí se, děj se, dalo se, bude se dítí.

Prý jest 3. osoba přít. času od zastaralého praju (pravím) a znamená: praví. Podnes zachovalo se od něho v obecné mluvě min. přičestí činné: prál -a -o.

Vari (vary), *varite* (varyte) jest rozkazovací způsob od starého „variti“, a znamená tolik co odstup, odejdi, na př.: vari s cesty!

Vece jest 3. osoba zastaralého min. času od časoslova „věcati“ a znamená: pravil -a -o.

II. Neohebné části řeči.

§. 57. Příslovky.

Příslovky jsou taková slova, která vyjadřují, *kde*, *kdy*, *jak* a *proč* se co děje. Dle významu jsou:

1. *Příslovky místa*: kde, kdesi, leckde, doma, na-
hoře, nikde, tady, tu, venku, vně, vnitř, všudy, zde;
jinam, někam, dolů, sem-tam, vstříc, pryč, zpátky; kudy,
odkud, odjinud, odevšud, potud, někady, jinady, dolem,
odsud a j.

2. *Příslovky času*: brzy, kdy, nyní, dnes, teď,
dosud, druhdy, hned, již, kdysi, někdy, nikdy, mnohdy,
onehdá, potom, pak, právě, vždy, příště, teprva, letos,
zítra, jindy, včera, dávno, zároveň atd.

3. *Příslovky způsobu*: tak, jinak, opak, dobře, zle,
nízko, skoro, velmi, sotva, tuze, horko, ano, ne, nikoli,
zajisté, vesměs, bezděky, stěží, podtají, jednou, dva-
krátě atd.

4. *Příslovky příčiny*: proč, pročez, proto, protože,
za to a j.

Příslovky nejvíce odvozují se od *přídavných jmen určitéch* proměnou koncovky *ý* neb *í* do *ě* (*e*), před
nímž *h*, *ch*, *l* v *z*, *š*, *c* se rozlišují a *d*, *t*, *n*, *r* změk-
čují; na př.: drahý — draze, tichý — tiše, lehký — lehce,
bledý — bledě, jistý — jistě, pěkný — pěkně, jižní —
jižně, dobrý — dobře, milý — mile atd.

Z přídavných jmen na *chý* a *ský* vznikají příslovky
krácením dlouhého *ý* v *y*: řecký — řecky, český — česky,
bratrský — bratrsky, anglický — anglicky atd.

Též *přídavných jmen neurčitých*, středního rodu
buď s předložkou nebo bez předložky užívá se v rozlič-
ných pádech za příslovky: blízko, daleko, šero, pusto,
teskno, pošmurno, těžko, snadno, studeno, sucho; 2. pád:
za živa, docela, dočista, dosyta, znova, zholá, znenáhla;
3. pád: po tichu, po lidsku, po česku, po pansku;

4. pád: na černo, na krátko, na široko, na dlouho, v levo, v pravo; 6. pád: na mále, na mnoze, na krátce, pohotově a p.

I *podstatných jmen* užívá se v rozličných pádech bez i s předložkami za příslovky, jako:

2. pád: doma, včera, domů, dolů; dopolou (dopola), odpolou, bezděky, dohromady, dokonce, zhora, zítra (zýtra, zejtra), svrchu, zrána, zpředu, ze zadu a j.

4. pád: dnes, drobet, kousek, letos, ráno, večer; nahlas, nakvap, naposled, napořád, nazbyt, napříč, okolo, vůkol, vespolek, vsťříc, vesměs, zároveň, zdálí, zšíří, zdělí, zhloubí a j.

6. pád: dole, loni (v loni); nahoře, popředu, pozadu, vně, postraně, pohromadě a j.

7. pád: celkem, dílem, honem, úprkem, skokem, útokem, předkem, hladem (hlady), náhodou; předevěřem, stěží, předloní, mimochodem a j.

Príslovky od *číslovek* odvozené určují způsob kólikosti na otázky: *kolikrát, kolikonásobně, po kolíka?* na př.: jednou, dvakrát, třikrát, jednoduše, dvojnásobně, poprvé, po jednom, po dvou, po pěti atd.

Z *časoslov* odvozují se příslovky příponou *mo*: bod-mo, let-mo, střel-mo, krad-mo, stoj-mo atd.

Též od zájmenných kořenů jsou příslovky odvozeny pomocí před- a přípon: po-té, za-tím, pro-to, za-to, ta-dy, ten-krát, to-lík, on-de, on-ak, on-elidy, pro-č, pro-če-ž, na-č, na-če-ž, ni-kde, ně-kdy, ně-kam, kam-kolí, od-kud, do-kud, ni-kterak, ni-kolí, jin-de, jin-ak, ně-jak, leda-jak atd.

Stupňování příslovek.

Príslovky od přídavných jmen odvozené *stupňují se*, a sice dvojí příponou: *ě (e)* a *ěji (eji)*.

S příponou *ě (e)* stupňují se příslovky:

blízko — blíže, blíž — nejbliže,
brzy — dříve, dřív — nejdříve,
daleko — dále, dál — nejdále,

dlouho — déle, dél — nejdéle,
 dobře — lépe, líp — nejlépe,
 draho — draže, draž — nejdraže,
 hluboko — hloubě, hloub — nejhloubě,
 hustě — houště, houšť — nejhouště,
 málo — méně, míň — nejméně,
 nízko — níže, níž — nejniže,
 snadno — snáze, snáz — nejsnáze,
 široko — šíře, šíř — nejšíře,
 tuze — touže, touž — nejtouže,
 těžko — tíže, tíž — nejtíže,
 vysoko — výše, výš — nejvýše,
 za du — záze, záz — nejzáze,
 záhy — záže, záž — nejzáže,
 zle — hůře, hůř — nejhůře.

S příponou *ěji (eji)*:

pěkně — pěkn-ěji — nejpěkněji,
 prudce — prudč-eji — nejprudčeji,
 rád — rad-ěji — nejraději,
 měkce — měkč-eji — nejměkčeji,
 lidský — lidšt-ěji — nejlidštěji,
 otrocky — otročt-ěji — nejotročtěji atd.

Poznámky. Příslovka *lze, nelze* pochází od neužívaného přídavného jména *lhý* (lehký), a *chybné* jest říkatí nebo psátí: *lzelo, nelzelo* místo: *bylo lze, nebylo lze*.

Chtě jest přítomný přechodník časoslova „chtítí“, na př.: *Samochtě* přišel do neštěstí. *Samochtě* šli do zajetí.

Arči složeno jest ze spojky *a* a rozkazovacího způsobu *rei*.

Úloha. Vyhledejte v následujících větách příslovky a udejte, jaké jsou!

Všude dobře, doma nejlíp. Kde není kázně, tam není bázně. Třeba chudobně, jen když čistotně. Lépe krátce se stydětí, nežli dlouho žetí. Co dnes štěstí dalo, to zítra odejme. Slované od dávna hleděli si orby. Na podzim stromy okopáváme. Z daleka přišli k nám hosté. Kostel uvnitř byl vybílen. Mluv česky! Kdo lehce věří, snadno bývá ošizen. Přemysli dobře, začni rychle, konej pilně. Kde tě rádi vidí, nečasto bývej, a kde neradi, nikdy. Dnes mně, zítra tobě. Mořská voda jest do modra nazelenalá. Kdo vždy z rána časně vstává, mnoho

práce udělává. Kdo se stranou skrývá, podezřelý bývá. Kdo chce vždycky více mít, ten se nikdy nenasytí. Bratr koňmo jel do města. Jdi pomalu! Předevčírem byla veliká bouře. S neděle budeš mít nové šaty hotovy. Vichr točí se do kola. Dobře-li činiš, sebe obveselíš. Letos se obilí urodilo. Orel vznáší se vysoko v povětrí. K české koruně patřila druhdy i Lužice. Pšenice nad obyčej bujně rostla. Žebrák stojí venku. Říkej báseň z paměti. Půjdemo do města pěšky. Obchodník stěží za týden se vrátí. Osení jest místy řídké.

§. 58. Předložky.

Předložky naznačují poměr, v jakém dvě osoby neb věci stojí a řídí rozličné pády, na př.: S Bohem začni každé dílo. Ryby žijí ve vodě. Měsíc obíhá kolem země a se zemí kolem slunce.

Předložky jeden pád řídící.

Druhý pád řídí předložky: *bez, dle, podle, vedle, do, od, u, z, ze* a příslovky: *krom, kromě, kolem, okolo, vůkol, vně, vnitř, blízko, daleko, níže, výše, prostřed, místo* a j.; na př.: Bez tepla a světla nemohlo by nic růsti. Dívka bez ctnosti jest růže bez vůně. Bůh bude nás dle skutků našich souditi. Do tebe bych se toho nenadál. Země naše otáčí se okolo své osy. Bratr přijel z Prahy. Pocestní zůstali krom města. Jdi do školy! Do toho mi nic není. Hory krkonošské táhnou se od východu k severu. Nestůj u dveří. Tito chlapi sedí ve škole vedle sebe. Kouř vystupuje z ohně. Ze zmrzlé vody bývá led. Řeka místy až do dna zamrzla. Pocestný byl blízko lesa od lupičů přepaden a nalezen byl v krvi zbrocený uprostřed cesty. Kdo se výše jiných vypíná, níže jiných klesne. Kromě stálic pozorujeme v prostoru světovém oběžnice a družice. Kostel stojí uvnitř města. Vojenská hranice táhne se podél pomezí tureckého.

Třetí pád řídí: *k, ke, ku, proti* a příslovky: *k vůli, vstříc, naproti*; na př.: Přijď zítra ke mně! Ježíš modlil se k otci svému. Vojáci posilnili se k boji. K ránu

začalo pršet. Při slavnosti té bylo ke čtyřem tisícům lidí. Proti věku není léku. Loď musí často plouti proti větru. Tisíc let proti věčnosti jest jako zrnko písku. Jen tobě k vůli to udělám. Půjdeme vstříc otci z města se vracejícímu. Děvčata šla matce naproti.

Čtvrtý pád řídí: *mimo, ob, pro, přes, skrze*; na př.: Mimo nadějí navštívil nás vzácný host. Mimo něj žádný tam nebyl. Nemocného otce navštěvuje lékař ob den. Přes Vltavu vystavěny jsou v Praze čtyry velké mosty. Čechové pro udatnost svou byli světoznámi. Dojdi mi pro papír! Cesta vede skrze les. Přes moc nemohu pít. Přes mnohé napomenutí nedostal sloví. Přes noc napadlo sněhu na půl lokte.

Poznámka. Místo předložky *skrz* s pádem 4. užívá se raději pádu 7., na př.: Jeli jsme lesem, místo: skrze les. Povodní staly se veliké škody.

Šestý pád řídí: *při*; na př.: Při kom je stud, při tom je svědomí. Při bouři není radno rychle na koni jeti. Děvčata při práci zpívala. Tvůj děd jest dosud při síle a zdravý. Při zemi bydlí. Neměl jsem peněz při sobě.

Předložky dva pády řídicí.

Čtvrtý a šestý pád řídí: *o, v, ve, na, po*; na př.: V oči se ti klaní, po straně tě haní. Kdo stojí o cizí, přichází o své. O kom jsi vypravoval? Vězeň žil čtyry dni o chlebě a vodě. Šlo mu o život. O to spravedlivě se rozdělte. Obyvatelé upadli v těžkou poddanost. Svou vinou přišel jsi v potupu. Herodes obléci dal Ježíše na potupu v bílé roucho královské. Dva dni dostal jsem na rozmyšlenou. Na den bude pěkně. Přepiš úlohu na čisto. Na Haně daří se výborně obilí. Vratislav II. pochován jest v kostele sv. Petra na Vyšehradě. Ta zeď jest na dvě cihly ztlouští. Až po pás šli jsme do vody. Po dvě noci měl jsem stejný sen. Plavili jsme se po moři. Po zimě následuje jaro. Veverka vylezla na strom a sedí na větvi. Pes jen v noci běhal po dvoře, ve dne byl na řetěze. Bí se v prsa!

Poznámky. Před slovy, jež s *v* začínají, mění se předložka *v* v *u*, na př.: u velikém množství, u vojště.

Předložka *po* pojila se v staré češtině též s 3. pádem, a dosud zachoval se 3. pád při jmenech přídavných, za číslovky užívaných: *po lidsku, po panskú, po královsku* atd. (§. 57.)

Čtvrtý a sedmý pád řídí: *mezi, nad, pod, před*; na př.: Nechoď mezi zlé tovaryšstvo. Mezi zlými nemůže býti trvalého přátelství. Pyšný nad jiného se vyvyšuje. Nad čím se rmoutíš? Země česká mnohou zvláštností, jako růže nad kvítí, vyniká. Nad hlavou mu visel meč. Smiluj se nade mnou, Bože, podle velikého milosrdenství svého. Ježíš trpěl pod pontským Pilatem. V létě sedáváme pod košatým kaštanem. Před bouří schovali jsme se pod střechu. Poslové byli před krále puštění. Postav hůl přede dveře.

Předložky tři pády řídící.

Druhý, čtvrtý a sedmý pád řídí: *s, za, na* př.: Za Libuše a Přemysla byla Praha založena. Posel za tmy vyšel z města. Slunce zašlo za horu. Hospodin potvrdil Davida za krále. Matka koupila kopu plátna za dvacet zlatých. Kdo se za svůj jazyk stydí, hoden potupy všech lidí. Za městem jest naše pole. Za hříchem potupa v patách běží. Nejsem s to, abych přání tvé splnil. Kdo s sebou není spokojen, nesnadno se světem spokojen bude. Vrabec sletěl se střechy. Nech psa s pokojem. Otec má obilí s potřebu. S Bohem začni v každé době, podaří se práce tobě. Jest mi s podivením, že se ti křivda stala. Z vody vystupují páry a tvoří mračna, s mračen padá déšť.

Poznámka. Předložka *s* pojí se s 2. pádem, znamená-li směr s hůry dolů, povrchně, jindy píše se v 2. pádu *z*, na př.: Spadl s koně, sklouzl se skály; běžel s kopce, shora, se strany, s předu. Prsten ze zlata; vyjel z lomu, zdola.

V 7. pádě značí *s* společenství a jest opak předložky *bez*; na př.: Bratr šel s otcem do města. Vojevůdce se vším vojskem táhl k pevnosti.

Úloha. V následujících větách postavte slova v závorkách do náležitých pádův!

Jablko nepadá daleko od (strom). Léku má ob (hodina) užívati. Po (kolena) musil se brodit v (sníh). Sklep jest z (kámen) vystavěn. Čeledín vyjel ze (dvůr). Bůh se smilovává

nad (hříšníci). Vojsko hnalo se za (nepřátelé). Sešel s (oči), sešel s (mysl). Mimo (matka) nebylo nikoho doma. Když Bůh s (my), kdo proti (my)? Skřivan vznesl se nad (dům) a dlouho nad (dům) poletuje. Vrána k (vrána) sedá, rovný rovného si hledá. Za (zdravý život) čiň dobře, po (smrt) času nebude. Za (město) jsou zahrady a vinice. Markrabství moravské leží mezi (Čechy, Slezsko, Uhry a Rakousy). Škola v (my) rodí blahý cit, vychovává z (dítky) dobrý lid. Hlubina mezi (dva vrchy) jest údolí. Plochy, nad (hladina mořská) ležící, slují vysočiny.

§. 59. Spojky.

Spojky jsou slova, jimiž buď jednotlivá slova neb věty spojujeme, na př.: Pes a kočka jsou domácí zvířata. Stromy lesní mají buď jehličí, nebo listí. Lháři se nevěří, byť i pravdu mluvil.

Dle významu rozdělují se spojky:

1. na souřadné a 2. podřadné.

Souřadné spojky jsou:

a) slučovací: *a, i, také, ba i, ano i, též, dále, nejen, at — at, i — i, netoliko — ale, ani — ani, buď — buď, dílem — dílem, netoliko — nýbrž, jak — tak, předně — za druhé, dále, konečně, naposledy, nejprvé, po prvé, jelikož — toliko, tu — tu, na to, brzo — brzo, totiž, a sice, a to, leč — leč a j.;*

b) odporovací: *ale, však, než, něbrž, přece, ne, ale ne, jinak, sice — ale, nicméně, naproti tomu, ne — však, naopak;*

c) příčinné: *neb, neboť, proto, pročez, ježto, tedy, následovně, tudíž a j.*

Spojky podřadné mohou býti spojkami:

a) místa a času: *kde, kdekoli, kam, kudy, odkud, potud; až, co, když, než, pokud, jak jen, sotva, dříve — než, jakmile, ledva atd.;*

b) způsobu: *čím — tím, podle toho, jak, rovně jako, než, pokudž, nežli, až jak;*

c) příčiny: *že, proto, protože, poněvadž, jelikož, ježto;*

- d) výminky: *li, jestli, jestliže, pakli, kdyby, edali;*
 e) připuštění: *ač, ačkoli, jakkoli, leč, třebaš, buďž,*
tak že;
 f) účelu: *by, aby, ať.*

(O užívání spojek viz §. 69. a 70.)

§. 60. Mezislovce.

Mezislovce čili citoslovce naznačují zvuky, jimiž pohnutí myslí na jevo dáváme aneb jakési zvuky napodobňujeme, jako: *ó! ach! aj! oho! ouve! ejhle! hola! hej! hejsa! hr! pst! paf! žbluňk!* atd.

Někdy slov i skrácených vět užívá se za mezislovce, na př.: *běda! bóhužel! vzhůru! pryč! nastojte! pro Bůh! na zdar! přísámbůh!* atd.

Část III.

Větoslovi.

§. 61. O větě vůbec a jejích hlavních částkách.

Věta jest slovy vyjádřená myšlénka. — V každé větě rozeznáváme: 1. osobu neb věc, o které se mluví, a ta slove ve větě *podmět*; 2. co o osobě neb věci se povídá, sluje *výrok* čili *přísudek*, na př.: *Sedím. Pes jest zvíře. Vítr věje. Žák jest pilný. Bratr jest řezbářem. Dům jest obílen.*

Ze všech částek řeči jediné časoslovo samo o sobě bývá větou, na př.: *Volám, píšeme, nekřičte, stárneš, sedni, svítá, šerí se* atd.

Podmět stává z pravidla v 1. pádě.

Je-li vyjádřen výrok záporným časoslovem „*nebyti*“, stává podmět v 2. pádě, na př.: *Chleba nebylo. Pána tu není. Vody nebude.*

Podmět osobný bývá při časoslovec obyčejně naznačen příponou a někdy klade se ještě zájmeno osobné za podmět pro důraz, na př.: Jdu; poslechni; hřmělo. Já volám a ne ty. Vy křičíte a ne my.

Podmět a výrok čili přísudek jsou hlavní částky věty.

Podmět vyjadřuje se nejvíce jménem podstatným, ale může jím býti též jméno přídavné, zájmeno, číslovka, časoslovo v neurčitém způsobu a kterékoli jiné slovo i hláska, na př.: Žák píše. Slunce svítí. Slepý nevidí. Já píši, ty počítáš. Naši vyhráli. Jeden předčítal, ostatní poslouchali. Nikdo není bez chyby. Slibovati a neplniti jest nepoctivé. Když jest spojka. Ejhle! jest citoslovce. N jest nosovka.

Výrok čili přísudek nejčastěji vyjadřuje se časoslovem, ale může též býti výrokem jméno podstatné, přídavné, zájmeno, číslovka i příslovka, a pak spojuje se výrok s podmětem sponou jest, jsou atd., na př.: Růže rozkvetla. Sníh padá. Malíř jest umělec. Žák jest pilný. Jinoch jest vesel. Bratr jest hodinářem. Ta kniha jest moje. Byl jsem první. Pole jest naše. Otec není doma. Dnes není krásně.

Pozn. Spona jest (je), jsou v minulém čase pravidelně se zamlčuje, kromě toho i v příslovích v přítomném čase často se vynechává. Ze spony záporné není jen ne spojuje se s tím slovem, jehož zápornost hlavně se týká, na př.: Mladost radost. Mladí ležáci staří žebráci. Jaké zasetí, taková žeň. Ne vše (místo: není vše) zlato, co se leskne a p.

Úloha 1. Podtrhněte v následujících větách podmět jednou a výrok dvakrát!

Strom roste. Voda jest tekutina. Káň táhne vůz. Meče břinkají. Hodiny bijí. Les šumí. Synů Jakubových bylo dvánácte. Sestra jest nemocna. Miluji svého přítele. Kdo užívá pily? Myslivec šel lesem. Rámě jest část těla. Sedíme na lavici. Jsem ve škole první. Žáci bývají tázáni. Dům se staví. Varujme se zlého! Onen muž je leniv. Tyto šaty jsou matčiny. Nelži! Pršelo. Trpěti jest hořko. Jak se máte? Jeden čte, druhý píše. Strýc jest truhlářem. Kuře je malé. To péro není moje. Učitel jest stár. Úhoř je ryba. Ty květiny jsou zahradníkovy. Ty's to učinil a ne já.

Úloha 2. Povězte o následujících podmínkách, co činí, jaké a co jsou, a k výrokům připište příhodné podmínky!

Otec, ryba, červ, slunce, řemeslník, růže, kolář, matka, pes, meč, zajíc, lev, železo, zedník, kněz, dítě, syn; oře, běží, nese, stojí, počítá, jest můj, kreslili, není pták, jest zvíře, kvete, je sestřina, lítají, jest smrtelný, hrál, schází mu, je čtvrtý.

§. 62. O způsobu výroku a shodě jeho s podmínkem.

Spůsob výroku jest:

1. *tvrdící* neb *jistící*, když o podmětu můžeme říci, co a jaký skutečně jest, aneb co skutečně činí, na př.: Jestřáb jest pták. Kůň jest silný. Pták zpívá. Tato kniha jest moje;

2. *záporný*, když o předmětu pravíme, co a jaký není a co nečiní, na př.: Duše neumírá. Zvíře rozumu nemá. Velryba není ryba. Nemrhej času! Co nechci, nečín!

3. *tázací*, když se tážeme, čím a jaký kdo jest anebo co činí, na př.: Jakému řemeslu se budeš učit? Proč jsi zameškal školu? Co děláme z brků? Jaký jest žák? Co dělá liška? Kterí ptáci jsou přelétaví?

4. *rozkazovací*, když někomu poroučíme, někoho napomínáme aneb k něčemu vybízíme, na př.: Chod' pilně do školy! Vyjděme si dnes do lesa! Cti otce svého i matku svou! Pravdu sobě mluvíme, dobře spolu budme;

5. *žádací*, když si přejeme, aby se něco stalo; na př.: Kéž bych byl zdrav! Kdyby lékař jen brzy přišel!

6. *vymiňovací*, když pravíme, že se něco za jistou výminkou děje, na př.: Kdyby nebylo přechovavače, nebylo by zloděje. Budeš-li ve škole pozorný, veliký užitek z učení mítí budeš.

Dle způsobu výroku rozeznáváme *věty jistící, záporné, tázací, rozkazovací, žádací a vymíňovací*.

Úloha. Napište vždy tři věty jistí, záporné, tázací, rozkazovací, žádací a vyjádřovací!

Výrok či **přisudek** shoduje se s podmětem následovně:

1. Časoslovo jakožto výrok shoduje se s podmětem v *osobě* a *čísle*, v časech s přičestím složených i v *rodě*; na př.: Voda hučí. Chlapci šli do školy. Děti plakaly. Dva stromy v zahradě uschly. Okna řinčela. Zástupové šli za Ježíšem. Vojáci bojovali. Hříchové mohou nám býti odpuštěni. Hříchy byly mu odpuštěny. Přítel mne navštívil. Dívky vily věnce.

2. Vyjadřuje-li se výrok jménem přídavným, přisvojovacím a ukazovacím zájmenem nebo číslovkou, srovnává se s podmětem v *čísle*, *rodu* a *pádě*; na př.: Otec **jest** zdrav. Bratr **jest** nemocen. Deera **jest** pracovitá. Štětí **jest** vrtkavé. Zrno **jest** čerstvé a měkké. Žáci **byli** pilní. Řemeslník **jest** spůsobilý. Tento klobouk **jest** můj. Ty **vždy** jsi tentýž. Bratr **byl** zde první, já druhý.

3. Je-li výrokem jméno podstatné, srovnává se s podmětem v *čísle*, je-li jménem osobním, též v *rodě*, ale *ne vždy* v *pádě*; na př.: Tygr **jest** dravec. Bratr **bude** knězem. Bůh **jest** dárcem všeho dobra. Libuše **byla** kněžna. Strýc můj **jest** učitelem. Král Cyrus **byl** zakladatelem říše perské.

4. Je-li podmětem neurčitá číslovka, základné číslovky od 5 do tisíce, pak číslovky druhové středního rodu, **stojí** výrok v 3. osobě jedn. čísla, na př.: Mnoho nás **nebylo**. Několik jich **scházelo**. Deset tisíc vojska v bitvě **padlo**. Dvě dítek **zemřelo**.

Poznámky. Při shodě výroku s podmětem má mužský rod přednost před ženským, ženský před středním; na př.: Chlapci i holky **byli** ve škole. Děvečky a děvčata **šly** do kostela.

Vykajíce někomu, necháváme výrok, sklonitelnou částkou řeči **vyslovený**, v čísle jednotném; na př.: Vy **jste** velmi laskaví. **Zavděčil** jste se mi. **Ráčil** jste nás navštívití.

Úkol. Napište pět vět, v nichž výrok vyjádřen jest časoslovnem, a deset vět, v nichž výrokem jsou též jiné částky řeči!

§. 63. Rozdělení vět.

Dle toho, kolik myšlenek ve větě jest obsaženo, rozeznáváme věty *jednoduché* a *složené*; na př.: Pes jest věrné zvíře. Matka šije. Nejlepší věc škodivá, když se jí zle užívá. Stojíš-li, hleď, abys nepadl.

§. 64. I. Jednoduchá věta.

Jednoduchá věta jest buď *holá* neb *rozvinutá*.

Věta, v níž jest toliko podmět a výrok, slove *holá* čili *prostá*; na př.: Strom roste. Hvězdy se třpytí. Žák píše. Železo jest užitečné. Hrad byl sbořen.

Má-li věta kromě podmětu a výroku ještě jiné částky, sluje *rozvinutá* nebo *rozšířená*; na př.: Strom v naší zahradě bujně roste. Hvězdy na obloze nebeské v noci krásně se třpytí. Žák píše doma úlohu. V nekonečném prostoru světa nalézá se nescíslné množství těles nebeských.

Holá věta dá se rozšířiti: 1. *přívlastkem*, 2. *doplňkem* čili *předmětem* a 3. *příslovkovým určením*, kteréžto členy věty *vedlejšími* slují.

§. 65. 1. Přívlastek.

Přívlastkem nazýváme slova, jimiž se podstatná jména zevrubněji určují. Přívlastek buď stojí v témž pádě jako jméno jím určené, aneb v jiném, nežli toto. V prvním případě zove se přívlastek *souřadným*, v druhém případě *podřadným*; na př.: *Bratrův* klobouk jest černý. Klobouk *bratra mého* jest černý.

Souřadným přívlastkem bývají, vyjma zájmena osobná a vztažná, všecka sklonitelná slova, jež s určitými jmény v pádu, rodu a čísle se shodují.

Podřadný přívlastek záleží nejčastěji v 2. pádě, řídčeji v jiných pádech.

Poznámka. Má-li souřadný přívlastek, vyslovený jménem podstatným i jinými ještě slovy, před sebou i za sebou čárku,

slove *přístarkem* (apposicí). Není-li podstatné jméno jakožto přívlastek od jména určeného čárkou odděleno, zove se *přídavkem*; na př.: *Jordán, hlavní řeka palestinská*, vzniká v pohorí libanonském. Ježíš Kristus, náš *spasitel*, umřel na kříži. *Krok, vřelý starosta lidu slovanského*, měl tři dcery. *Pán Bůh* jest všemohoucí. *Hrabě Vratislav* sepsal paměti o svých cestách na východě.

Cvičení.

Věrný přítel jest *pravý poklad*. *Strýcova zahrada* jest *veliká*. *Můj mladší bratr* zemřel. *Tato kniha* mně *nenáleží*. *Dva záci* byli *potrestáni*. *První křesťanský kníže český* byl *Bořivoj*. *Básně Jablonského* jsou *krásné*. *Sněžka* jest *nejvyšším vrcholem Krkonoš*. *Hra v karty mnohého člověka* zavedla. *Matka koupila mi šátek na krk*. *Láska k Bohu a bližnímu* jest *základem křesťanství*. *Onen dům vedle cesty* náleží *strýcovi*. *Pole nad stodolou* jest *velmi úrodné*. *V létě* jest *pobyt na venkově* velmi *příjemný*. *Cesta přes vrch* jest *neschůdná*. *Ztratil se nám klíč od vrat*. *Koruna svatováclavská* jest *s nejčistšího arabského zlata*. *Hra na vojáky* se mi *líbí*. *Vltava, hlavní řeka česká*, *vpadá do Labe*.

Úloha. Určete, jakého druhu přívlastky nacházejí se v předcházejících větách!

Druhý pád jakožto přívlastek podřadný může býti dle výzvuazu rozdílný:

a) *Přisvojovací* 2. pád znamená osobu neb věc, od které něco pochází anebo které něco náleží; na př.: *Dům otce mého* jest *nový*. *Pozoroval jsi rychlost blesku?* *Rachot bouře* jest *děsný*. *Na vrchole Sněžky* stojí *kaplička*. *Tělo* jest *příbytek duše*. *Ten statek* jest *jejich*.

Místo tohoto 2. pádu užívá se zhusta jmen přídavných; na př.: *Řeč utrhačova* jest *zlomyslná*. *Jungmannův* slovník skládá se ze čtyř *velikých* *dílův*. *Sestrin* stroj šicí jest *nový*. *Ludmilino* sídlo byl *hrad Tetín*. *Chlapec* shodil *vlastovčí* *hnízdo*. *Na vrcholcích alpských* leží *věčný snh*.

b) *Rozdělovací* 2. pád přichází po jmenech podstatných znamenajících *míru, váhu, počet, množství*,

po číslovkách od *pěti* začínaje, po zájmenech *co, něco, nic* a po přídavných jmenech ve srovnateli a svrchovateli, na př.: Máme pět *myslův*. Kopa *plátna* má šedesát *loket* (loktů). Mnoho *hluku*, málo *vlny*. Kup půl *libry cukru* a čtyry *loty kávy*. Kolik je ti *let*? V kostele bylo málo *lidí*. Co jest *nového*? Něco *ta-kového* jest neslýcháno. V oule je plno *včel*. Václav jest ze *všech žáků* nejpilnější. Polovici *jmění svého* promarnil. Kolik *hlav*, tolik *myslů*. Přines mi kousek *chleba*. Největší z *čtvernožců* jest slon.

c) Druhým pádem *jakosti* opisujeme osoby a věci, když přívlastek složen jest z podstatného jména, k němuž některé jiné sklonitelné slovo jest přidáno; na př.: Král Václav byl *jarého ducha*. Člověk *sešlého věku* má slabou paměť. Karel jest mladík *příjemného vzezření* a *krásné postavy*. Oba byli *jedné vůle*. V zahradách jsou květiny *podivuhodné rozmanitosti*. Stůl pokryt jest kobercem *barvy nachové*. Květ na jabloni jest *barvy růžové*.

d) Druhý pád *doplňovací* stává za podstatnými jmény, odvozenými od časoslov předmětných; na př.: Mnoho-li jsi platil od ušití *kabátu*? Varuj se pití *líhových nápojů*. Lámání *kamene* jest obtížné atd.

Úloha 1. Vyhledejte z čítanky (čl. . .) přívlastky, a je-li přívlastek vyjádřen podstatným jménem v 2. pádě, určete, jakého jest významu!

Úloha. Následující věty doplňte přívlastky!

Lev jest — zvíře. Žák — bývá chválen. Moře jest — síla —. Rodiče jsou — dobrodinci. Libuše byla — dcera —. Zajíc jest zvíře —. Váně — jest příjemná. Pijeme vodu —. Koupil jsem pět loket —. Prsten — jest drahý. Děti — jsou radostí —. Bůh jest stvořitel —. Dal jsem žebrákovi skyvu —. Slově — málo kdo věří. Labe jest — řeka —. Bratr nosí kalhoty do — Šaty — jsou hedvábné. — kabát jest nový. Šátek okolo — jest vlněný. Nic — neučinil. Dvě — zemřelo. Ztratil jsem klíč od —. Vlaštovka jest pták —. Ke schůzi sešlo se mnoho —. Cesta do — jest neschůdná. Množství — sedělo na stromě. V kostele našem visí lampa z —. Hrob — v chrámě svato-vítském v Praze je ze —.

§. 66. 2. Doplněk čili předmět.

Doplněk nebo *předmět* jest ona částka věty, na niž činnost podnětu se vztahuje a která pojem výroku doplňuje. Časoslova a přídavná jména, která předmětu čili doplňku nějakého potřebují, nazývají se *předmětnými* a mohou doplněk míti u sebe v 2., 3., 4., 6. neb 7. pádu. Jinak říkáme, že předmětná časoslova *řídí* jeden neb více pádův.

Cvičení.

Nedbalý žák lenosti se odřekl. Přemysl Otakar vladařství české rozšířil. Žáci učí se ve škole mnohým užitečným věcem. Šetř si zdraví svého. Spravedlivý člověk jest Bohu milý. Voda žene mlýny a lodi. Staří Slované byli orby, řemesel a obchodu milovní. Kočka jest rysovi podobna. Pracovitě dceři práce se daří. Dobrých naučení máme býti vždy pamětlivi. Náhodou miuli jsme se cesty. Lakomec touží vždy po penězích. Zlosyn jest těžkými přestupky vinen. Bourec morušovým listím se živi. Nechtěj ve zlém se kochati. Dítě za chybu se stydí. Provinilec za milost prosil. Dítka, buďte rodičů svých poslušny! Jsem svou nevinností jist. Zapřísahal se živým Bohem. Strýc vede obchod se dřívím. Horalé umírali hladu. Bůh zkouší své věrné. Pochlebnika se vystříhej. Věc ta nás tajna nebyla. Divili jsme se krásám přírody.

Úloha. Vyhledejte v předcházejících větách všecka předmětná časoslova a jména přídavná, a udejte, v kterých pádech stojí jejich doplňky!

a) Druhý pád.

a) *Druhý pád* řídí *předmětná časoslova*, znamenající *nepříjemně pohnutí myslí, vzdalování, pozbytvání, požívání*; všecka časoslova *záporná* a některá složená s předložkami *do, na*, znamenají-li dosažení něčeho tím působením, jaké mimo složení označují: báti se, děsiti se, hroziti se, lekat se, strachovati se, štítiti se, hanbiti se, stydět se, káti se, želeti, litovati, závidět, pykati;

ujíti, vzdalovati se, odřící se, zdržovati se, chrániti se, varovati se, spustiti se, pozbývati; šetřiti, potřebovati, užiti, požívati, zmocniti se; žádati, hledati, hleděti, držeti se atd. Nechati, nesmíti, neznati, nenáviděti atd. Dočekati se, dodělati se, dojíti, dopustiti, dovolati se, dověděti se, dovtípiti se, dosáhnouti, dožiti se, nadíti se, najísti se, nabyti, nabrati, natrhati a p.;

b) *jména přídatná*: bedliv, blízký, daleký, hoden, chtivý, milovný, mocen, pilen, plný, poslušný, povědom, prázdný, prostý, sytý, šetrný, tajný, účasten, vděčen, žádostiv a j.

Poznámky. U některých časoslov přechodných klade se místo 4. pádu *druhý* pád, když působení podmětu vztahuje se jen k *jisté části předmětu*; na př.: Natrhala vonného kvítí. Báh dal zuby, Báh dá i chleba. Koupil si tabáku. Pojedli chleba a vína se napili. Služka vodu nosí a vody přinese. Přidal mu jablek, přibral si dělníka, přimísil mouky, přilil oleje, vína, dostal chleba, vína; avšak: žák dostal (obdržel) dobré vysvědčení.

Poslouchati (= slyšeti) pojí se s 4. pádem, na př.: Posloucháme hudbu, zpěv; *poslouchati* (= poslušen býti) pojí se s 2. pádem. Zbusta klade se osoba do 4. pádu, věc do 2. pádu, na př.: Poslechni matku, otce, mé rady atd.

Prositi, žádati má tyto vazby: a) něčeho od někoho, b) někoho o něco, za něco.

Ptáti se, tázati se někoho (2. pád) něco (4. pád), na něco, o něčem.

Styděti (= ostýchati se) s 2. pádem má též vazbu: styděti se za něco.

Tajiti něčeho i něco; *tajiti se* s něčím i v něčem.

Ujíti váže se vedle 2. pádu též s 3. pádem: ujíti hanby i hanbě.

Vděčen býti něčeho i za něco.

Cvičení.

S ohněm nehraj, chceš-li ujíti škody. Kdo zlého se odřká, nikoho se neleká. Kdo je v neštěstí, všickni se ho štítí. Kdo se Boha nebojí, ten se lidí nestydí. Jednej spravedlivě a nikoho se neboj. Hříšník lituje svých hříchů. Prostě-li žiješ, sta let dožiješ. Chop se práce. Dítě nechtělo hořkého léku užívati. Saul nenáviděl Davida. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče.

Krokodil v noci ve vodě bývá a ve dne na zemi pastvy hledá. Dobroty může i přibytí i ubytí. Hledejte království božího a spravedlnosti jeho. Vad, které se nás v mladosti přichytily, i po mnohém odučování zbyti nemůžeme. Času šetřiti za největší prozřetelnost se pokládá. Čeho se nemohl dohroziti, doprosil se. Do sklepa nateklo vody. Nazvali si hostí. Kdo chce užiti sladkého, musí okusiti kyselého. Toho jsem žádal. Pravdě netřeba mnohých dokladův. Posel zbloudil, nebo nebyl cesty povědom. Nebuď tebe tajno, že tě očekává odpovědnost. Buď otce svého poslušen a dobroty jeho vděčen. Nemocný *nic* nejedl ani nepil. Pravdomluvnosti napřed pilen buď. Budeme toho vždycky vděčni. Buďte vždy pamětlivi dobrodiní, jež vám rodiče prokazují.

b) Třetí pád.

Třetí pád řídí:

a) *časoslova*: brániti se, diviti se, obdivovati se, klaněti se, láti, líbiti se, hověti, modliti se, protiviti se, rovnati se, rouhati se, učiti se, smáti se, slušeti, rozuměti, sloužiti, náležeti, patřiti, ublížiti, těšiti se, zvykati, přivykati; pak neosobně užívaná časoslova: zdá se, sní se, daří se, vede se, vidí se a p.;

b) *jména přídavná*: libý, milý, milostiv, možný, nebezpečný, odporný, platný, podoben, prospěšný, protivný, rád, škodný, užitečný, vzácný, věrný, známý, zvyklý a j.

Poznámky. Časoslovo *býti* s 3. pádem znamená tolik co *míti*, na př.: Janovi jest deset let. Je tomu už mnoho roků.

Dohlížeti, přihlížeti k někomu, k něčemu, *ne* na něco.

Náležeti, patřiti, podobati se, podoben a j. pojí se buď s pouhým 3. pádem, buď s předložkou *k*.

Kukuřice náleží k rostlinám obilním. Není sobě ani podoben. K bolehlavu podobají se rozpuk a kozípysk.

Radovati se, těšiti se pojí se vedle 3. pádu i s 2. pádem s předložkou *z*: *z* něčeho; též se 7. pádem: něčím, nad něčím.

Obcovati něčemu = přítomnu býti něčemu.

Znáti se k něčemu.

Žehnati někomu, něco (= světiti), *žehnati se s* někým (= loučiti se), něčím (sv. křížem).

Cvičení.

Bůh pyšným se protiví a pokorným dává milost. Dostál jsi danému slovu? Statek náleží knížeti. Bohatství lakomci neprospívá. Chám posmíval se otci svému. Oběť Abelova líbila se Bohu. Unavený pocestný hověl sobě pod stromem. Pánu Bohu se klaněti a jemu samému sloužiti budeš. Vašemu synovi sluší vojenský kabát. V 13. století hrozilo celé Evropě veliké nebezpečí od Tatarů. Nechtěl jsem ti ani jediným slovem ublížiti. Stříbro náleží se zlatem a platinou k drahým kovům. Každý rozuměj tomu, čemu se ve škole učíte. Uděluj rád nuznému, Bůh ti odplatí. Bratrovi bylo 20 let, když odvedli ho na vojnu. Příteli, buď mi vítán! Zdá se mi, že otec tvůj dlouho živ nebude. Bůh budiž nám milostiv! Onen muž podoben jest mému bratrovi. Příkré světlo jest zraku škodlivé. Dar tvůj byl mně milý. Jsem tomu rád, že jsi opět zdrav. Bezbožným často dobře se vede. Bohuslavovi jest dvanácte roků. Živočichové jsou lidem užiteční. Kázeň mládeži jest prospěšná. Záněmu nic dlužen nejsem.

Úkol. Napište 10 vět, v nichž byla by časoslova a přídavná jména předmětná, 3. pád řídicí!

c) Čtvrtý pád.

Čtvrtý pád řídí:

a) všecka časoslova *přechodná*, jako: bítí, česati, dusiti, honiti, chytati, chváliti, kliditi, konati, získati, krotiti, lámati, milovati, nésti, ohnouti, postřeliti, pustošiti, rušiti, spatřiti, spojití, šáliti, škubati, trápití, trýzniti, umyti, uhasiti, velebiti, vykoupiti, zatknouti, živiti, nalézti atd.

b) Z *nepřechodných* následující: boleti, hnísti, mrzeti, svědětí, svrbětí, zábstí a p.

Cvičení.

Sv. Václav navštěvoval často města říše své. Jaroslav ze Šternberka porazil Tatary u Olomouce. Mozek vyplňuje dutinu lební. Bednář pobijí sudy. Bulhaří

přijali křest dle příkladu knížete svého Borisa. Pes ovčácký hlídá ovce. Chroust sežírá listí stromův. Kuna a tchoř dává kuřata. Spartané již v mládí uvykli snášení práce a obtíže. Kníže moravský Svatopluk rozdělil říši svou na tři části. Slunce osvětluje naši zemi. Na obloze spatřujeme někdy vlasatice. Kupec vážil zboží. Vojínové snášeli v zajetí mnohá protivenství. Bezbožníka hněte zlé svědomí. Ctnost člověka šlechtí. Vášně člověka oslepují. Zebe mě v nohy. Bratra noha brněla. Matku často hlava bolí.

Poznámka. Slova *co* a *nic* stávají i po záporném časoslově v 4. pádě; druhý pád klade se, spočívá-li na nich důraz; na př.: Nemocná sestra nic nejl. Co nechceš, aby ti jiní lidé činili, nečin i ty jiným. Praničeho jsem neviděl.

Úkol. Převeďte věty, v nichž nacházejí se přechodná časoslova, v rod trpný!

d) Šestý pád.

Šestý pád s předložkami *na*, *o*, *po*, *v* řídí:

a) časoslova: bažiti, dychtiti, toužiti, kochati se, přestati, záležeti a j.; na př.: Kdo si mála neváží, po mnohu ať nebaží. Člověk dychtí po světské slávě. Julius César příliš dychtil po slávě. Kdo na mále přestává, snáze ukojí své žádosti. Na čem se zastavuješ?

e) Sedmý pád.

Sedmý pád řídí:

a) časoslova: hnouti, hýbati, lomcovati, praštiti, mrštiti, trásti, trhnouti; pohrdati, páchnouti, voněti, vládnouti, zaměstnávat se, honositi se, chlubit se, řídit se, spravovati se, prospívati, vynikati, chvástati se, oplývati atd.;

b) přídavná jména: bezpečen (i před někým), jist (i 2. p.), vinen (i 2. pád), bohat (i na s 4. pádem).

Poznámky. *Panovati*, *vládnouti* řídí 7. pád bez *i* s předložkou *nad*: *Vládnouti* někým, něčím, *nad* někým, *nad* něčím.

Prospívati něčím i v něčem.

Roznemoci se nějakou nemocí (spálou, horečkou); též *na nějakou nemoc*.

Sdělit se, sdělovat se s někým něčím, o něco.

Vynikati (slynouti), *předčiti* něčím nad někoho; *předčiti* někoho něčím.

Cvičení.

Římané vynikali nejen válečnou slávou, ale i vzdělaností. Mouka zapáchá stuchlinou. Pýcha peklem dýchá. Dítě ve spaní sebou trhá. Slyš otce svého a nepohrdej matkou svou! Přemysl Otakar vládl všemi zeměmi od Baltického až k Jaderskému moři. Kdo štěstím se nadýmá a neštěstím srdce trátí, bázlivý jest. Voják máchal praporem na ztečených hradbách. Zimnice jím lomcovala. Člověk marnivý chlubí se svým bohatstvím. Otec třásl stromem a děti sbíraly hrušky. Bratr zanáší se nyní překládáním některých polských básní. Země obilím a vínem oplývá. Bůh štěstím vládne. Země jest hornictvím bohata. Nebyl jist životem svým. Nezdárný syn byl vinen smrtí otcovou.

f) Časoslova dva pády řídící.

Některá časoslova doplňují se *dvěma pády*, 3. neb 4. pádem osoby a 4., 2., 3. a 7. pádem věci.

Někomu něco: dáti, koupiti, obětovati, věnovati, odpustiti, oznámiti, raditi, slíbiti, svěřiti, připověděti, vyříditi a j.

Někoho něčeho: sprostiti, zbaviti, zhostiti, rozhrěšiti, zhojiti, chrániti, odloučiti, očistiti atd.

Osvoboditi někoho *od* něčeho; viniti, obviniti někoho *s* něčeho.

Někoho něčemu: učiti, naučiti, odučiti, přiučiti a pod.

Někoho (něco) něčím: učiniti, dělati, jmenovati, zváti, nazývati, obdařiti, naphiti, podělití, nakrmiti, ubezpečiti, posypati, ujistiti, namazati, obehnati, okrášlití, ustanoviti, zaopatřiti a j.

Dva 4. pády (osoby a ceny) mají časoslova: státi, ceniti, vyceniti; na př.: Nový kabát stál mne dvacet čtyry zlaté. Sousedovo pole vycenili na šest set zlatých.

Cvičení.

Tři mudrci od východu obětovali narozenému Spasiteli dary. Libuše pojala Přemysla za manžela. Bůh dává nám vše, čeho potřebujeme. Ujec učí bratra hudbě. List tvůj zbavil mne vši pochybnosti. Rybník byl z jara vodou napuštěn. Nil činí Egypt úrodným. Zemřelý obmyslil v závěti chudobince štědrým odkazem. Sv. Ludmila učila sv. Václava víře Kristově. Čechové zvali krále svého Karla IV. otcem vlasti. Lva zoveme králem zvířat. Věnuj mi svou důvěru a vždycky ti budu přítelem. Vědomost činí slabého mocným. Odnechtálo se mi svárů. Měj mne omluvena. Tato kniha stojí mne dva zlaté. Žádnému jsem nic neřekl. Spasitel nás všeho hříchu sprostil. Ohně a povodně uchovej nás pane! Přeješ mu toho i mně? Kdo jiným mnoho slibuje, málo obyčejně plnívá.

Úloha 1. Podtrhněte v předcházejících větách veškeré doplňky!

Úloha 2. Doplňte následující věty!

Každý dělník hoden jest (mzda). Pilní záci hodni jsou (pochvala). Nedbalý hospodář nadělal (dluh). Hříšník želel (hřích). Čechové jsou národ (hudba) milovný. Bůh stvořil —. Starej se o — (věc vlastní) a ne — (cizí). Nepřítel stihá tě (zlé). Varuj se (zlé spolky). Nepohrdej (bližní). Ježíš prospíval (věk a moudrost). Vojínové byli jisti (vítězství). Budeš jednou pykati (chyba). Poudravy jsou škodny (osení). V úkolu svém máš plno (chyba). Slon dosahuje (výška) 12 stop. Otec koupil (dcera) klohouk. Sluha byl poslušen (rozkaz). Poklady neprospějí (bezbožnost). Mnohý neváží si (mladý věk). Střídmě požívej (pokrm a nápoj). Pyšný o (—) mnoho myslí a (jiný) pohrdá. Divíme se (umělec). Bůh obdařil (člověk, rozum a svobodná vůle). Mám tě za (přítel). Divili jsme se jeho (dávtipnost). Nalej do sklenice (voda). Havíři dobyli (zlato a stříbro). Stromy jsou z jara plny (květ).

§. 67. 3. Příslovkové určení.

Příslovkové určení jest ona částka věty, již vyjadřujeme *místo*, *čas*, *spůsob* neb *příčinu* činnosti. Vyslovuje se buď příslovkami aneb podstatnými jmeny bez i s předložkami; na př.:

a) *Určení místa a směru* na otázky: *kde?* *kam?* *odkud?* *kamdy?* Bůh jest všudy přítomen. Ježíš vstoupil na nebesa. Jan Amos Komenský narodil se v Uherském Brodě na Moravě. Všady dobře, doma nejlíp. Řeka teče krásným údolím. U brány bylo mnoho vojska pobito. Ve Švýcarsku jsou vysoké hory. Kráčeli jsme přes veliké hory hustými lesy. Pod hradem pražským rozprostírá se Malá strana. Chodil světem. Sňal prsten s ruky své. Stáli po kraj lesa. Schoval se pod most. Otec vrátí se dnes z Prahy domů. Labe vzniká na Krkonoších pod vrchem Velké Kolo nazvaným. Zajíc běžel s kopce. Za řekou jsou úrodné vinice. Šli jsme procházkou za město. Zrádce vlasti byl ze země vypovězen. Dnes nesmíš nikam jíti. Rolník vzl obilí na trh. Kniha ležela na vrchu.

b) *Určení času* na otázku *kdy?* *jak dávno?* *jak dlouho?* S večera, v poledne, z rána budiž Bohu chvála vzdána. Měsíc v noci svítí. Na podzim stromy okopáváme. List podepsán jest v úterý po sv. Jakubu. O vánocích bývá tuhá zima. Ježíš třetího dne vstal z mrtvých. Po dvě stě let byl národ český v porobě. Sestra nemocnou matku dnem i nocí ošetřovala. Bratr tři léta pracoval ve Vídni. Léta 1306. vymřel po meči rod Přemyslovcův. Před devadesáti lety nebylo ještě železnic. Po celý den vál silný vítr. Oheň vypukl v půl noci. Již přes rok nebyl jsem ve své otčině. Časem ukazují se na nebi vlasatice (komety). S neděle vás navštívím. Do desíti hodin večer čítám. Známe se spolu od osmi let. Před východem slunce stoupali jsme na Sněžku. Otec skončil v noci kolem dvanácté hodiny. Za týden práci svou ukončím. Po dnešní den jest mi dlužen.

c) *Určení způsobu* na otázky: *jak?* *kterak?* *kolik?* *kolikrát?* *po kolik?* *zač?* Žák se učí pilně. Bůh darů

svých divně rozdává. Učinil to z dobré vůle. Sněžka jest 5000 stop vysoká. Milovati máme Pána Boha nade všecko. Vězeň žije o vodě a chlebě. Bratr mluví dobře česky i německy. Dvakráte za týden navštěvuji svého přítele. Host jeden za druhým odchází. Dvakrát měř, jednou řež. Buď střídme živ! Město leho popelem. Pražský kamenný most jest 862 lokte dlouhý. Mluv nahlas! Nazpět půjdeme pěšky. Povím to stručně. Dítě po hlavě spadlo se schodů. Žák odřískal úlohu svou doslovně. Dělníci dostali po čtyřiceti krejcařích. Vojsko nepřátelské bylo na hlavu poraženo. Studně sousedova jest třicet stop zhloubí. Žádný bez práce nejlí koláče. Jsi dlužen patnáct zlatých za knihy. Kůže na červeno jest barvena. Dobré svědomí za tisíc svědků stojí. Co jest život vezdejší proti věčnosti? Komenský jest rodem Moravan. Jezdec tryskem uháněl. Bůh se nemění jako my.

d) *Určení příčiny, účelu, nástroje, prostředku a látky na otázky: proč? nač? k čemu? kým? čím? od koho? z čeho?* Chlapec byl pro vzdorovitost trestán. Lítostí nemohl promluvit. Kain ze závisti zabil Abela. První křesťané byli pro víru mučeni. Střídmostí zdraví si zachováš. Bratr od velikého namáhání se rozstнал. Lidé jsou stvořeni ku práci. Spasitel z lásky k člověčenstvu umřel na kříži. Učenníci k rozkazu Ježíšovu rozestřeli síť. Mlčením nejdál dojdeš. Ze železa vyrábějí se rozmanité stroje. Ze zlata, stříbra a mědi razí se peníze. Umění kněhtiskařské bylo Janem Gutenbergem (nebo od Jana Gutenberga) nalezeno. Láska z Boha jest. Učiň mi to k vůli. Krok na radu lechů volen jest za knížete. Ve válce po heslu se svoji poznají. Za vlast obětoval statek i život svůj. Jak často jazykem svým bližnímu jsi uškodil! Pro svár a neshodu tratí lidé svobodu.

Úloha 1. Vyhledejte v předcházejících větách příslovková určení!

Úloha 2. Napište 15 vět, v nichž byly by všechny druhy příslovkového určení!

§. 68. Slovosled.

Pořádek, kterým jednotlivé částky věty za sebou jdou, sluje *slovosled*.

1. Slovosled nazývá se *obyčejným* čili *přirozeným*, stojí-li podmět na prvním, výrok na druhém místě a předmět obyčejně po slově, od něhož řízen jest; na př.: Matka stříhá plátno. Rytíř máchal kopím. Dítě se leklo psa. Naši obešli nepřítele.

Vysloví-li se výrok podstatným a přídavným jménem, číslovkou neb přisvojovacím zájmenem, stává obyčejně na posledním místě a spona mezi podmětem a výrokem; na př.: Tuleni jsou ssavci. Olovo jest těžké. My jsme čtyři. Kniha jest má.

Přívlastek neodděluje se od jména, k němuž náleží; na př.: Upřímná tvář vzbuzuje důvěru. Mořská voda jest slaná. Slovo Boží jest štít víry. Koš jest pták zpěvavý. Hospodář koupil secí stroj. Dva stromy uschly. Můj kabát jest nový. Váš dům má dvě poschodí. Čtyři umělcové udělali nákresy pro české divadlo národní. Obchodník utržil mnoho peněz. Prudkost vášní se nesrovnává se zdravým úsudkem. Důvěra v Boha posilňuje trpěcího. Dekametr má deset metrův. Decimetr jest desátý díl metru.

Příslovkové určení klade se před i za jméno určené; na př.: Vojsko útokem hnalo na nepřítele. Někteří motýlové létají ve dne, jiní v noci. Páry vystupují vzhůru, mlha padá dolů. Skřivánek nízko žive, ale vysoko Boha chválí. Vlaštovka lapá hmyz letmo.

2. Slovosled sluje *mimorádným*, *umělým*, jestli odchylíme se od přirozeného pořádku a v popředí postavíme onu část věty, na niž mluvící důraz klade; na př.: Nás se věc ta týkala. Třikráte myslivec střílel po jestřábovi. Pro zisk často člověk dává se v nebezpečí. Zítřka bratr domů se vrátí.

§. 69. II. Složená věta.

Dvě neb více jednoduchých vět, v jeden celek spojených, nazýváme *větou složenou*; na př.: Jistě ten

blažený bývá, naději kdo v Boha mívá. Ta strana obzoru, kde slunce z rána vidíme vycházeti, slove východ. Země naše jest veliká koule, která řízením Božím v prostore světa se vznáší bez všeliké podpory.

V složené větě mohou míti jednoduché věty samy o sobě smysl, mohou vedle sebe nezávisle státi a slují pak *samostatnými větami*; na př.: My píšeme, vy počítáte. Člověk míní, Pán Bůh mění. Mír staví, svár boří. Noc pominula a den nastal.

Věta, jež sama o sobě nemá smyslu a teprv s *hlavní* větou úplnou myšlenku vyslovuje, slove *vedlejší*; na př.: Jak si kdo ustele, tak si lehne. Dítě, které rodičů svých poslouchá, chvály hodno jest. Na černo sám sebe maluješ, jestli na jiné rád žaluješ.

Věta, skládající se ze samých samostatných (hlavních) vět, slove *souřadně složená*.

Složena-li jest věta z hlavních a vedlejších vět, nazývá se *podřadně složená* čili *souvěť*.

§. 70. Souřadně složená věta.

Ve větě souřadně složené mohou jednotlivé věty buď prostě vedle sebe státi aneb bývají sloučeny *spojkami souřadnými* (slučovacími, rozlučovacími, odporovacími, příčinnými).

Věty souřadně složené jsou:

1. *Slučovací*, když smysl první věty druhou dále se rozšiřuje; na př.: Čiňme od Boha počátek, a dobrý bude pořádek. Učitel předříkává, žáci píší: Mocnější jsou příklady než slova; úplněji též poučuje se skutkem než hlasem. Ptáci hubí škodlivý hmyz; mimo to obveselují nás svým zpěvem. Moudrého ani štěstí nepovznáší, aniž ho neštěstí sklíčuje. Chraň se netoliko hříchu, ale i příležitosti k němu se varuj. Ovoce česá se se stromův a požívá se buď syrové nebo se suší.

2. *Odporovací*, v nichž myšlenka jedné věty odporuje myšlence druhé věty; na př.: Učiti se cizím jazykům dobré jest; než mateřský dlužno nejdřív uměti.

Příroda jest kniha, obsahující v sobě slovo Boží; ale řeč knihy té není každému přístupnou a srozumitelnou. Hleď si chleba vydělati; sic jej musíš vyžebrati. Ssavci všickni mají hlas, ale mluvití může jen člověk. Ke každému měj se přívětivě a ochotně; ale s dobrými toliko obcuj. Všickni mlčeli, jenom já mluvil. Nestřídmost kazí zdraví; a přece mnozí se jí oddávají. I zlí uzavírají přátelství; avšak přátelství jejich trvá jen na čas. Litera zabijí, ale duch oživuje.

3. *Příčinné*, když druhou větou důvod, příčina neb výsledek první věty se vyjadřuje; na př.: Varuj se zlého tovaryšstva; porušujet mravy. Neboj se, nebo já jsem s tebou. Smrt jest nejista; proto stále máme býti na ni připraveni. Zdraví jest největší dar Boží; pročež si ho co nejvíce šetřme. Střídmost jest nejbezpečnější ochrana zdraví; proto žádostí svých na uzdě držte. V mírných pásech padají paprsky sluneční méně příkrě; proto jest zde méně horko. Vodní ptáci mají krátké, daleko na zad postavené nohy; proto jest jejich chůze kolébavá. Chraň se rozkoši, neboť při vchodu k ní leží smrt. Vzdělanost jest největší ozdoba člověka: protož se oddej, synu milý, vědám s největší pílí.

Úloha 1. K následujícím větám připojte buď slučovací, buď odporovací neb příčinné věty!

Přijdu dnes k vám a —. Čtvernohá zvířata slouží člověku při práci a mimo to —. Ve škole musíš býti pilný a pozorný, sice —. Pochlebník líbezně mluví, ale —. Dobré děti působí rodičům radost; ale —. Země naše jako by se nepohybovala; ale přece —. Dělník obdržel spravedlivou mzdu; pročež —. Varuj se zahálky, nebo —. V některých krajinách jest nedostatek dříví k palivu; proto —. V dílnách vykonávala se dříve všecka práce rukou lidskou, ale nyní —. Bohatství není samo o sobě blažeností, a přece —. Nezlob psa, sice tě —. Karel je poslušný, ale —.

Stažená věta.

Souřadná věta, v níž buď podmět, výrok neb kterýkoli jiný člen několika větám společně náleží, slove *věta stažená*; na př.: Měsíc a hvězdy v noci svítí. Bůh dal člověku rozum a svobodnou vůli. Nebe i země pominou.

Král Rudolf pěstoval vědy a miloval učence. Slunce paprsky svými zemi nejen osvětluje, nýbrž i ohřívá. Zvířata dýchají buď plícemi, buď žabrami, buď průdušnicemi. Staří užívali ku psaní bukových desek, anebo listů, jakož i lýčí stromového. Tělocvikem cvičíme a silíme svaly. V kamnech topíme buď dřívím, buď uhlím. Po vodě i po suchu vyváží se z Čech mnoho obilí. Lakomý spravedlivě i nespravedlivě zbohatnouti usiluje. Smrt uchvacuje jak mladíky, tak i starce. Nehleď na řeč, ale na věc. Ve vodě a na vzduchu železo reziví. Žralok jest ukrutný a žravý dravec mezi rybami. Vzduch skládá se z kyslíku, z dusíku, z kyseliny uhličitě a vodní páry. Ani otce ani matky není doma. Ryby mají studenou, červenou krev a dýchají žabrami.

Poznámky. Jsou-li v stažené větě dva neb více podmětův osob rozličných, stojí výrok v přednější osobě a v množ. čísle; na př.: Já a sestra nebyli jsme ve škole. Ty i tvůj bratr krásně kreslíte. Vy i přátelé vaši jste hodni pochvaly.

Mužský rod má vždy přednost před ženským a ženský před středním; na př.: Bratr i sestra zemřeli. Louky i pole byly od vojska pošlapány. Naši sluhové i naše děvečky jsou pracovití.

Je-li ve větě stažené více podmětů neživotných jedn. čísla, může výrok býti v jedn. nebo v množ. čísle; na př.: Zlato, stříbro, železo, měď jest kov, neb jsou kovy.

Stojí-li jeden z podmětů v množ. čísle, řídí se výrok dle něho; na př.: Dům, chlév, stodola i stáje vyhořely.

Úloha 1. Následující věty stáhněte v jednu pomocí spojek slučovacích, odporovacích nebo příčinných!

Růže květe. Růže voní. Růže vadne. Ovocné stromy rostou. Ovocné stromy kvetou. Třešně nezrají na podzim. Třešně zrají v létě. Ježek žije pod zemí. Ježek dělá si dlouhé chodby. Švestky mají tvrdou pecku. Třešně mají tvrdou pecku. Sál láme se v dolech. Sál dobývá se z mořské vody. Rolník orá pole. Rolník seje obilí. Zajíc jest plaché zvíře. Srnec jest plaché zvíře. Zahradník sází stromy. Zahradník požívá ovoce. Čeledín šel na pole. Děvečky šly na pole. Na počátku stvořil Bůh nebe. Na počátku stvořil Bůh zemi. Dubové dříví jest tvrdé. Dubové dříví jest pevné. Velryba má podobu ryby. Velryba jest ssavec. Obojživelníci nesou vejce; obojživelníci nesedí na vejcích.

Úloha 2. Napište 12 vět, v nichž dva neb více podmětů, výroků, předmětů a příslovkových určení se nalézají!

§. 71. Podřadně složená věta čili souvětí.

V souvětí může vedlejší větou vyjádřiti se každá částka věty. Dle toho rozeznáváme vedlejší věty: 1. *podmětné*, 2. *předmětné*, 3. *příslovkové*, 4. *přivlastkové*, 5. *výrokové*.

1. *Věta podmětná* slove ta, jež zastupuje podmět hlavní věty. K hlavní větě pojí se zájmeny: *kdo, kdo-koli, co, který, jenž*, aneb podřadnými spojkami: *že, aby, zda, jestli* atd., a příslovkami: *kdy, kde, kam, kudy, odkud, proč* atd. V hlavní větě stávají někdy zájmena: *ten, to, onen*; na př: *Kdo lže, ten krade. Kdo stojí o cizí, přichází o své. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. Brejří užívá, kdo má slabý zrak. Veliké myslí jest, kdo libé i odporné věci jednoduše snášeti může. Zákům přísluší, aby byli pilní a poslušni. Co se vleče, neuteče. Není všecko zlato, co se třpytí. Nesluší se na tebe, abys s malými hochy si hrál. Že jsi neobstál při zkoušce, jest tvoje vina. Kdo si mála neváží, po mnohu ať nebaží. Jest povinností každého občana, aby k obecnému dobru přispíval. Mnohého to k stáří bolí, že zanedbal z mládí školy. Sluší, abychom svým žádostem uložili míru a cíl. Kdy z domu odjedu, (to) není dosud známo. Kde se sejdem, (to) není dosud ustanoveno. Neznámo, kam odešel.*

2. *Předmětná věta* zastupuje předmět hlavní věty a pojí se k hlavní větě vztahnými zájmeny: *kdo, co, koho, čeho, komu, čemu, kým, čím, který, jenž* atd., anebo spojkami: *že, aby, ať*, a příslovkami: *jak, kdy, kam, kudy, kde, proč* atd. Hlavní věta mívá někdy ukazovací zájmena: *ten, toho, tomu, tím* a j.; na př.: *Čeho oči nevidí, toho srdce neželí. Co kdo seje, to bude žítí. Pamatuj, že Bůh jest všudy přítomen. Koho Pán Bůh miluje, křížem ho navštěvuje. Čeho nemáš, tím se nechlub. Nikdo neví, kdy a kde ho smrt zachvátí. Neslyšel jsem, odkud onen cizinec přišel. Buď tím jist, že přípověď svou splním. Těším se, že se vám u nás líbí. Hleď, ať se z města brzy vrátíš. Rozpomeň se na to, jak často jsi mi selhal. Ježíš pravil, že tře-*

tího dne z mrtvých vstane. Nevěř tomu, kdo ti příliš pochlebuje. Nemohl jsem se zdržeti, abych vám toho neoznámil. Kdo po cizím nesahá, tomu Pán Bůh pomáhá. Vím dobře, že jsi mně přítelem. Čtvrté přikázání Boží poroučí, aby děti rodiče své milovaly. Koperník první dokázal, že se země kolem slunce točí.

Věty podmětné a předmětné slovou jinak věty *podstatné*.

Úloha. Napište 5 podmětných a 5 předmětných vět!

3. *Příslovková věta* zastupuje příslovkové určení a dle toho jsou *příslovkové věty času, místa, způsobu, příčiny a účelu*.

a) *Příslovková věta času* pojí se k hlavní větě spojkami: *jak, kdy, když, dokud, sotva, až, než, dříve než, jak, jakmile, ledva* atd.; na př.: Dokud jsi šťasten, dosti přátel najdeš. Až bude obilí požato, půjdeme na hon. Až posnídáš, pojedeme. Když bylo Ježíšovi 12 let, šel se svými rodiči do Jerusalema na slavnost. Velmi se popudí, když mu někdo odmlouvá. Hannibal nepřestal nenáviděti Římanů, dokud žil. Když jest nouze nejvyšší, bývá pomoc Boží nejbližší. Jakmile se rozednívá, ptáci zpívají. Když počalo svítati, byli jsme již kus cesty od města. Sotva jsi odešel, vrátil se bratr z města. Jakmile přijedeš do Prahy, jistě mne navštív. Duha povstává, když na jedné straně prší a na druhé slunce svítí. Dříve než rok uplyne, naučím se jazyku ruskému. Ledva vyšel, již se vrátil. Přijdu k vám, kdy budeš chtít. Jak jen jaro nastane, budeš zdravější. Již minul rok, co jsme se neviděli.

b) *Příslovková věta místa* pojí se s hlavní větou příslovkami: *kde, kam, kudy, odkud, kamkoli, kdekoli* atd. V hlavní větě stávají příslovky: *tu, tam, odtud, tudy, všude* a j.; na př.: Kde poroučí čeled hospodáři, tam se věru na nic daří. Kde nic není, ani smrt neběře. Kamkoli se rozhlédneme, všady vidíme stopy mocnosti Boží. Kde Pán Bůh, tam vítězství. Kam strom ohněš, tam roste. Vyjdi si, kam se ti líbí. Kudy on chodí, tady nejdi. Kde se cesty dělí, stojí sloup. Jdi, odkud jsi přišel.

e) Příslovková věta *spůsobu* připojuje se k hlavní větě spojidy: *aby, že, až, kolik, čím, co, než, nežli, pokud, jako, jakoby* atd. V hlavní větě stávají příslovky: *tak, tolik, tím, podobně, potud* atd.; na př.: Jak si kdo ustele, tak si lehne. Čím více kdo má, tím více si žádá. Jak nabije, tak vystřelí. Počínal si tak, jakoby rozumu neměl. Sluha dostal větší odměnu, než se mohl nadíti. Čím silnější jest magnet, tím do větší vzdálenosti jeví se i přitažlivost jeho. Jest tam tak daleko, co by kamenem dohodil. Žádná píseň není tak dlouhá, aby nebylo jí konce. Uhodil dveřmi, že se celý dům zatřásl. Nejsi tak vzdělán, abys mohl vědecké knihy čísti. Žije tak tiše, jako by ho ani na světě nebylo. Otec tak se rozhněval, že onemocněl. Rybník jest obyčejně zařízen tak, aby voda mohla se časem vypouštěti. Kolik hlav, tolik smyslův. Čím sobě větším býti se zdáš, tím u lidí menší cenu máš. Nemáš tak na spěch, že bys nemohl u nás se zastaviti. Tolik bylo hluku, že nebylo ani vlastního slova slyšeti.

d) Příslovková věta *příčiny skutečné* pojí se s hlavní větou spojkami: *poněvadž, že, protože, jelikož, ježto* a j.; na př.: Nevěřím mu, poněvadž mne kolikráte obelhal. Tělesa nebeská zdají se nám velmi malá, protože jsou od nás příliš vzdálena. Báł jsem se tebe, ježto jsi člověk přísný. Že jsi neposlechl dobré rady, vězíš nyní v nesnázích. Ze jsi učiteli vzdoroval, byl jsi trestán. Hospodář pustil čeledína, poněvadž byl mu nevěren. Kámen se pod vodu ponořuje, protože je těžký. Buk hluboké půdy nežádá, jelikož kořeny své na povrchu rozkládá. Poněvadž to jinak býti nemůže, musím to učiniti.

Možná příčina naznačuje se větou *výmínečnou* anebo *připouštivou*.

Příslovkové věty *výmínečné* pojí se k hlavní větě spojkami: *-li, jestli, jestliže, pakli, pakliže, kdyby*; na př.: Chceš-li zlému v cestu jíti, nedej jiskře ohněm býti. Vaří-li se voda, proměňuje se neustále v páru. Máš-li opravdový hlad, vším za vděk vezmeš rád. Kdybys byl poslechl, mohl's ujíti škody. Kdyby nebylo ve vzduchu kyslíku, nemohli bychom dýchat. Budeš-li

otce prositi, dostaneš nový šat; pakli nebudeš prositi, nedostaneš nic.

Poznámka. Když dvě věty výminečné proti sobě se kladou, začíná se druhá věta spojkou *pakli*; na př.: Mluvil-li jsem zle, vydej svědectví o zlém, *pakli* dobře, proč mne tepeš?

Príslovkové věty *připouštivé* pojí se k hlavní větě spojkami: *ač, ačkoli, jakkoli, by, byť, kdyby, třeba (třebas), nech, nechať*. V hlavní větě stává zhusta *přece*; na př.: Jakkoli se kůň vzpínal, přece držel ho jezdec na uzdě. Ačkoli mosaz tvrdší jest mědi, přece snáze se taví. Ačkoli jsi mně ublížil, přece se na tebe nehněvám. Staří Slované, ačkoli byli pohané, přece věřili v jednu nejvyšší bytost. Byť sebe větší neštěstí mne stihlo, nepřestanu v Boha doufati. Každý skutek zlý přijde na jevo, byť sebe déle se skrýval. Ať se blýská, ať hrom bije, spravedlivý tiše žije.

e) Príslovková věta *účelná* připojuje se k hlavní větě spojkami: *aby, ať*; na př.: Cti otce svého i matku svou, abys dlouho živ byl zde na zemi. Jakobovi synové šli do Egypta, aby nakoupili tam obilí. Předkové naši často bojovali, aby vlast svou osvobodili. Bůh lidi stvořil, aby ho poznali, ctíli, milovali a byli spaseni. Měj se na pozoru, ať nepadneš. Zavři dvěře, ať se sem nekouří. Odstup od okna, ať vidím. Vezmi deštník, ať nezmokneš. Člověk proto pracuje, aby měl čím živ býti.

Úloha. Vyhledejte z čítanky 15 příslovkových vět!

4. *Přívlastková věta* zastupuje *přívlastek* některého členu hlavní věty. Připojuje se k hlavní větě zájmeny vztažnými: *který, jaký, jenž, ježto, co* a j., příslovkami: *kde, kdy, kam, odkud, jak, kterak, proč*, i spojkami: *že, aby*; na př.: Dítě, jež rodičů svých poslouchá, vši chvály hodno jest. Všickni občané milují krále, jenž moudře a spravedlivě zemi spravuje. Nevěděl si rady, jak by věřitele upokojil. Těžko poznati příčinu, proč voda v moři brzo stoupá, brzo padá. Nástroj, jímž se tlak vzduchu měří, sluje tlakoměr. Spravedlnost jednomu každému uděluje toho práva, jakéž komu náleží. Úzká část moře, která dvě moře

spojuje, nazývá se průliv. Všecky vlastnosti, kterými každý národ od národů jiných se rozěznává, nazývají se dohromady národnost. Toť jest ono místo, kde jsem na tebe čekal. Voda má tu vlastnost, že se teplem v páry mění. Spolek žádal za povolení, aby směl všady sbírky konati. Snášej zmužile nehody, jež tebe potkaly. Blaze králi, v jehož zemi láska k vlasti panuje. Ten muž, jenž nás včera potkal, jest obchodník z Rusi. Kde jest kniha, kterou jsem před chvílí položil na stůl?

Věty přívlastkové slovou jinak *přídavné*, jelikož se jimi přídavná jména opisují.

5. *Výroková* čili *přisudková věta* zastupuje výrok, a stává jen tam, kde by výrok, vyslovený podstatným neb přídavným jménem, potřeboval zvláštního důrazu. S hlavní větou spojuje se zájmeny vztahnými; na př.: Bůh jest ten, jenž všechno řídí a spravuje. Závistivý jest ten, kdo jinému dobrého nepřeje. Ježíš to byl, jenž nás vykoupil.

Složené věty *skrácují se* vynecháním spojek, vztahných zájmen a uvedením jich na jméno podstatné neb přídavné, přičestí, neurčitý způsob a přechodník; na př.: Překvapilo mne, že se bratr tak brzy navrátil. = *Brzký návrat bratrův* mne překvapil. Dětem přísluší, aby byly poslušny a zdvořily. = Dětem přísluší *poslušnost* a *zdvořilost*. Člověk, jenž hřeší, hoden jest trestu. = *Hříšný* (hřešící) člověk hoden jest trestu. Žák přiznává se, že chybil. = Žák zná se ku své *chybě*. Nevěř těm, kteří ti pochlebuji. = *Pochlebníkům* nevěř. Člověku není možná, aby se vším byl spokojen. = Člověku není možná se vším *spokojenu* (n. spokojeným) *býti*. Vodu, jež se prýští ze země, nazýváme pramenitou. = Vodu, ze země se *prýštíci*, nazýváme pramenitou. Když Titus dobyl Jerusaléma, dal město to s prstí srovnati. Titus, *dobýv* Jerusaléma, dal město to s prstí srovnati.

Poznámky. Stojí-li vedlejší věta u prostřed hlavní, jmenuje se *vložená*; předchází-li hlavní větu, sluje *náповěď* a hlavní věta *dopověď*.

Je-li vedlejší věta do hlavní vložena, má před sebou i za sebou čárku; na př.: "Člověk, který hřeší, hoden je trestu.

Úloha 1. Napište 8 přívlastkových vět!

Úloha 2. V následujících větách vyjádřete podměty, předměty, příslovková určení a přívlastky vedlejšími větami!

Ltný není hoden podpory. Nestřídmy škodí si na zdraví. Četli jsme o statečnosti a slávě starých Římanů. Nechlub se nikdy věcmi malichernými. Musil vrátiti odcizené knihy. Báh požeňává příčinlivému. Marné strávený čas nelze nahraditi. Člověk po tmě nevidí. Hospodář těšil se na bohatou úrodu. Bratr usadil se v místě, k obchodu velmi příhodném. Pro churavost nemohu k vám přijíti. Při vyučování mají žáci býti pozorní. Návrat otcův mne těší. Neznámého nevol za přítele. Ten člověk jest pro svou dotíravost protivný. U vtoku Orlice do Labe leží město Hradec Králové. Každý rád spěchá do svého rodiště. Při východu slunce dívali jsme se se Sněžky. Při dobývání Jerusálema zahynulo mnoho křesťanů. Nevede se mně dle přání. Podle práce bývá odměna. Pro velkou dálku nemohu tě navštívit. Pílností a mravností získáš si přízeň. Mnohá zvířata chováme k svému užítku. Příchod tvůj mne překvapil. Pochlebniectví tvé jest zjevno. Lži sobě uškodils. Nemohli jsme jíti pro přílišné horko. Bratr šel do světa na zkušenou.

§. 72. Skracování složených vět. přechodníkem.

Dvě věty, mající týž podmět, mohou se přechodníkem skrátkiti; spojka se vynechá, a časoslovo jedné věty promění se v přechodník a srovná s podmětem v rodu a čísle; na př.: Pes leží a vrčí. Pes leže vrčí. Sedl a usnul. Sedna usnul. Když dověděl jsem se o příchodu tvém, spěchal jsem k tobě. Dovědév se o příchodu tvém, spěchal jsem k tobě.

Skracování to díti se může v rodě činném i trpném.

a) Přechodník přítomného času klademe, když jest děj obou vět současný; na př.: Chlapec šel do školy a našel péro. Chlapec jda do školy našel péro. Chlapci hráli si míčem a roztloukli okno. Chlapci hrajíce si míčem, roztloukli okno. Dívka sedíc před zrcadlem, pletla si vlasy. Děvče nabírajíc džbánem vodu, spadlo do studně. Čechové rychle za Němci

chvátajíce, dostihli jich u Domažlic. Dítě jsouc pronásledováno, utcklo se k matce. Země otáčejíc se kolem své osy, pohybuje se zároveň okolo slunce. Lidé hledající pokladů v zemi uložených, prokopali na mnoha místech kůru zemskou značně hluboko. Nemoha vydržeti tak dlouho státi, musil jsem si sednouti. Žižka oblehaje hrad Rabí, ztratil druhé oko a stal se slepým. Nebe dary berouc, lepší dává. Chyby se dopouštíš, zamítaje radu moudrých. Vojínové chtějí jíti do boje, brousili meče.

b) Má-li se označiti, že děj vedlejší věty dříve nastoupí, než děj věty hlavní, klade se přechodník *tvaru přítomného časoslov dokonavých*. V hlavní větě stává čas budoucí, způsob rozkazovací neb spojovací; na př.: To učině, uhlí řeřavé shrneš na hlavu jeho. Dábel pravil k Pánu Ježíši: „Toto všecko tobě dám, jestliže padna budeš mi se klaněti.“ Povstanouce pomodleme se. Písmo sv. napomíná nás, abychom odřeknouce se bezbožnosti, pobožně živi byli. Dej jim mzdu, počna od posledních. Složice lež mluvte pravdu. Herodes pravil k mudrcům: „Když naleznete dítě, zvěstujtež mi, abych i já přijda klaněl se jemu.“

c) Minul-li děj věty vedlejší dříve, než děj hlavní věty, klademe časoslovo věty vedlejší do přechodníku *inuléhom času*; na př.: Když Kain zabil bratra svého Abela, bloudil světem. Kain, zabiv bratra svého Abela, bloudil světem. Když dítě procitnulo, pohlíželo mile na matku. Dítě procitnuvši, pohlíželo mile na matku. Xerxes byv od Řeků poražen, prchl do Asie. Poutníci posilnivše se jídlem a pitím, kráčeli dále. Dostoupivše vrcholu hory, měli jsme utěšenou vyhlídku. Drvoštěp poraziv strom, usekává roští. Řeka byvši prudkým lijavcem rozvodněna, zaplavila pole a luka. Alexander přemoh Daria, krále perského, Asií sobě podmanil. Israelité vytáhše z Egypta, čtyřicet let bydleli v Arabii. Herodes tajně povolav mudrců, pilně se jich vyptával. Komenský byv z vlasti své vypovězen, odebral se do Lešna.

Úloha. Skraťte následující věty přechodníkem!

Dítě leží a pláče. Skřivan lítá vysoko v povětří a propěvuje. Žáci šli procházkou a zpívali. Když Ježíš visel na

kříží, modlil se za své nepřátely. Když kníže Bořivoj, jsa křesťanem, z Moravy se vrátil do Čech, založil první kostel na Levém Hradci. Když matka syna svého umíratí viděla, hořce plakala. Nepřítel dobyl pevnosti a zajal mnoho vojska. Když děvčata věnce pletla, vesele zpívala. Až si odpočinu, půjdu dál. Když sestra odcházela z domova, plakala. Navštívil jsem spolužáka a nenašel jsem ho doma. Chlapec sklouzl lna ledě, upad a zlámal si nohu. Povstaňte a poznamenejte se sv. křížem. Vojínové v bitvě udatně bojovali a padli smrtí rekovnou. Když matka spatřila mrtvolu syna svého, omdlela. Když syn vrátil se z ciziny, tázal se, zdali otec jeho dosud na živě. Když nepřátelé byli poraženi, dali se na útěk. Jsi-li zahálky služebníkem, nebědnj, žes hadrníkem. Když přijdeš do ciziny, nestyď se za svůj jazyk mateřský.

§. 73. Mnohonásobná věta a obvětí čili perioda.

1. Jestliže tři nebo více buď jednoduchých buď složených vět spojí se v souměrný celek, povstává *mnohonásobná věta*; na př.: Jez do polosyta, pí do polopita, na plno ti vyjdou leta. Ujíždíme-li na lodi nebo po železnici a zahledíme-li se při tom na okolní předměty, zdá se nám, že stromy a domy, pole a lesy podle nás ubíhají, a loď nebo vůz že stojí bez pohnutí. Na obloze nebeské třpytí se v noci nesčíslné množství hvězd větších i menších, které nám jen proto tak maloucké býti se zdají, že jsou od nás náramně vzdáleny. Při bouři zdá se moře jako ohnivé, vlny rudě planou anebo jako stříbro se lesknou, voda jednak se rozstupuje a dolů ke dnu snižuje, tvoříc hluboké rokle a údolí, jednak vlny v hromadu se srážejí a jako hory k nebi zdvihají; vlna s vlnou se potýkajíc, vysoko stříká, jedna přes druhou se přelévá, z čehož hrozný zvuk, šplechtot a jakot po všem moři povstává.

2. *Obvětí čili perioda* jest mnohonásobně složená věta, v níž první polovice vět (předvětí, nápověď) má se k druhé polovici (závětí, dopovědi) tak, jako v souvětí pobočná věta k hlavní větě.

Obvětí může býti *dvou-, tří-, čtyř- i vícečlenné*, a

počet členů jeho určujeme dle počtu souvztažných spojek.

Obvětí jest *dvoučlenné*, když z jednoho předvětí a z jednoho závětí záleží; na př.:

Jako němé proudy vzduchu hlasy písní slavičích jsou pohltily: tak do tmy věčné dávné časy myšlenky a skutky pohrobily. *Vocel.*

Jako bylínka neb strůmek ze seménka svého vzrostouce, aby zdárněji růsti a lepší ovoce nésti mohly, přenášejí se a do jiné země vsazují, zvláště do zahrad a štěpnic k tomu oddaných: tak dítky v klíně mateřském poodchované, na těle i mysli posílené, v péči zahradníků učitelů odvozovati sluší, a porostou pak tím zdárněji. *Komenský.*

Jako něžná fialka v tajném úkrytu, pod listem prostým skrývá svou hlavinku, avšak libou vůní okolojdoucí vábí: tak i pokora, nestavíc se světu na odív, i v šatu a obydlí prostém dochází uznání a u lidí ctnostných obliby.

Rovně jako horkostí zimničnou rozpálený člověk čím více pije, tím méně se uhašuje, než rozněcuje v žaludku a v játrech žízeň: tak lakomec více-li hltá, lopotuje a penězi své jmění naplňuje, tím více se v žádosti lakomé rozpaluje. *Philad. Zámorský.*

Obvětí jest *tříčlenné*, složeno-li jest z dvou předvětí a jednoho závětí, anebo z dvou závětí a jednoho předvětí, na př.:

Jako snáze jest oheň hasiti v jiskře, než se rozhoří; a jako snáze jest vyčistiti od koukole obilí, když růsti počíná: tak i snáze jest pobožnosť vstípati v srdce lidské dřive, než se ono marností nějakými zanese a zaplaví. *Komenský.*

Jako ve hmotném světě nic nehyne naprosto, nýbrž rušíc se v jednom bytu, zárodkem bývá bytu jinému; a jako plemena křížením, sady štěpováním vždy více se sílí a šlechtí: tak i míšení se a splývání různých národů zdařovalo a daří se konečně ku pro-

spěchu člověčenstva, hýbají a pružíc ducha lidského i zúrodňují ho vždy novými živly. *Palacký.*

Jako supové létávají na pastvu k mrchám smrdutým, pomíjejíce mnoho luk, mnoho veselých a vonných polí; a jako mouchy zvykly pomíjeti míst na těle zdravých a toliko na vředech sedají: tak závistiví šlechtetných života skutkův a věcí vzácných od lidí dovozovaných nechajíce, na vadách lidských se zastavují.

Řeh. Hrubý z Jelení.

Nejkrásnější bývá obvětí, když jednotlivé věty předvětí (nápovědi) dokonale odpovídají větám, kterými závětí (dopověď) jest rozšířeno.

Úloha. Vyhledejte z čítanky 5 mnohonásobných vět!

§. 74. Přímá a nepřímá řeč.

Opakujeme-li doslovně buď slova vlastní neb cizí, jmenujeme takový způsob mluvení *řečí přímou*; na př.: Tobiaš pravil k synu svému: „Po všechny dny života svého měj Boha na paměti a varuj se všeho hříchu.“ Ježíš řekl fariseům: „Proč mne pokoušíte, pokrytci?“ Přísloví praví: „Mladí ležáci, — staří žebráci.“

Řeč nepřímá slove způsob mluvení, v němž slova svá neb cizí vypravujeme, pronášejíce je vedlejší větou. V nepřímé řeči spojuje se vedlejší věta s hlavní spojkami: *že, aby*; na př.: Ve čtvrtém Božím přikázání se velí, aby děti rodiče své ctily a milovaly. Ježíš Kristus předpověděl, že třetího dne z mrtvých vstane.

Poznámka. Stojí-li věta, jež přímou řeč uvádí, na začátku, klade se po ní dvoutečka; je-li u prostřed, odděluje se od přímé řeči, jež znaménkem uvozovacím se znamená, pouze čárkou; na př.: „Rád bych,“ vece syn, „za všecka dobrodiní se Vám odměnil.“

Úloha. Vyhledejte z čítanky čl. — přímou řeč a proměňte ji v nepřímou!

§. 75. Znamení rozdělovací.

1. *Čárka* (,) se klade: a) ve větách složených mezi hlavní věty, pak mezi vedlejší a hlavní věty; na př.: Škola v nás rodí blahý cit, vychová z dítek dobrý lid. Kým by kdo byl, chceš-li znáti, na druhu se můžeš ptáti. Má-li vzdávati se tobě chvála, hled, by práce tvá i za řeč stála. Hoch, který zvířata mučí, jest bezcitný. Teplotu vzduchu měříme nástrojem, jenž nazývá se teploměr. Prospěvej všem, neškod žádnému! Spravedlnost každému, což jeho jest, dává. Vlastní chvála v oči práší, jiných chvála čest přináší. Ve Spartě přikázáno bylo zákonem, by mladíci, když stařeček přicházel, povstali. Chce-li duch, tělo musí. b) Ve větách stažených mezi stejné částky řeči, které nejsou spojkou sloučeny, pak před i po přístavku; na př.: Hospodář zasil na poli žito, pšenici, oves, ječmen a hrách. Zlato, krása, síla, světa čest, jenom pozlacená třtina jest. Dokonalý květ obsahuje v sobě kalich, korunu, tyčinky a pestík. Vánoce náležejí mezi stálé, velikonoce mezi pohyblivé svátky. Oheň hoří, svítí, pálí a tráví. Ježíš, náš Spasitel, se vtělil.

2. *Středník* (;) se klade: mezi delší, souřadně složené věty, složitější náповědi a dopovědi a delší jich členy; zvláště se jím dělí věty příčinné a odporovací, na př.: V zemích rakouských jsou bohatá ložiska uhlí a rašeliny; Čechy a Morava chovají mnoho toho paliva. Cín jest bílý; řemeslníci dělají z něho konvice, svícny, lžice a jiné nádoby. Jako tělo bez ducha jest mrtvé; tak i víra bez skutkův jest mrtvá. Čím teplejší vzduch, tím řidší a lehčí; čím studenější, tím těžší a hustší. Každý má býti na smrt připraven; neboť nevíme dne ani hodiny, kdy nás zachvátí. Není ještě ztraceno, co být může vráceno; ztracený však čas nevrátí se zas.

3. *Tečka* (.) se klade: na konci každé úplné věty, po zkrácených slovech a po číslovkách řadových; na př.: Byliny kvetou. Ve vodě a v každém tělesu jest vzduch. 1. P. = leta Páně; na př. = na příklad; atd. = a tak dále; c. k. = císařský královský; 20. října, Karel IV., Rudolf II.

4. *Dvoutečka* (:) se klade:

a) v periodě mezi předvětí a závětí; na př.: Jako větší lásku máme k pravým rodičům, kteří nás zplodili, nežli k jiným, kteří nás sobě za syny zvolili a vzali: tak i ta země, v níž jsme zrozeni a vychováni, milejší jest nám od přirození, nežli jiná, do níž nás štěstí obrátilo.

b) Před větami, obsahujícími přímou řeč a před uváděním jednotlivých věcí; na př.: Přísloví praví: „Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá.“ Heslo tvé buď ke konání: „Bůh, vlast, svaté povolání!“ Rozeznáváme tři hlavní barvy: červenou, modrou a žlutou.

5. *Znaménko otázky* [otazník] (?) klade se po větách přímě tázacích; na př.: Kteří ptáci slovou přelétaví? Kam jdeš? Kolik jest hodin? Kdy počínají stromy kvésti?

6. *Znaménko podivení, zvolání* (zvolavník) (!) klade se po větách rozkazovacích, žádacích a provolání, pak po mezislovcích a po oslovení; na př.: Pojď sem! Pojď synu, uč se moudrým býti! Ó kéž bych mohl dny mladosti nazpět přivolati! Běda! Bohužel! Můj Bože! Vážený pane! Milý příteli!

7. *Znaménko dokládací* (uvozovací) („—“) stává v přímé řeči doslovně uvedené; na př.: Pán Ježíš pravil: „Já jsem cesta, pravda a život.“

8. *Znaménko pomlčení* (—) obrací pozornost čtenářovu k tomu, co následuje; na př.: Světská radost — okamžení, želu ale — konce není. Věci nalezené, ale nevrácené — jsou jak ukradené.

9. *Závorka* (()) se klade, když uvádíme jednotlivá slova neb věty, které toliko vysvětlují jinou větu, ale s ní nesouvisí; na př.: Zítřka (15. července) máme zkoušku. Všickni jsme se (budiž Bohu chvála!) pozdravili.

10. *Znaménko spojovací* (-) slouží k rozdělování slov, což se obvykle na konci řádku děje; na př.: ob-raz, věr-ný, kru-ži-dlo, zá-rmutek, ze-ptati.

11. *Znaménka poznámková*: *), **), †), ††, 1), 2), 3) klademe ke slovům neb větám, k nimž dole pod čarou aneb na konec knihy vysvětlení a doklady dáváme.

§. 76. Užívání velikých písmen začátečných.

Veliká písmena začátečná píšeme:

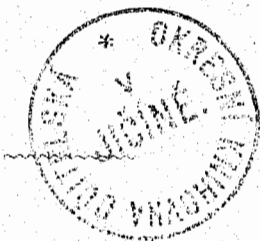
1. na začátku řeči, po tečce, pak po znamení otázky, zvolání a po dvoutečce, když následuje po nich věta úplně samostatná; na př.: Mnoho řečí, málo věcí. Co štěstí jest, se ptáš? — Jeť ptáče, jež neustále sem tam skáče. Nesuď za dary, pomni na máry! Ježíš Kristus pravil k fariseům: „Kdo z vás trestati mne může z hříchu?“

2. Jména vlastní, jména přídavná od jmen osob odvozená, názvy kněh, časopisův a spolkův: Josef Jungmann, Krištof Harant z Polžic, Frant. Palacký, Evropa, Čechy, Morava, Slezsko, Praha, Plzeň, Labe, Vltava, Sněžka, Lumír, Pokrok, Sokol, Hlahol, Strossmajerovy odkazy, Schwarzenbergovy statky atd.

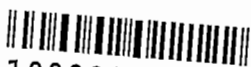
Přídavná jména od jmen zemí odvozená píší se malou literou: český, slovauský, asijský, evropský atd. Též přídavná jména osadní píší se nyní malým písmenem; na př.: pražský mír, kutnohorské doly, kralohradecké biskupství.

3. Slova: Bůh, Hospodin, Pán Ježíš, Syn Boží, Duch Svatý, Spasitel.

4. V titulích a zájmenech osobných, když vztahují se na osobu, které píšeme; na př.: Vaše Blahorodí! Milý příteli! Velevážený pane! Ke dni Vašich Jmenin vyslovuji Vám nejrůznější své přání.

ÚK VŠP HK

100000202212